

Hrvatski mediji o ratnim zbivanjima na području Novske 1991. godine

Kesić, Karlo

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:282373>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-15**



Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)



SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST
SMJER MODERNA I SUVREMENA POVIJEST (19. I 20. STOLJEĆE),
ISTRAŽIVAČKI SMJER
Ak. god. 2020./2021.

Karlo Kesić

**Hrvatski mediji o ratnim zbivanjima na području Novske
1991. godine**

Diplomski rad

Mentor: dr. sc. Marin Previšić, docent

Zagreb, ožujak 2021.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je ovaj rad rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na istraživanjima te objavljenoj i citiranoj literaturi. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

_____ (potpis)

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija 1980.-1990.	2
2.1. Političke promjene u Hrvatskoj	7
2.2. Pakračka kriza i „Krvavi Uskrs“ 1991.	9
3. Općina Novska do kolovoza 1991. godine	11
3.1. Pripreme za obranu Novske	13
4. Prvi sukobi između hrvatskih snaga i pobunjenih Srba u Novskoj	16
4.1. Prve borbene akcije Jugoslavenske Narodne Armije	19
4.2. Agresija Jugoslavenske Narodne Armije na Hrvatsku	20
4.3. Napadi Jugoslavenske Narodne Armije na Novsku	22
4.3. Borbe za Jasenovac	23
4.4. Pojačana obrana Novske	26
4.5. Od 1. do 9. listopada 1991: najteži dani obrane Novske	28
4.6. Osnivanje 125. brigade Hrvatske Vojske – Novska	30
4.7. Nastavak najtežih borbi za Novsku	32
4.8. Reorganizacija obrane	34
4.9. Operacija „Orkan-91“	36
4.10. Nastavak prve faze „Orkan-91“	41
4.11. Vrhunac i kraj operacije „Orkan-91“	42
5. Hrvatski mediji do 1990. godine	44
5.1. Promjene u Hrvatskoj 1990.	46
5.2. Hrvatska izvještajna novinarska agencija, Hrvatska radio-televizija i Vjesnik	47
5.3. Mediji na početku Domovinskog rata	49
6. Novska u Vjesniku	51
6.1. Novska u Vijestima Hrvatske radio-televizije	56

6.2. Radio Postaja Novska	64
6.3. Fotografije i Ratni Press Centar	67
7. Zaključak	70
Bibliografija	72
Prilozi	75
Sažetak	80
Summary	81

1. Uvod

Domovinski rat u današnjem hrvatskom društvu postala je nezaobilazna tema hrvatske povijesti 20. stoljeća o kojoj se danas često govori. I dok se s jedne strane slave pobjede Hrvatske vojske, a žrtvama odaje počast, unutar akademskih i javnih krugova provode se brojne rasprave i istraživanja. Moglo bi se naslutiti kako već godinama raspoložemo s ogromnim brojem literature koja je pisala o ovom ratu, ali je realnost malo drugačija. Djela koja se bave isključivo temom Domovinskog rata, počela su češće izlaziti tek od 2008. godine, a najviše su obuhvaćala politički i vojni spektar. Također je potrebno napomenuti kako dio literature čine memoari sudionika Domovinskog rata i oni nisu pisani kao istraživački radovi unutar historiografije ili sociologije.¹

U ovom radu pokušat ćemo opširno istražiti djelovanje hrvatskih medija u Domovinskom ratu i to na primjeru male te široj javnosti nepoznate lokalne sredine tj. općine Novska. O medijima u Domovinskom ratu pisano je malo knjiga, a o samoj Novskoj još manje, ali raspoložu s oskudnim informacijama. Ovaj rad pokušat će analizirati i objasniti kako su hrvatski novinari djelovali i izvještavali o Domovinskom ratu u Općini Novska 1991. godine. Konkretno ćemo istražiti kolika je bila sloboda medija te je li postojala politička propaganda od strane hrvatskih institucija. Općina Novska odabrana je zato što se njeno bojište ne ističe u javnosti kao ostala poput Vukovara, Dubrovnika, Zadra ili Osijeka iako je pretrpjela identične ratne strahote. Isto tako, Novska je igrala i ključnu ulogu u prvim oslobodilačkim operacijama Hrvatske vojske 1991. te su upravo s novljanskog bojišta prikazane najpoznatije fotografije koje su korištene za antiratne plakate. Razdoblje koje će ovaj rad obuhvatiti bit će od kolovoza 1991. godine do Sarajevskog primirja 3. siječnja 1992. godine te će se fokusirati samo na općinu Novska. Tadašnja općina Novska 1991. godine, sastojala se od grada Novske i okolnih naselja: Bair, Borovac, Brestača, Brezovac Subocki, Bročice, Drenov Bok, Jasenovac, Jazavica, Košutarica, Kozarice, Kraljeva Velika, Krapje, Kričke, Krivaj, Lipovljani, Lovska, Mlaka, Nova Subocka, Novi Grabovac, Paklenica, Piljenice, Plesmo, Popovac Subocki, Puska, Rađenovci, Rajčići, Rajić, Roždanik, Sigetac Novski, Stara Subocka, Stari Grabovac, Tanac, Trebež, Uštica, Višnjica Uštica i Voćarica. Prva polovica rada bazirat će se na vojna događanja u Novskoj 1991. kako bi dobili realnu sliku o ratnim operacijama dok će druga polovica djela

¹ Primjeri takve literature: Davor Domazet Lošo *Hrvatski Domovinski rat 1991.-1995. strateški pregled* (Zagreb: Udruga Hrvatski identitet i prosperitet, 2010.), Janko Bobetko *Sve moje bitke* (Zagreb: Vlastita naklada, 1996.) i Mile Dedaković Jastreš *Bitka za Vukovar* (Vinkovci: Vinkovačke jeseni, 1997.).

govoriti o hrvatskim medijima koji su izvještavali o tim ratnim operacijama i analizirati ih. Za primjer i analizu hrvatskih medija korištene su novine „Vjesnik“ te televizijski izvještaji dnevnika Hrvatske televizije (HTV) iz dokumentarca „Dani agresije: Novska 1991“. Osim novina i televizije govorit će se i o lokalnoj radio stanici tj. „Radio Postaji Novska“ (RPN) čiji su izvještaji transkribirani i objavljeni u knjizi „Novska War Time“. Za potrebe ovog rada obavljen je i razgovor s novinarom Željkom Dolgošem te ratnim fotografom i snimateljem Željkom Gašparovićem kao svjedocima i sudionicima ratnog novinarstva u Novskoj 1991. godine. Potrebno je napomenuti kako u poglavljima o ratnim operacijama Hrvatske vojske u Novskoj 1991. za izvore nisu korišteni vojni dokumenti iz arhivske građe Ministarstva obrane Republike Hrvatske (MORH) jer su ti dokumenti još uvijek zatvoreni za javnost. Umjesto toga korištene su brojne knjige od kojih je najznačajnija „Novska u Domovinskom ratu“ autora Davora Marijana iz 2009. koji je za izvore koristio navedenu arhivsku građu.

Prvo poglavlje ovog rada govorit će ukratko o političkoj i ekonomskoj situaciji u Jugoslaviji od 1980. do 1991. te početku Domovinskog rata u Hrvatskoj. Drugo poglavlje bavi se ratnim operacijama na novljanskom bojištu 1991. i obuhvaća najviše djelovanje Hrvatske vojske, ali i ponešto o djelovanju Jugoslavenske narodne armije (JNA) te vojske pobunjenih hrvatskih Srba. U trećem poglavlju govorit će se ukratko o tranziciji i promjeni vlasti koju su hrvatski mediji doživjeli 1990. i 1991. Četvrto i završno poglavlje obuhvaća primjere izvještaja hrvatskih medija o Novskoj 1991. te njihovu analizu nakon čega slijedi i konačan zaključak.

2. Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija 1980.-1990.

O početku kraja Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), najčešće se uzima datum 4. svibnja 1980. godine, kada je u Ljubljani preminuo Josip Broz Tito.² Čovjek koji je od 1945. godine vršio funkciju premijera, a potom i predsjednika SFRJ od 1953. godine te predsjednika predsjedništva Saveza komunista Jugoslavije (SKJ) još od 1939. godine.³ Njegova smrt, koja se dogodila samo 20 dana prije 88. rođendana, građani Jugoslavije dočekali su u šoku. I dok su brojni ljudi bili ožalošćeni, neki od njih bili su zabrinuti kakva budućnost ih čeka. Naime, Tito je tijekom svoje vladavine uspio izgraditi vlastiti kult ličnosti koji ga je uzdizao i prikazivao kao nepogrešivog te još važnije, nezamjenjivog. Time se postavilo pitanje

² Goldstein, Ivo. *Povijest Hrvatske 1945-2011*. sv. 2. Split: Slobodna Dalmacija, 2011. str. 72.

³ Banac, Ivo. *Josip Broz Tito president of Yugoslavia*. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/biography/Josip-Broz-Tito> (pristup 20.6.2021.) str. 1.

što će biti nakon Titove smrti. Odgovor je bio: „I nakon Tita - Tito!“⁴. Ovu parolu prvi je put javno izgovorio generalni sekretar za narodnu obranu, Nikola Ljubičić 6. svibnja 1980. godine.⁵ Time se željela poslati jasna poruka kako se politički, ekonomski i administrativni poredak u SFRJ neće mijenjati nego će ostati upravo onakvo stanje kakvo je i bilo za Titova života, duboko vjerujući u ideju „bratstva i jedinstva“ koju je zagovarao sam Josip Broz Tito.⁶

Od 1980. do 1990. godine, Jugoslaviju pogađa ekonomska kriza koja je iz godine u godinu bivala sve većom. Njeni počeci mogu se pratiti još od druge polovice 1970-ih godina, ali se tek nakon Titove smrti pojavljuju prvi negativni rezultati.⁷ Niska isplativost investicija, niska produktivnost te politika zapošljavanja i razvojna politika temeljena na skupim investicijama i jeftinoj radnoj snazi rezultirali su padom jugoslavenske gospodarske bilance.⁸ Između radnika i vlasti stvoren je dogovor u kojem radnici i službenici imaju velika socijalna prava pri čemu praktički nisu mogli izgubiti radno mjesto. Tako se u društvu pojavila famozna parola: „Ne mogu me tako malo platiti koliko ja mogu malo i loše raditi“⁹. Vanjski dug SFRJ koji je 1975. godine iznosio samo 6 milijardi američkih dolara popeo se 1980. godine na 20 milijardi dolara te je postao neisplativ.¹⁰ Nedostatkom deviza nafta se nije mogla uvoziti u dovoljnim količinama pa se tako među korisnicima automobila pojavio sistem par - nepar kao mjera štednje koja nije davala pozitivne rezultate. Isto tako, nedostajalo je puno namirnica pa su police u trgovinama mješovite robe često bile prazne.¹¹ Socijalistička republika (SR) Hrvatska, kao jedna od republika unutar SFRJ najviše se oslanjala na građevinarstvo i brodogradnju u gospodarskom pogledu, ali je i njihova proizvodnja drastično pala jer su dotadašnji poslovni partneri, SSSR i bliski istok, također zapali u ekonomsku krizu (Sovjetska intervencija u Afganistanu i Iransko-irački rat).¹²

Prvi pokušaj da se nastala situacija popravi bio je krajem 1981. godine kada je osnovana Komisija za ekonomsku stabilizaciju na čijem je čelu bio Slovenac, Sergej Kreigher (tzv. Kreigherova komisija). Ona je 1983. izdala program pod nazivom „Dugoročni program

⁴ Marijan, Davor. *Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije 1987.-1992.* Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga Hrvatski institut za povijest, 2008. str. 83.

⁵ *Titoizam – I posle Tita Tito.* Urednik Dragan Kolarević. Radiotelevizija Srbije, 2006. Youtube <https://www.youtube.com/watch?v=edGUIHAYGbI> (pristup 18.6.2021.)

⁶ Goldstein, Ivo. *Povijest Hrvatske 1945-2011.* sv. 2. Split: Slobodna Dalmacija, 2011. str. 76.

⁷ Radelić, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.* Zagreb: Školska knjiga, 2006. str. 493.

⁸ Goldstein, Ivo. *Povijest Hrvatske 1945-2011.* sv. 2. Split: Slobodna Dalmacija, 2011. str. 77.

⁹ Goldstein, Ivo. *Povijest Hrvatske 1945-2011.* sv. 2. Split: Slobodna Dalmacija, 2011. str. 78.

¹⁰ Bilandžić, Dušan. *Jugoslavija poslije Tita (1980-1985).* Zagreb: Globus, 1986. str. 49.

¹¹ Jović, Dejan. *Jugoslavija – država koja je odumrla: uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije (1974.-1990.).* Zagreb: Prometej, 2003. str. 223.

¹² Goldstein, Ivo. *Povijest Hrvatske 1945-2011.* sv. 2. Split: Slobodna Dalmacija, 2011. str. 79.

ekonomske stabilizacije“ (DEPS)¹³. Program je u svom sadržaju odan dotadašnjem konceptu samoupravljanja i protivio se bilo kakvom obliku ekonomske centralizacije na državnoj razini. DEPS je predviđao velike i bolne rezove što se nije sviđjelo saveznom rukovodstvu pa se njegova realizacija nikada nije ostvarila. Do velikih gospodarskih reformi nije se moglo doći prvenstveno zbog toga jer je savezna vlast u SFRJ odbijala priznati odgovornost za trenutno stanje te je krivce tražila u protivnicima koncepta samoupravljanja.¹⁴ Milka Planinc, koja je 1982. godine izabrana za predsjednicu Saveznog izvršnog vijeća (SIV) što je ekvivalent današnjoj pozicija premijera, pokušala je potaknuti štednju „stezanje remena“. Na svoju žalost, naišla je na otpor pa je njezinu dužnost 1986. godine preuzeo Branko Mikulić. Mikulić je doživio sličnu sudbinu kao Planinc te je i on podnio ostavku 1989. godine, a na njegovo mjesto dolazi Ante Marković, posljednji premijer SFRJ.¹⁵

Kako se ekonomska kriza pogoršavala iz godine u godinu, tako je sve više odumirala parola „bratstva i jedinstva“. Umjesto toga stvarao se sve veći jaz između Socijalističkih republika (SR) koje su činile Jugoslaviju.¹⁶ SR Slovenija i SR Hrvatska kao, ekonomski najjače republike u državi, smatrale su kako se iz njihovih prihoda previše ulaže u slabije razvijene regije (Kosovo, Crna Gora, Makedonija i Južna Srbija) dok su one istodobno optužene kako ne ulažu dovoljno i zadržavaju previše svojih prihoda od drugih republika i pokrajina.¹⁷ Produbljenjem krize paralelno prati i pad broja stanovnika, a SR Hrvatska je time najviše pogođena. U cijeloj Jugoslaviji samo je na jednom mjestu rastao broj stanovnika, a to je bilo u autonomnoj pokrajini Kosovo.¹⁸

Kosovo je kao Socijalistička Autonomna Pokrajina (SAP) bila najslabije razvijena u Jugoslaviji, a dodatni problem stvarao je i nagli porast albanskog stanovništva dok su se građani srpske nacionalnosti godinama iseljavali u druge dijelove SFRJ i to primarno iz ekonomskih razloga. Time su Albanci činili većinsko stanovništvo na Kosovu pa su tražili više autonomije.¹⁹ Već 1981. godine dolazi do protesta i političke parole „Kosovo Republika“ koju su započeli albanski studenti i intelektualci staljinističkih razmišljanja. Djelovanjem tadašnje milicije i vojske, prosvjed je zaustavljen, a uvedeno je i izvanredno stanje na tri mjeseca.²⁰

¹³ Bilandžić, Dušan. *Jugoslavija poslije Tita (1980-1985)*. Zagreb: Globus, 1986. str. 61.

¹⁴ Bilandžić, Dušan. *Jugoslavija poslije Tita (1980-1985)*. Zagreb: Globus, 1986. str. 64.

¹⁵ Goldstein, Ivo. *Povijest Hrvatske 1945-2011*. sv. 2. Split: Slobodna Dalmacija, 2011. str. 98.

¹⁶ Goldstein, Ivo. *Povijest Hrvatske 1945-2011*. sv. 2. Split: Slobodna Dalmacija, 2011. str. 102.

¹⁷ Radelić, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991*. Zagreb: Školska knjiga, 2006. str. 493.

¹⁸ Viro, Dušan. *Slobodan Milošević Anatomija zločina*. Zagreb: Profil, 2007. str. 33.

¹⁹ Viro, Dušan. *Slobodan Milošević Anatomija zločina*. Zagreb: Profil, 2007. str. 13-14.

²⁰ Bilandžić, Dušan. *Jugoslavija poslije Tita (1980-1985)*. Zagreb: Globus, 1986. str. 70.

Među srpskim stanovništvom koje je živjelo na Kosovu razvio se strah od dominacije Albanaca. Stoga su spas tražili od političkog vrha u Beogradu koji se nije mogao pomiriti s odlukama Ustava iz 1974. godine.²¹ Naime tim ustavom je SR Srbiji oduzeta veća kontrola nad Vojvodinom i Kosovom koje su dobile status autonomnih pokrajina. Djelomičan razlog leži u tome što su Tito i Edvard Kardelj željeli kompromisno zadovoljiti etnički miješano stanovništvo. Od 1980-ih godina, javlja se sve više kritičkih intelektualaca unutar srpskih akademskih krugova, a koji žele ostvariti tri cilja: demokratizaciju Jugoslavije, promjenu Ustava iz 1974. godine te borbu protiv kosovskih Albanaca i političko ujedinjenje svih Srba u SFRJ.²²

Početakom 1980-ih u Srbiji se počinje graditi mit o ugroženosti Srba imajući pritom veći fokus na Kosovo zbog političkih težnji kosovskih Albanaca, ali i u cijeloj Jugoslaviji. Dio srpskih intelektualaca, ali i političara smatrao je kako su Srbi u nepravdom položaju u SFRJ. Za ponovno „rađanje srpske ideologije“ ili „srpskog pitanja“ zaslužan je književnik Dobrica Ćosić.²³ On je postao jedan od pokretača pitanja o položaju Srba u Jugoslaviji te je okupljao oko sebe brojne ljude od kojih će neki kasnije postati istaknuti srpski nacionalisti. Sve manje se počinje govoriti o antifašističkoj borbi Drugoga svjetskog rata, a sve više o srpskim žrtvama u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (NDH).²⁴ Godine 1986. beogradski vjesnik „Večernje novosti“ objavio je dio nedovršenog i pod neobješnjenim okolnostima dobivenog teksta nazvan „Memorandum“ na kojem je radilo 16 članova Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU).²⁵ Ovaj tekst sastoji se od dva dijela. U prvom dijelu komentira se nastalo ekonomsko stanje koje je zahvatilo cijelu SFRJ što je nesporno, ali je drugi dio kontroverzan. U drugom dijelu spominje se nepovoljan položaj Srpskog naroda unutar SFRJ i njihov nepovoljan položaj izvan SR Srbije te naravno pitanje Kosova. Optužuje SR Sloveniju i SR Hrvatsku kako su upravo one odgovorne za trenutno ekonomsko stanje i položaj Srba.²⁶ Memorandum je izazvao burne reakcije, a SANU se ogradila od „Memoranduma“. Objava ovog teksta dodatno je pobudila nacionalne osjećaje Srba na Kosovu koji su se iz straha, skupa s Crnogorcima iseljavali. Tako je na Kosovu 1987. godine izbio nekontrolirani protest srpskih građana, a lokalna je milicija

²¹ Jović, Dejan. *Jugoslavija – država koja je odumrla: uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije (1974.–1990.)*. Zagreb: Prometej, 2003. str. 355.

²² Jović, Dejan. *Jugoslavija – država koja je odumrla: uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije (1974.–1990.)*. Zagreb: Prometej, 2003. str. 370.

²³ Marijan, Davor. *Hrvatska 1989.-1992. Rađanje države*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017. str. 56-57.

²⁴ Goldstein, Ivo. *Povijest Hrvatske 1945-2011*. sv. 2. Split: Slobodna Dalmacija, 2011. str. 105.

²⁵ Jović, Dejan. *Jugoslavija – država koja je odumrla: uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije (1974.–1990.)*. Zagreb: Prometej, 2003. str. 362.

²⁶ Despot, Zvonimir i Danijel Tatić. *Ideja Velike Srbije: Od Ilije Grašanina do Tomislava Nikolića*. Zagreb: Večernji edicija, 2012. str. 44-46.

odgovorila fizičkom silom.²⁷ U tom trenutku pojavio se Slobodan Milošević, tada predsjednik Centralnog Komiteta Saveza Komunističke Srbije (CK SKS) i čovjek koji je do tada bio poznat po dobrim komunikativnim sposobnostima te se uvijek predstavljao kao ugledni komunist.²⁸

Došavši na Kosovo kako bi uvidio stanje u ime CK SKS-a, Milošević je pred zabrinutom ruljom na pitanje jednog građanina uzviknuo „Niko ne sme da vas bije!“²⁹ što je doprinijelo njegovoj popularnosti među Srbima na Kosovu. Od tog trenutka on u javnosti prestaje biti lojalan komunizmu i Jugoslaviji već samo srpskom narodu. Skupa s političarom Borisavom Jovićem, predstavnikom SR Srbije u Predsjedništvu SFRJ od 1989. godine, uklonio je političku opoziciju, a najznačajnije je smjenjivanje njegov političkog „mentora“ Ivana Stambolića 1987. godine na 8. kongresu CK SKS.³⁰ Od tog trenutka, Milošević koristi Srbe s Kosova kao politički alat te s njima organizira „mitinge istine“.³¹ Tim mitinzima uspio je eliminirati opoziciju u pokrajinama Vojvodina i Kosovo koji su direktno postali dio SR Srbije, a dodatno je prisvojio i Crnu Goru kao saveznika.³² Međutim, Milošević nije stao s mitinzima. Upravo najveći miting tzv. „događanje naroda“ dogodio se 8. lipnja 1989. godine kod Gazimestana na Kosovu.³³ Radilo se o 600. obljetnici kosovske bitke iz 1389. godine koja je za srpsku povijest tada i danas od iznimno važnog značaja. Na tom okupljanju govorio je Milošević gdje je izrekao svoju poznatu rečenicu „Šest vekova kasnije, danas, opet smo u bitkama i pred bitkama. One nisu oružane mada i takve još nisu isključene.“³⁴ Zbog kasnijih događaja u Sloveniji, Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini ova rečenica često se tumači kao najava ratova, ali Ivo Goldstein smatra kako se više radi o prijetnji političkim protivnicima nego o izazivanju ratova.³⁵ Tokom svih ovih događanja jedino je SK Slovenije od ostalih kritizirala Miloševića i protivila se njegovim djelovanjima što će se očitovati i na 14. izvanrednom kongresu SKJ koji je trajao od 20. do 22. siječnja 1990. godine u Beogradu. Glavna tema ovog kongresa bila je rasprava o reformi i preobražaju KSJ. I dok se Milošević zalagao za jedinstven i centraliziran SK, predstavnici SK Slovenije nudili su rješenje u demokratizaciji i decentralizaciji. Kako je svaki njihov prijedlog

²⁷ Goldstein, Ivo. *Povijest Hrvatske 1945-2011.* sv. 2. Split: Slobodna Dalmacija, 2011. str. 112.

²⁸ Viro, Dušan. *Slobodan Milošević Anatomija zločina.* Zagreb: Profil, 2007. str. 22.

²⁹ Jović, Dejan. *Jugoslavija – država koja je odumrla: uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije (1974.–1990.).* Zagreb: Prometej, 2003. str. 381.

³⁰ Jović, Dejan. *Jugoslavija – država koja je odumrla: uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije (1974.–1990.).* Zagreb: Prometej, 2003. str. 371.

³¹ Marijan, Davor. *Hrvatska 1989.-1992. Rađanje države.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017. str. 83.

³² Marijan, Davor. *Hrvatska 1989.-1992. Rađanje države.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017. str. 87.

³³ Jović, Dejan. *Jugoslavija – država koja je odumrla: uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije (1974.–1990.).* Zagreb: Prometej, 2003. str. 381.

³⁴ Goldstein, Ivo. *Povijest Hrvatske 1945-2011.* sv. 2. Split: Slobodna Dalmacija, 2011. str. 118-119.

³⁵ Goldstein, Ivo. *Povijest Hrvatske 1945-2011.* sv. 2. Split: Slobodna Dalmacija, 2011. str. 119.

bio odbijen oni su demonstrativno napustiti kongres što su ubrzo nakon njih učinili i predstavnici SK Hrvatske (SKH) koje je zastupao Ivica Račan. Kongres je ubrzo nakon toga prestao s radom, a SKJ se službeno i raspao.³⁶

2.1. Političke promjene u Hrvatskoj

U SR Hrvatskoj nema otvorenih kritika prema Miloševićevoj politici od strane SKH. Savezne vlasti u Zagrebu bile su pasivne jer su u početku vjerovale kako će SK Srbije riješiti problem u svojoj republici. Nakon što je Milošević pridobio Vojvodinu, Kosovo i Crnu Goru vjerovalo se da je time „srpsko pitanje“ riješeno i da će se time Milošević zadovoljiti.³⁷ Od sredine 1980-ih godina u Hrvatskoj dolazi do postupne liberalizacije. Savez Komunističke partije gubi podršku te se od kraja 1988. i početkom 1989. godine javlja želja za višestranačjem i demokratizacijom.³⁸ Jedna od prvih političkih stranaka bila je Hrvatska socijalnoliberalna stranka (HSL) koja je osnovana 20. svibnja 1989. godine. Njeni predstavnici bili su Slavko Goldstein i Zvonko Lerotić, a kasnije će vodstvo stranke preuzeti pisac Vlado Gotovac. Druga politička stranka koja se pojavila bila je Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) osnovana 17. lipnja 1989. čiji je predsjednik postao povjesničar, dr. Franjo Tuđman. Unutar CK SHK dolazi do naglog obrata gdje vlast preuzima Ivica Račan kao predstavnik reformista unutar SKH.³⁹

U veljači 1990. godine Sabor SRH je izglasao ustavne amandmane i donio izborni zakon, čime su ostvareni uvjeti za prve višestranačke izbore u SR Hrvatskoj.⁴⁰ Tako je 30. svibnja 1990. godine izglasan novi Sabor u kojem je apsolutnu većinu imao HDZ dok je za predsjednika predsjedništva SR Hrvatske izabran Franjo Tuđman.⁴¹ Diljem Hrvatske odvijali se se mitinzi koji su slavili pobjedu HDZ-a i Franje Tuđmana te porazom SKH.⁴² Kasnijom najavom o težnji za samostalnom i demokratskom hrvatskom državom, Tuđmanu raste popularnost među Hrvatima, ali isto tako i zabrinutost među 580 000 Srba koji su tada čilini

³⁶ Radelić, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.* Zagreb: Školska knjiga, 2006. str. 590.

³⁷ Goldstein, Ivo. *Povijest Hrvatske 1945-2011.* sv. 2. Split: Slobodna Dalmacija, 2011. str. 123.

³⁸ Marijan, Davor. *Hrvatska 1989.-1992. rađanje države.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017. str. 127, 130.

³⁹ Šetić, Nevio. *Ostvarenje suvremene hrvatske države.* 2. izd. Zagreb: Družba „Braća Hrvatskoga zmaja“, 2017. str. 168-169, 174.

⁴⁰ Šetić, Nevio. *Ostvarenje suvremene hrvatske države.* 2. izd. Zagreb: Družba „Braća Hrvatskoga zmaja“, 2017. str. 175-176.

⁴¹ Radelić, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.* Zagreb: Školska knjiga, 2006. str. 591.

⁴² Marijan, Davor. *Hrvatska 1989.-1992. rađanje države.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017. str. 169-170.

12.2% stanovništva Hrvatske.⁴³ Neki su željeli ostati u Jugoslaviji kao cjelovitoj državi ili su se okrenuli srpskom nacionalizmu.

Grad Knin koji je tradicionalno najveći grad u sjevernoj Dalmaciji, ali isto tako i najmanje razvijena općina u Hrvatskoj, imao je po brojnom stanju najviše građana srpske nacionalnosti unutar Hrvatske nakon Zagreba.⁴⁴ S pojavom prvih višestranačkih izbora, dio hrvatskih Srba se okupio oko Srpske demokratske stranke (SDS) koju je 17. veljače 1990. osnovao šibenski psihijatar dr. Jovan Rašković.⁴⁵ Nakon prvih višestranačkih izbora, SDS je započeo svoje prvo djelovanje protiv novoizabrane vlasti u Zagrebu. Prvo je Rašković suspendirao suradnju sa Saborom nakon što je 19. svibnja 1990. u Benkovcu izveden pokušaj ubojstva Miroslava Mlinara, lokalnog čelnika SDS-a. Kasnije je utvrđeno kako je ovaj događaj isceniran, ali je ipak poslužio u izgradnji straha hrvatskih Srba prema novoizabranoj vlasti.⁴⁶ Dodatno nezadovoljstvo SDS-a nastalo je izglasavanjem Sabora SRH o amandmanu Ustava SRH u kojem se kod službenog naziva ukida riječ „Socijalistička“ te se umjesto crvene petokrake uvodi šahovnica na grbu i zastavi Hrvatske.⁴⁷ Početkom kolovoza 1990. čelništvo SDS-a najavilo je provesti referendum među hrvatskim Srbima kako bi se odcijepili od Hrvatske i osnovali „Zajednicu općina Sjeverne Dalmacije i Like“ što će kasnije postati Srpska Autonomna Oblast (SAO) Krajina.⁴⁸ Sabor je navedeni referendum proglasilo neustavnim te zaprijetio djelovanjem policije ukoliko se pokuša provesti. Od 8. kolovoza 1990. počinju se formirati naoružane straže koje su štitile ulaz u Knin i srpska sela u sjevernoj Dalmaciji te dijelu Like. Isto tako blokirane su prometnice koje su povezivale Dalmaciju s ostatkom Hrvatske čime je pobuna hrvatskih Srba u kolovozu 1990. postala poznata kao „Balvan revolucija“. Tadašnja milicija u Kninu predvođena inspektorom Milanom Martićem, otvoreno je stala na stranu SDS-a i pobunjenih hrvatskih Srba pa je 17. kolovoza počela dijeliti rezervno oružje iz svojih skladišta.⁴⁹

Hrvatsko vodstvo odlučilo je tada provesti dvije akcije. Prva je bila oduzimanje rezervnog naoružanja iz ostalih policijskih postaja u sjevernoj Dalmaciji i Lici. S jedne strane,

⁴³ Radelić, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.* Zagreb: Školska knjiga, 2006. str. 590.

⁴⁴ Marijan, Davor. *Hrvatska 1989.-1992. rađanje države.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017. str. 268-269.

⁴⁵ Šetić, Nevio. *Ostvarenje suvremene hrvatske države.* 2. izd. Zagreb: Družba „Braća Hrvatskoga zmaja“, 2017. str. 197.

⁴⁶ Radelić, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.* Zagreb: Školska knjiga, 2006. str. 592.

⁴⁷ Nazor, Ante. *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih.* Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011. str. 35.

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ Marijan, Davor. *Hrvatska 1989.-1992. rađanje države.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017. str. 456.

povlačenje tog oružja omogućilo je opremanje nove generacije hrvatskih policajaca, ali je s druge strane dodatno uzrujalo pobunjene hrvatske Srbe te su tako izgubili svako povjerenje u novoizabranu hrvatsku vlast.⁵⁰ Druga mjera hrvatskog vodstva bilo je 17. kolovoza 1990. kada su specijalne jedinice Ministarstva Unutrašnjih Poslova (MUP) poslani u Knin helikopterima iz Zagreba. Cilj je bio uvesti red i uhititi pobunjenike. U tom trenutku upliće se i Jugoslavenska narodna armija (JNA) koja je zabranila slijetanje helikoptera i natjerala ih da se vrate u Zagreb. Tim činom JNA nastupa prvi put javno u Hrvatskoj kao zaštitnik reda i mira. Službeni stav bio je zaustaviti bilo kakve oružane sukobe između hrvatskih vlasti i pobunjenih hrvatskih Srba.⁵¹ Isto tako ključno je napomenuti kako je JNA pred višestranačke izbore u SR Hrvatskoj naredila da se u cijeloj SFRJ oduzme naoružanje Teritorijalne obrane (TO) koje je u potpunosti provedeno u SR Hrvatskoj i tek djelomično u SR Sloveniji.⁵²

Od početka rujna pa do kraja 1990. stanje u Hrvatskoj počelo se smirivati, ali je politička kriza i dalje postojala. Suradnja između Zagreba i Knina gotovo da nije postojala, a službena neutralnost JNA više je pogodovala pobunjenim hrvatskim Srbima da se politički i oružano organiziraju protiv hrvatskih vlasti. Na dan 21. prosinca 1990. proglašena je SAO Krajina sa sjedištem u Kninu.⁵³ Dan kasnije, 22. prosinca 1990. Sabor je izglasao novi Ustav Republike Hrvatske po kojem su Srbi u Hrvatskoj imali status nacionalne manjine, ali s ravnopravnim građanskim pravima kao Hrvati i drugi narodi.⁵⁴

2.2. Pakračka kriza i „Krvavi Uskrs“ 1991.

Dana 22. veljače 1991. gradska Skupština općine Pakrac, u kojoj je od 75 općinskih vijećnika njih 50 bilo srpske nacionalnosti, proglasilo je općinu Pakrac dijelom SAO Krajine.⁵⁵ Ustavni sud Republike Hrvatske poništio je ovu odluku 28. veljače 1991. proglašivši je

⁵⁰ Marijan, Davor. *Hrvatska 1989.-1992. rađanje države*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017. str. 457.

⁵¹ Mijatović, Anđelko. *Otkos-10 prva uspješna oslobodilačka akcija Oružanih snaga Republike Hrvatske u Domovinskom ratu*. Zagreb: Udruga dragovoljaca i veterana Domovinskog rata Republike Hrvatske, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011. str. 24.

⁵² Nazor, Ante. *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011. str. 28.

⁵³ Nazor, Ante. *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011. str. 35.

⁵⁴ Nazor, Ante. *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011. str. 45.

⁵⁵ Marijan, Davor. *Organizacija i djelovanje Jugoslavenske narodne armije i pobunjenih Srba u Zapadnoj Slavoniji tijekom 1991. // Srpska pobuna u Zapadnoj Slavoniji 1990.-1995.: Nositelji, institucije, posljedice*, ur. Ivica Miškulin i Mladen Barać. Slavonski Brod-Zagreb: HMDCDR, 2012. str. 98-99.

neustavnom. Istoga dana u Pakracu se okupljaju naoružani građani srpske nacionalnosti koji su dan kasnije, 1. ožujka 1991. upali u Policijsku postaju Pakrac. Razoružali su i fizički zlostavljali 16 hrvatskih i 4 srpska policajca, a ispred općinske zgrade i Policijske postaje skinute su hrvatske zastave te su umjesto njih postavljene zastave SFRJ i Srbije.⁵⁶

Dobivši dojavu kako iz Bjelovara i Zagreba stižu pripadnici specijalne policije odlučili su se povući u šume i srpska sela oko Pakraca pri čemu su odveli za sobom svo naoružanje i policijska vozila. U noći sa 1. na 2. ožujka, dio pripadnika pobunjenih Srba vratio se u Pakrac s ciljem provođenja mobilizacije lokalnog srpskog stanovništva. U isto vrijeme iz Bjelovara je stigla borbena četa 265. mehanizirane brigade JNA. Četa je brojala 10 tenkova i bili su raspoređeni na više lokacija u gradu. Konačno su u ranim jutarnjim satima u Pakrac stigli pripadnici Posebne jedinice policije „Omega“ iz Policijske uprave Bjelovar, a ubrzo nakon njih i pripadnici Antiterorističke jedinice „Lučko“ iz Zagreba. Uspjeli su ući u Policijsku postaju bez borbi te su na licu mjesta razoružali i uhitili 32 pripadnika pobunjenih Srba.⁵⁷ Oko 9 sati izbila je pucnjava između hrvatskih policajaca i pobunjenih Srba, ali je nakon pola sata prestala i nije bilo poginulih i povrijeđenih.⁵⁸ U poslijepodnevnim satima stigli su predstavnici JNA, hrvatskog Sabora i Stjepan Mesić kao predstavnik Predsjedništava SFRJ. Pregovori koji su trajali dva dana zaključili su da se sve vrati na stanje prije 1. ožujka 1991. To je značilo povratak pobunjenih policajaca srpske nacionalnosti na posao, oslobađanje zarobljenih pobunjenih hrvatskih Srba te povlačenje jedinica JNA i hrvatske specijalne policije iz Pakraca. Od ukupno 33 uhićene osobe, njih 18 je odvedeno u Bjelovar protiv kojih se provela istraga dok su ostali pušteni na slobodu.⁵⁹

Kriza u Pakracu trebala je poslužiti JNA kao izgovor za uvođenje izvanrednog stanja i ocrniti Franju Tuđmana kao i cjelokupno hrvatsko političko vodstvo. No to se ipak nije dogodilo što je razočaralo vodstvo SAO Krajine.⁶⁰

⁵⁶ Mijatović, Anđelko. *Otkos-10 prva uspješna oslobodilačka akcija Oružanih snaga Republike Hrvatske u Domovinskom ratu*. Zagreb: Udruga dragovoljaca i veterana Domovinskog rata Republike Hrvatske, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011. str. 91.

⁵⁷ Mijatović, Anđelko. *Otkos-10 prva uspješna oslobodilačka akcija Oružanih snaga Republike Hrvatske u Domovinskom ratu*. Zagreb: Udruga dragovoljaca i veterana Domovinskog rata Republike Hrvatske, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011. str. 92.

⁵⁸ Isto.

⁵⁹ Mijatović, Anđelko. *Otkos-10 prva uspješna oslobodilačka akcija Oružanih snaga Republike Hrvatske u Domovinskom ratu*. Zagreb: Udruga dragovoljaca i veterana Domovinskog rata Republike Hrvatske, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011. str. 97.

⁶⁰ Nazor, Ante. *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011. str. 55.

Širenje teritorija SAO Krajine ponovno su pokušali izvesti pobunjeni Srbi 28. ožujka 1991. na Plitvicama. Oko 70 pripadnika milicije SAO Krajine predvođene Milanom Martićem iz Knina stigla je na Plitvice gdje su zauzeli Policijsku stanicu i hotel Nacionalnog parka.⁶¹ Kao službeni razlog navodi se sprječavanje protesta radnika Nacionalnog parka Plitvice protiv pripajanja parka SAO Krajini. Zanimljivo da je istoga dana u Splitu održan prvi sastanak političkog vodstva svih šest republika o budućnosti Jugoslavije čime je javnost ovaj sastanak stavila u drugi plan.⁶² Nakon propalih pregovora, 31. ožujka 1991. u jutarnjim satima, poslani su pripadnici specijalne policije MUP-a kako bi uhitili i razoružali pobunjene Srbe. Došlo je do oružanih sukoba u kojima je ranjeno 8 hrvatskih policajaca, a jedan od njih, Josip Jović, preminuo je od posljedica ranjavanja.⁶³ Srpska strana imala je također jednog poginulog pripadnika, a uhićeno je 18 osoba. Među njima je bio i Goran Hadžić⁶⁴, tada ugledni član SDS-a iz Vukovara.⁶⁵ Nakon uspješno provedene akcije, hrvatska policija ponovno je uspostavila nadzor nad Policijskom postajom u Plitvicama, a specijalna policija se povukla u Zagreb i Karlovac. JNA je i ovaj put intervenirala te je postavila „tampon zonu“ između hrvatske policije i pobunjenih Srba.⁶⁶ Kako je toga dana bio blagdan Uskrša za katoličke vjernike, ovaj je događaj ostao zapamćen kao „Krvavi Uskrš“. Danas je Josip Jović u javnosti poznat kao prva žrtva Domovinskog rata, ali zbog kasnijih događanja nije bio ni posljednja. Ova dva sukoba označila su nepopustljivu politiku hrvatskog vodstva prema SAO Krajini i JNA. S druge strane, vođe pobunjenih Srba u Kninu, generalštab JNA te Slobodan Milošević zaključili kako se njihovi politički ciljevi mogu ostvariti jedino oružanim sukobima.

3. Općina Novska do kolovoza 1991. godine

Novska je maleni grad na samom istoku Sisačko-moslavačke županije, a u isto vrijeme je i najzapadniji grad Slavonije koji se dodiruje s Moslavinom. Najstariji zapisi postoje iz popisa Zagrebačke biskupije iz 1334. u kojem se novljanska župa spominje kao „sancti Demetrii de

⁶¹ Marijan, Davor. *Hrvatska 1989.-1992. rađanje države*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017. str. 489.

⁶² Marijan, *Hrvatska 1989.-1992. rađanje države*, 489.

⁶³ Marijan, Davor. *Hrvatska 1989.-1992. rađanje države*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017. str. 490.

⁶⁴ Goran Hadžić osnovao je 25. rujna 1991. SAO Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema, a od 1992. do 1993. godine vršio je i funkciju predsjednika Republike Srpske Krajine. Nakon rata, u Hrvatskoj je u odsutnosti osuđen za ratne zločine u Vukovaru i drugim hrvatskim gradovima, a u Haagu se od 2011. do 2016. godine provodio sudski proces protiv njega koji je prekinut nakon što je 2016. godine preminuo.

⁶⁵ Marijan, Davor. *Hrvatska 1989.-1992. rađanje države*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017. str. 490.

⁶⁶ Nazor, Ante. *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011. str. 55.

Belina“⁶⁷. Grad je od 1532. do 1698. bio pod upravom Osmanskog carstva nakon čega ulazi u sastav Vojne krajine. Kroz cijelu svoju povijest stanovništvo općine Novska, najviše se bavilo poljoprivredom i šumarstvom.⁶⁸ Početkom 20. st. dolazi do pojave malih i srednjih obrta koje je organizirao trgovac Adalbert Knopp, porijeklom iz židovske obitelji koja se doselila iz Osijeka.⁶⁹

Administrativno se Novska mijenjala više puta kroz 20. stoljeće. Prvo se kao kotar 1918. godine odnosno 6. siječnja 1929. nalazila u sastavu Savske Banovine (Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca) te je brojala 35 naselja. Nedugo nakon uspostave Nezavisne Države Hrvatske 1941. godine, administrativno su uvedene velike župe. Tako je Novska bila u sastavu Velike župe Livac-Zapolje sa sjedištem u Novoj Gradiški. Nakon drugoga svjetskog rata ukidaju se velike župe, ali su kotarevi i općine ostali. Posljednje promjene bile su 1962. i 1963. kada su se postupno ukidali kotarevi u cijeloj SFRJ. Tada je Novska izgubila u svom sastavu nekoliko sela smještenih zapadno od grada u korist Siska i Kutine. S druge strane je povratila naselja od Pakraca i Okučana koja je izgubila prethodnih godina.⁷⁰ Nakon toga stanje je ostalo nepromijenjeno, a 1991. godine općina Novska se sastojala od grada Novske i 37 okolnih naselja. Broj stanovnika cijele općine ukupno je brojao tada 24 696 stanovnika od čega je Hrvata bilo u apsolutnoj većini (16 556 stanovnika)⁷¹. Srbi su činili ukupno 5402 stanovnika, a 1213 stanovnika pripadalo je ostalim nacionalnostima. Sam grad Novska je brojao ukupno 7417 stanovnika od čega je Hrvata bilo 5358 i Srba 1765 te 294 stanovnika ostalih nacionalnosti.⁷² Kada se pogleda karta nacionalnog sastava općine Novska iz 1991. godine (Slika 1.) može se vidjeti da su naselja s većinskim srpskim stanovništvom sjeverno i istočno od grada Novske. To će im omogućiti komunikaciju sa susjednim općinama Pakrac i Nova Gradiška tj.

⁶⁷ Balog, Zdenko. *Gradovi kontinentalne Hrvatske*. Križevci: Veda d.o.o., 2013. str. 168.

⁶⁸ Balog, Zdenko. *Gradovi kontinentalne Hrvatske*. Križevci: Veda d.o.o., 2013. str. 169.

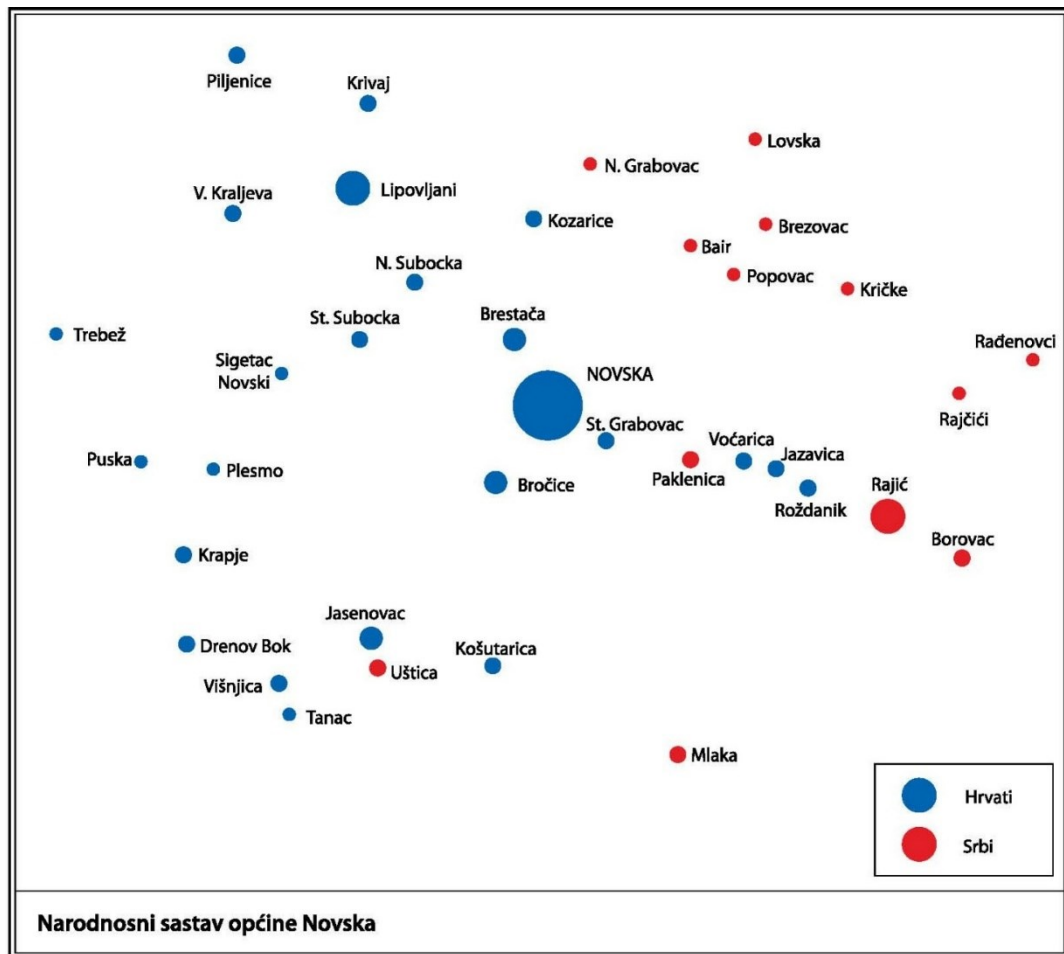
⁶⁹ Isto.

⁷⁰ Buljan, Alojz i Franjo Horvat. *Žrtve Drugoga svjetskog rata i poraća na području Novske, Jasenovca, Lipovljana, Banove Jaruge i Lonje*. 2. izd. Novska: Ogranak Matice hrvatske Novska, 2006. str. 72-73.

⁷¹ Mijatović, Anđelko. *Otkos-10 prva uspješna oslobodilačka akcija Oružanih snaga Republike Hrvatske u Domovinskom ratu*. Zagreb: Udruga dragovoljaca i veterana Domovinskog rata Republike Hrvatske, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011. str. 78.

⁷² Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 29-30.

Okučanima, gdje su Srbi bili apsolutna većina. Ova komunikacija rezultirat će s političkom, a kasnije i vojnom suradnjom.



Slika 1. Naselja i narodni sastav općine Novska 1991.⁷³

3.1. Pripreme za obranu Novske

Sukobi u Pakracu i na Plitvicama 1991. godine, natjerali su Policijsku upravu Kutina da Policijska stanica Novska pojača zaštitu i patrolu na njenim ključnim točkama koje su bile od bitne važnosti. To su ponajprije bile plinske i crpne stanice „INA Petrokemija“ kod sela Kozarice, cestovna raskrižja u selima Brestača i Rajčić te most kod Jasenovca gdje se prelazi iz Hrvatske u Bosnu i Hercegovinu.⁷⁴

⁷³ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 29.

⁷⁴ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 158.

Isto tako, radi pružanja zaštite i sigurnosti te pomaganja policiji, organizirani su i nenaoružani dragovoljački odredi koje je osnovao Sekretarijat za narodnu obranu i Krizni štab Novska. Iako su se nazivali nenaoružani oni su zapravo nosili oružje i bili su smješteni po rubnim dijelovima općine poput sela Kozarice, Košutarice, Jasenovca i Uštica. Ovi odredi postojali od 9. svibnja do 28. lipnja kada se prenamjenjuju u mjesne straže, a dio odlazi u Zbor narodne garde (ZNG).⁷⁵ Mjesne straže su također bile naoružane i dežurale su po noći, ali su se ovoga puta čuvala gotovo sva sela u općini Novska kao i sam grad Novsku. Te straže su u nekim selima bile bolje organizirane dok je kod drugih nedostajalo ljudstva ili naoružanja. Tome su najviše doprinijeli lovci koji su koristili svoje lovačko oružje, a po potrebi su ga i posuđivali onima koji nisu imali vlastitog oružja.⁷⁶ Dana 28. svibnja 1991. godine, u Novskoj je mobilizirana prva četa ZNG-a te dobivaju i prvo pravo vojno oružje koje je prethodno dovedeno još mjesec dana ranije. Radi se o 77 komada automatskih pušaka modela „kalašnjikov“ (AK-47) te radiostanica za poboljšanu komunikaciju.⁷⁷ Dobivanjem radiostanica komunikacija je postala brža, ali je isto tako bila osjetljiva za prisluškivanje pa su se telefoni i dalje koristili kao najpouzdanija opcija.

Novska nije bila jedina općina koja je tog dana mobilizirala ZNG. To je zapravo bio jedan veliki val mobilizacije u cijeloj Hrvatskoj nakon što je započeo sukob između JNA i Slovenije.⁷⁸ Jedna od prvih mobiliziranih jedinica ZNG bio je i 56. samostalni bataljun koji je pokrивao općine Kutinu, Novsku i Garešnicu, a sredinom kolovoza će se prenamijeniti u 62. samostalni bataljun ZNG-a Novska. Bataljun je u trenutku mobilizacije brojao 435 dragovoljaca, a njegova četa u Novskoj je imala ukupno 131 pripadnika, od kojih su mnogi bili nenaoružani.⁷⁹ Svu potrebnu vojnu opremu dobivali su iz policijskih skladišta i skladišta Teritorijalne obrane. S policijom i općinskim rukovodstvo trebali su ostvariti usku suradnju, ali im nisu bili podređeni, a svaki nedisciplinirani ili neposlušni gardist bio bi razoružan i otpušten. Što se tiče odnosa s JNA, svaki oblik oružanih sukoba bio je strogo zabranjen, a svaki nesporazum s njima trebao se rješavati dogovorima i kompromisima jer je u tom trenutku JNA bila tehnički i brojčano nadmoćnija.⁸⁰

⁷⁵ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 159.

⁷⁶ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 160.

⁷⁷ Isto.

⁷⁸ Nazor, Ante. *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011. str. 61.

⁷⁹ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 161.

⁸⁰ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 162.

Vidjevši mobilizaciju u Hrvatskoj, JNA se isto tako aktivirala, a za Novsku je opasnost dolazila iz susjedne SR Bosne i Hercegovine gdje se mobilizirao Banjalučki korpus kao i Teritorijalna obrana Bosne i Hercegovine. One su se stacionirale između Bosanske Kostajnice i Bosanske Dubice, uz obalu rijeke Une i Save, čime su ionako već visoke tenzije još dodatno rasle.⁸¹ Dobivši informaciju kako u Hrvatsku iz Bosne i Srbije dolaze osobe koje ugrožavaju mir, iz Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) je 30. lipnja naređeno da se na glavnim graničnim prijelazima s tim republikama postave policijski blokadni punktovi.⁸² Zadatak je bio da policija vrši nadzor te pregledava i pretrese sve osobe i vozila koja su ulazila u Hrvatsku. Glavni blokadni punkt Policijske stanice Novska bio je most u Jasenovcu koji su postavili isti dan kada je naredba došla.⁸³

Ostatak srpnja prošao je bez sukoba za općinu Novska, a tako je ostalo do sredine kolovoza. No treba ipak istaknuti da je zabrinutost i dalje rasla jer je padom policijske postaje u Glini 27. srpnja 1991. započela okupacija Banovine, a sljedeća kritična točka bila je Hrvatska Kostajnica, zapadno od Novske.⁸⁴ Novska se našla u nepovoljnom položaju jer je tako mogla biti ugrožena sa jugozapada, sjevera, istoka i juga. S toga je donesena odluka Ministarstva obrane da se u Novskoj mobilizira još 300 do 400 ljudi te dodijeli još 20 komada oružja.⁸⁵ Dana 7. kolovoza, policijska stanica Novska zaprimila je dojavu iz MUP-a kako grupa od oko 80 pobunjenih Srba planira napasti policijske stanice u Pakracu i Novskoj, čime je policijskoj stanici Novska naređeno da bude u stanju maksimalne pripravnosti. Idućeg dana, 62. samostalni bataljun ZNG-a otišao je osigurati sela na rubnim dijelovima općine Novska gdje je hrvatsko stanovništvo bilo većinsko, a to su Kozarice na sjeveru, Rajić na istoku i Jasenovac na južnom dijelu općine. Najveća pažnja bila je u selu Rajić jer se nalazi na sporednoj cesti koja povezuje Novsku i Okučane u kojima su Srbi činili većinu te bi napadi iz tog pravca mogli biti najjači.⁸⁶

Iako je policijska stanica Novska ponavljala kako je stanje u Novskoj mirno i da se svi nesporazumi odvijaju dijalogom došlo je do prvih prekida komunikacije. Dana 9. kolovoza minirana je pruga Hrvatska Dubica – Živaja čime je onemogućen željeznički promet od Novske

⁸¹ Marijan, Davor, *Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije 1987.-1992.* Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2008. str. 298.

⁸² Nazor, Ante, *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih.* Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011. str. 163.

⁸³ Isto.

⁸⁴ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu.* Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 165.

⁸⁵ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu.* Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 164.

⁸⁶ Isto.

do Siska, a 16. kolovoza je minirana i željeznička pruga Novska- Okučani. Zbog toga je jedini siguran smjer vlakom iz Novske bio onaj prema Zagrebu.⁸⁷

4. Prvi sukobi između hrvatskih snaga i pobunjenih Srba u Novskoj

Sve teži promet između Novske i Nove Gradište postao je, početkom kolovoza, gotovo nemoguć. Dana 12. kolovoza 1991. u okolici Pakraca proglašena je SAO Zapadna Slavonija što je bio znak za djelovanje pobunjenih Srba.⁸⁸ Prema procjenama tadašnjih hrvatskih obavještajnih službi vjerovalo se kako je sjeverno od Okučana skupina od oko 400 naoružanih pobunjenih Srba koji su osim pušaka imali i 3 topa.⁸⁹ Postojala je opasnost da bi ova skupina mogla napasti Okučane i spojiti se s manjom skupinom koja se nalazila izvan Pakraca. Zbog toga su snage ZNG-a i hrvatske policije iz Slavanskog Broda odlučile krenuti prema Okučanima i zauzeti ključne objekte u mjestu i okolici, a Policijska uprava Kutina imala je zadatak iz Novske deblokirati prometnicu prema Okučanima. Razlog je taj što su primijetili kako su u selu Mlaka (južno od Novske uz Savu) te selima Borovac i Lađevac (zapadno od Okučana) primijećene barikade čime je onemogućen ulaz u ta sela iz pravca Novske.⁹⁰ Policijska jedinica iz Kutine se pokušala probiti kroz ova dva sela do Okučana, ali je naišla na žestok otpor te se povukla natrag u Novsku. Kasnije je 17. kolovoza premještena da patrolira uz autocestu prema Okučanima. Jedinice ZNG-a i policajci iz Slavanskog Broda uspjeli su se probiti u središte Okučana s istoka, ali se tada umiješala JNA koja je poslala svoje borbene i oklopne jedinice iz pravca Banja Luke i Bjelovara kako bi službeno „smirila“ stanje.⁹¹ Hrvatske snage su se morale povući, a JNA je ostvarila „tampon-zonu“ u Okučanima i Staroj Gradiški. Time je omogućen prijelaz jedinica Banjalučkog korpusa iz Bosne u Hrvatsku bez otpora, a Okučani postaju politički centar SAO Zapadne Slavonije.⁹²

Za Novsku je ovaj događaj bio iznimno nepovoljan i otežan jer je dio 265. mehanizirane brigade JNA iz Bjelovara ušao u selo Rajić 18. kolovoza. Borbena skupina se sastojala od 2

⁸⁷ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 167.

⁸⁸ Nazor, Ante. *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011. str. 35.

⁸⁹ Marijan, Davor, *Graničari - Prilog za ratni put 108. brigade Zbora narodne garde Republike Hrvatske, lipanj 1991.- studeni 1992*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, 2006. str. 49.

⁹⁰ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 169.

⁹¹ Marijan, Davor, *Graničari - Prilog za ratni put 108. brigade Zbora narodne garde Republike Hrvatske, lipanj 1991.- studeni 1992*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, 2006. str. 50.

⁹² Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 170.

tenka, 2 oklopna bojna vozila i 1 kamiona s ljudstvom te su zauzeli istočni dio sela Rajić koje je bilo većinski Srpsko stanovništvo.⁹³ Pripadnici 62. samostalnog bataljuna su držali zapadni dio sela, a od naoružanja su imali samo 77 automatske puške, nepoznat broj lovačkih pušaka i 1 zastarjeli bacač raketa (nabavljen na crnom tržištu u Valpovu) sa 6 raketa.⁹⁴ Kako bi izbjegli sukob s JNA postavljena je improvizirana barikada tj. kamion s punom prikolicom drvenih trupaca blokirao je cestu, a oko njega su postavljene protuoklopne mine. Dodatnu podršku u opremi, jedinice ZNG-a dobili su od tvornice metala „Kozara“ iz Novske koja je proizvodila improvizirane ručne granate popularno nazvane „Fiteljare“.⁹⁵

Istoga dana kada su Hrvatske snage postavile barikadu u Rajiću, pobunjeni Srbi su 18. kolovoza podigli svoju barikadu nedaleko od sela Bair, koje se nalazi na brdovitom krajoliku i udaljeno je samo 4 kilometara sjeverno od centra Novske.⁹⁶ Kako bi se pomoglo u obrani Novske poslano je u ispomoć 103 policijskih službenika iz policijske uprave Zabok te 150 pripadnika Jedinice za posebne namjene iz Policijske uprave Kutina.⁹⁷ Ova jedinica odradila je poseban zadatak tako što je uništila most na kanalu Strug koje vodi prema Mokrom Polju (jugozapadno od Novske), a isto tako je i diverzantska skupina 62. samostalnog bataljuna ZNG-a srušila most između sela Mlake i Košutarice jer je Mlaka imala apsolutnu većinu Srba i nalazila se uz Savu. Ove mostove bi JNA iskoristila za prebacivanje jedinica i napala Novsku s Juga te ugrozila Jasenovac što se pokazalo vojno-strateški bitnim.⁹⁸

Kako hrvatske snage nisu smjele ulaziti u sukob s JNA, pobunjeni Srbi su to iskoristili za izazivanje sukoba računajući da imaju JNA iza svojih leđa. Skupina pobunjenih Srba je 21. i 22. kolovoza u okolici sela Novi Grabovac (sjeverno od Novske) presrela i otela dva vozila „INA-Naftaplina“.⁹⁹ Kako je policija intervenirala ovi su pobjegli u susjedno selo Bair koje, kao i Mlaka, više nije bilo pod kontrolom Hrvatske policije. Da se takvo što ne ponovi, u selo Kozarice, koje se nalazi između Novske i Novog Grabovca te ima većinsko Hrvatsko stanovništvo, poslan je vod 62. samostalnog bataljuna ZNG-a.¹⁰⁰ Ovaj potez pokazao se kritičnim zato što je 23. kolovoza došlo do novog sukoba. Tog dana su pobunjeni Srbi iz sela Lovska i Novi Grabovac u odorama JNA (tj. Teritorijalne Obrane) napali iz zasjede terensko

⁹³ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 171.

⁹⁴ Isto.

⁹⁵ Isto.

⁹⁶ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 172.

⁹⁷ Pasarić, Dragutin. *56. bojna – Ponos Kutine*. Kutina: Spiritus Movens, 2006. str. 47.

⁹⁸ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 172.

⁹⁹ Isto.

¹⁰⁰ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 173.

vozilo „JNA-Naftaplin“ koje se kretalo prema tamošnjim bušotinama nafte.¹⁰¹ Osim vozila napadnuta je i policijska ophodnja koja ih je pratila. Ovaj napad prerastao je u ozbiljan sukob puškaranjem pa je hrvatskim policajcima u pomoć pristiglo 20 policajaca iz Novske i 50 policajaca iz Zaboka. Sukob je završio tako što su ubijena 4 pripadnika pobunjenih Srba dok ih je nekolicina ranjena od čega su 3 ranjena zarobljena i odvedena u Novu Gradišku na liječenje. Ostali pobunjeni Srbi su se povukli. Hrvatski policajci nisu imali poginulih i ranjenih te su uspjeli zarobiti 2 puške, streljivo, 5 mina i nekoliko bombi. Iz osвете za ovaj sukob, pobunjeni Srbi iz sela Lovska, Bair i Kričke, minobacačima su ispalili nekoliko bombi prema gradu Novskoj i okolici, ali nije bilo mrtvih i ranjenih.¹⁰²

Ovaj sukob jasno je dao do znanja Hrvatskim vlastima u Novskoj koliko su pobunjeni Srbi dobro naoružani i vojno organizirani što je bio više nego dovoljan dokaz da ih JNA naoružava i oprema. Oružani sukob između hrvatskih snaga i JNA činio se sve više neizbježnim. I dok su Hrvatske snage i vlasti gubile povjerenje u neutralnost JNA, pojedini vojnici i oficiri JNA u Rajiću i Borovcu ponašali su se u skladu sa službenom politikom JNA te su funkcionirali kao pregovarači između hrvatske policije i pobunjenih Srba. Primjer toga bila je razmjena uhićenih ljudi u Rajiću 31. kolovoza 1991.¹⁰³ Nakon što je policija uhitila Srbina, Lazu Tintora, zbog sudjelovanja u pobuni, njegovi sunarodnjaci su iz osвете zaustavili putnički vlak prema Okučanima te uhitili Hrvate: Željka Pugelnika i Antu Bekića.¹⁰⁴ Posredovanjem JNA razmjena je izvršena isti dan.¹⁰⁵ Treba naglasiti da je tada željeznički promet bio donekle uspostavljen jer se JNA, nakon rata u Sloveniji, postupno povlačila prema SR Bosni i Hercegovini te SR Srbiji. Tako je dobar dio željezničkih transporta JNA iz Slovenije prošao kroz Novsku. Bilo je i nezgodnih trenutaka kao npr. kada se željeznički vojni transporter JNA zaustavio u Novskoj 18. kolovoza 1991. zbog lažne dojave o miniranoj prugi prema Okučanima. JNA je prijetila raketiranjem Novske sa svojim zrakoplovima ukoliko bi bili napadnuti ili zaustavljeni što Hrvatske snage nisu napravile. Razlog je taj što bi JNA takav sukob iskoristila za napad na Novsku koja je ionako već bila u nepovoljnoj situaciji. Ovaj incident kasnije je riješen tako što su pripadnici ZNG-a i vojnici JNA zajedno pregledali prugu i zaključili kako nije minirana te da se radilo o lažnoj dojavi.¹⁰⁶

¹⁰¹ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 173.

¹⁰² Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 174.

¹⁰³ Isto.

¹⁰⁴ Preksavec, Zlatko. *Novska – war time*. Novska: Poglavarstvo grada Novske, 1993. str. 18.

¹⁰⁵ Isto.

¹⁰⁶ HINA. „Vojska stala u Novskoj“. *Vjesnik*, 19. kolovoza 1991.

Predviđajući kako je sukob s JNA neizbježan, hrvatski Sabor donio je 27. kolovoza 1991. odluku o osnivanju Kriznog štaba Vlade Republike Hrvatske i općinskih kriznih štabova u svrhu priprema za rat.¹⁰⁷ Ova odluka pokazala se točnom i korisnom u daljnjim zbivanjima.

4.1. Prve borbene akcije Jugoslavenske Narodne Armije

Početak rujna 1991. godine dolazi do potpunog prekida prometa između Novske i Nove Gradište. Dana 9. rujna 1991. pobunjeni Srbi iz okolice Okučana počeli su ometati cestovni i željeznički promet na tom području. Došlo je do brojnih prometnih nezgoda u kojima je bilo dosta ozlijeđenih.¹⁰⁸ Vrhunac ovog čina bila je potpuna obustava prometa. Vrhovno zapovjedništvo odlučilo je stati na kraj ovome. Naređeno je da se organizira borbena skupina iz Novske koja je za zadatak imala ponovno otvoriti prometnicu na autocesti Zagreb – Lipovac uz napomenu kako se ne smiju sukobiti s jedinicama JNA. Za to su angažirani dijelovi 1. brigade ZNG-a, specijalne jedinice MUP-a te dijelovi 62. samostalnog bataljuna ZNG-a. Borbeni skupinu predvodio je zapovjednik 1. brigade ZNG-a, Josip Lucić.¹⁰⁹ Ispostavilo se kako je ova zadaća bila nemoguća. Jedinice JNA koje su se tamo nalazile više nisu igrale ulogu pasivnog promatrača nego su se otvoreno sukobile s hrvatskim snagama i stale na stranu pobunjenih Srba. Jedan oklopni bataljun iz sastava 329. oklopne brigade JNA napao je 5. rujna 1991. hrvatske snage kod naplatne rampe južno od Okučana i zavladao tom točkom čime je pokušaj deblokade autoceste bio bezuspješan.¹¹⁰ U noći s 5. na 6. rujna došlo je do novog sukoba između JNA i Hrvatskih snaga u selu Čovac (južno od Okučana) gdje je poginuo dvadesetogodišnji policajac iz Novske, Željko Šlat. Šlat je bio prvi poginuli pripadnik ZNG-a iz općine Novska, ali se tada vodio kao nestao i nije se znalo da je poginuo. Njegovo tijelo nađeno je tek godinu dana kasnije, a pokopan je na novljanskom groblju.¹¹¹

Sukobi kod Okučana ubrzo su se proširili i kod općine Novska. Prvo je 5. rujna 1991. počela minobacačka vatra na selo Kozarice, a kasnije istog dana i na Gornji Rajić. Idućeg dana, 6. rujna 1991., započeo je žestoki napad na pripadnike 62. samostalnog bataljuna ZNG-a te

¹⁰⁷ Šetić, Nevio. *Ostvarenje suvremene hrvatske države*. 2. izd. Zagreb: Družba „Braća Hrvatskog Zmaja“, 2017. str. 418.

¹⁰⁸ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str.

¹⁰⁹ Sinković, Silvija i Josip Lucić, ur. *1. gardijska brigada Hrvatske vojske Tigrovi : Monografija*. Zagreb: Znanje, 2015. str. 172.

¹¹⁰ Sinković, Silvija i Josip Lucić, ur. *1. gardijska brigada Hrvatske vojske Tigrovi : Monografija*. Zagreb: Znanje, 2015. str. 173.

¹¹¹ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 175.

pripadnike policije. U ovom napadu, JNA je prvi put koristila topove i borbena oklopna vozila. Napad je odbijen bez poginulih i ranjenih sa Hrvatske strane.¹¹² Nakon toga, 7. rujna 1991. iz Donjeg Rajića je otvorena žestoka vatra iz oklopnih vozila i minobacača. Borbe su trajale nekoliko sati i ovoga puta je bilo žrtava. Poginula su 2 pripadnika ZNG-a i 1 policajac, a ranjeno je 8 pripadnika ZNG-a i 1 policajac.¹¹³ Svi poginuli i ranjeni branitelji bili su iz općine Novska. Ranjenici su se teškom mukom izvlačili jer se dodatno umiješala i tenkovska vatra JNA. Za Novsku je ovaj događaj bio iznimno težak jer su poginuli branitelji imali samo 24 i 27 godina. Pokopani su u gradskom groblju 10. rujna koji je proglašen i danom žalosti za općinu Novska.¹¹⁴

Ovi napadi JNA i pobunjenih Srba bili su samo demonstracije jer je pravi cilj zapravo bio osigurati šire područje oko Okučana. Južno od Novske odnosno kod Jasenovca, stanje je i dalje bilo mirno. Najveća opasnost prijetila je sa sjevera prema Pakracu gdje se 6 naselja općine Novska sa većinskim srpskim stanovništvom odmetnulo i pripojilo SAO Zapadna Slavonija. Ta se naselja nalaze na brdovitom krajoliku prikrivenom šumom što je pobunjenim Srbima davalo povoljnu poziciju za iznenadne napade i granatiranje Novske koja se nalazi samo nekoliko kilometara južnije na otvorenoj nizini. Do sredine rujna zabilježen je još jedan napad na hrvatske položaje u Rajiću i Roždaniku (selo zapadno od Rajića prema Novskoj). Napad se dogodio 9. rujna 1991., a bilo je i novih žrtava. Ovoga puta poginuo je 1 hrvatski branitelj, a ranjeno je 24 pripadnika ZNG-a i policije.¹¹⁵ Idućih dana nije bilo napada, ali su zabilježena granatiranja zbog koji je materijalna šteta bivala sve veća. Razlog zašto nije bilo napada je taj što su JNA i pobunjeni Srbi koncentrirali svoje snage na druga okolna mjesta. Djelovali su po Banovini i Pounju koje je jugozapadno od Novske. Krajnji cilj bila je Hrvatska Kostajnica koja je pala 13. rujna 1991. te Hrvatska Dubica koja je osvojena 17. rujna 1991.¹¹⁶ Nakon ovih uspjeha, JNA i pobunjeni Srbi počinju koncentrirati svoje snage prema Novskoj.

4.2. Agresija Jugoslavenske Narodne Armije na Hrvatsku

¹¹² Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 175.

¹¹³ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 176.

¹¹⁴ Preksavec, Zlatko. *Novska – war time*. Novska: Poglavarstvo grada Novske, 1993. str. 28.

¹¹⁵ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 177.

¹¹⁶ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 179.

I dok su snage JNA i pobunjenih Srba vršile napade i zauzimanja Banovine te Pounja, u isto vrijeme hrvatsko vodstvo je 12. rujna 1991. izdalo naredbu o blokadi vojarni i vojnih skladišta JNA te vojnih luka unutar Republike Hrvatske.¹¹⁷ U općini Novska nije bilo takvih objekata. Najbliže vojno skladište nalazilo se u selu Doljani kod Daruvara, a koje je pripadalo 5. vojnoj oblasti JNA.¹¹⁸ Ovo skladište sadržavalo je razno pješačko naoružanje od kojeg je većina pripadala TO te nešto protuoklopne artiljerije, a branilo ga je samo 100 ljudi. Borbe koje su trajale nekoliko dana napokon su završile 17. rujna 1991. kada su hrvatske snage zauzele skladište. Dio vojnika JNA koji se branio, uspio se probiti iz okruženja i uništiti dio skladišta, ali je većina naoružanja ostala čitava. Nekolicina tog naoružanja predano je Policijskoj upravi Kutina koja ga je kasnije prosljedila Policijskoj stanici Novska.¹¹⁹ Nabavkom ovog naoružanja u Novskoj je općinsko Izvršno vijeće tvrdilo kako je obrana stabilna i čvrsta te da JNA može ugroziti Novsku samo iz zraka, ali ne i kopna. S takvim uvjerenjem odlučeno je kako nema potrebe za uvođenjem policijskog sata po cijeloj općini pa je policijski sat ostao na snazi samo u selima koja su južno i istočno od Novske. Kasnije se to pokazalo lošom procjenom.¹²⁰

Blokadom vojarni, JNA je dobila povod za izvršavanje planiranih ratnih operacija po Hrvatskoj. U suradnji s pobunjenim Srbima iz Hrvatske te srpskim dragovoljcima iz SR Bosne i Hercegovine, SR Srbije i SR Crne Gore trebali su potpuno poraziti hrvatsku policiju i ZNG. Glavni cilj koji je zacrtao general armije, Veljko Kadijević, bio je: potpuno blokirati Hrvatsku iz zraka i s mora, „osloboditi“ srpske krajeve u Hrvatskoj te garnizone JNA unutar Hrvatske i dovršiti izvlačenje dijelova JNA iz Slovenije.¹²¹ Plan je bio napasti Hrvatsku iz više smjerova u isto vrijeme. Glavni napad dolazio bi iz Vojvodine odakle bi JNA zauzela Osijek i cijelu Istočnu Slavoniju, a kasnije bi se spojila s Banjalučkim korpusom u Zapadnoj Slavoniji te bi zajedno napredovali dalje prema Virovitici, Varaždinu i Zagrebu.¹²²

Početna zadaća Banjalučkog korpusa iz 19. rujna 1991. bila je napasti Hrvatsku iz SR Bosne i Hercegovine u pravcima Okučani – Pakrac – Virovitica i Okučani - Kutina. Glavni cilj

¹¹⁷ Mijatović, Anđelko. *Otkos-10 prva uspješna oslobodilačka akcija Oružanih snaga Republike Hrvatske u Domovinskom ratu*. Zagreb: Udruga dragovoljaca i veterana Domovinskog rata Republike Hrvatske, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011. str. 145.

¹¹⁸ Mijatović, Anđelko. *Otkos-10 prva uspješna oslobodilačka akcija Oružanih snaga Republike Hrvatske u Domovinskom ratu*. Zagreb: Udruga dragovoljaca i veterana Domovinskog rata Republike Hrvatske, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011. str. 147.

¹¹⁹ Isto.

¹²⁰ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 181.

¹²¹ Marijan, Davor. *Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije 1987.-1992*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2008. str. 289.

¹²² Isto.

bio je prodrijeti do Bjelovara i Varaždina te deblokirati vojarne JNA koje su se tamo nalazile.¹²³ Kao dodatno pojačanje priključili su im se pobunjeni hrvatski Srbi s prostora samoproglašene SAO Zapadna Slavonija, koja je početkom rujna brojala oko 7800 ljudi.¹²⁴ Unatoč velikom odazivu i brojnoj ratnoj tehnici, Banjalučki korpus nije uspio prodrijeti do Bjelovara i Varaždina. Nakon predaje 32. Varaždinskog korpusa hrvatskoj policiji, Banjalučki korpus dobio je novu zadaću. Iz Okučana koje im je postalo operativno središte vršili su napade na Jasenovac, Novsku, Pakrac i Novu Gradišku.¹²⁵ U isto vrijeme teritorijalna obrana SAO Zapadna Slavonija vršila je napadu u pravcu Lipik – Pakrac – Daruvar. Novi cilj bio je ovladati ovim područjem i pričekati pojačanja iz SR Srbije i Vojvodine koja su napadala Istočnu Slavoniju.¹²⁶ Za ovaj napad Banjalučki Korpus angažirao je svoje tri brigade kopnene vojske po sljedećem planu: 16. proleterska motorizirana brigada iz Banja Luke vršila je napad na pravcu Okučani – Rajić – Novska. Kao pojačanje imali su 265. mehaniziranu brigadu iz Bjelovara i 5. partizansku kozaračku brigadu TO Bosne i Hercegovine. Druga crta napada bila je na pravcu Strug – Okučani – Lipik – Pakrac za koju je zadužena 329. oklopna brigada iz Banja Luke, a kao pomoć imali su na raspolaganju borbene skupine pobunjenih Srba iz Okučana. Pripadnici 11. partizanske krajiške brigade iz Prijedora morali su napadati na pravcu Prijedor – Jasenovac – Novska. Od Bosanske Dubice do Jasenovca djelovala je i 6. partizanska brigada JNA kao i TO Bosanske Dubice.¹²⁷

4.3. Napadi Jugoslavenske Narodne Armije na Novsku

Dana 16. rujna 1991. dogodio se prvi napad JNA na općinu Novska s ciljem njenog zauzimanja. Jedinice 329. oklopne brigade i 16. proleterske motorizirane brigade su u noći s 15. na 16. rujna prešle rijeku Savu i zavladaile naplatnom rampom „Nova Varoš“ te šumom Prašnik, zapadno od Okučana prema Novskoj.¹²⁸ U ovom napadu gubitci su bili samo 3 tenka JNA. Time je omogućeno prebacivanje ostatka 16. proleterske brigade u čiji je sastav ušla i

¹²³ Marijan, Davor. *Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije 1987.-1992.* Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2008. str. 298.

¹²⁴ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu.* Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 182.

¹²⁵ Marijan, Davor. *Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije 1987.-1992.* Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2008. str. 298-299.

¹²⁶ Marijan, Davor. *Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije 1987.-1992.* Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2008. str. 300.

¹²⁷ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu.* Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 183.

¹²⁸ Isto.

bojna skupina 265. mehanizirane brigade.¹²⁹ Potpukovnik Čeleketić koji je do tada zapovijedao ovom borbenom skupinom, preuzeo je zapovjedništvo kompletne 16. proleterske brigade. Ova brigada je potom krenula u napad iz Okučana prema Novskoj kroz Rajić i kretala se južno od ceste dok se 5. kozaračka brigada TO Bosne i Hercegovine kretala sjeverno od ceste.¹³⁰

U napadu na Novsku sudjelovalo je i zrakoplovstvo JNA kao potpora kopnoj vojsci. Napadi su dolazili iz zračne luke JNA u Mahovljanima kod Banja Luke. Dana 17. rujna 1991. izvršeni su prvi zračni napadi JNA. Tog dana je u 14 sati jedan jurišni zrakoplov modela „Orao“ napao 2 motela na autocesti kod Novske. U tom napadu je ranjen jedan pripadnik ZNG-a, a nad motelima je učinjena velika materijalna šteta.¹³¹ Samo sat vremena kasnije, napad je ponovljen s dva zrakoplova. Drugi napad prošao je sasvim neočekivano za JNA jer su ovoga puta hrvatski policajci uspjeli oboriti jedan zrakoplov i to uz pomoć dva puškomitraljeza modela „M-53“. To je bio jedan od rijetkih slučajeva u kojima je zrakoplov oboren pješačkim naoružanjem. Zrakoplov se zapalio i srušio u šumi blizu sela Kozarice. Pilot je poginuo, a njegovi ostaci su pokopani na Novljanskom groblju. Istoga dana predstavnici hrvatskih snaga i JNA potpisali su primirje koje je trajalo nekoliko dana.¹³²

U periodu ovog primirja, JNA nije vršila napade u općini Novska, ali se zato koncentrirala na druga područja. Nakon predaje Varaždinskog korpusa u Varaždinu, Bjelovaru, Čakovcu i Koprivnici cilj JNA više nije bio potpuno zauzimanje Hrvatske već samo onih dijelova u kojima su živjeli Srbi. Među tim dijelovima nalazila se i Novska pa su napadi s ciljem njenog osvajanja nastavljeni 24. rujna 1991. iz SR Bosne i Hercegovine na selo Tanac, jugozapadno od Jasenovca.¹³³

4.3. Borbe za Jasenovac

Naselje Jasenovac te njegova okolna naselja: Krapje, Drenov Bok, Višnjica, Tanac, Uštica, Košutarica i Mlaka, činili su krajnji jug tadašnje općine Novska. Smještena uz obale rijeke Une i rijeke Save nalazila su se uz samu granicu Republike Hrvatske sa SR Bosnom i Hercegovinom. U najnepovoljnijoj poziciji nalazila su se sela Tanac, Višnjica i Uštica jer su se

¹²⁹ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 183.

¹³⁰ Isto.

¹³¹ Preksavec, Zlatko. *Novska – war time*. Novska: Poglavarstvo grada Novske, 1993. str. 32.

¹³² Preksavec, Zlatko. *Novska – war time*. Novska: Poglavarstvo grada Novske, 1993. str. 33.

¹³³ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 184.

nalazila na desnoj obali rijeke Save čime su fizički odvojena od ostatka općine. Od svih sela, samo je Mlaka (jugoistočno od Jasenovca) bila potpuno naseljena stanovništvom srpske nacionalnosti dok su ostala bila miješana s većinskim hrvatskim stanovništvom.¹³⁴

Još 1. srpnja 1991. započele su pripreme za obranu ovih mjesta. Tog dana je osnovana Policijska ispostava u Jasenovcu kojoj se pridružilo 10 pripadnika 62. samostalne čete iz Novske. Tokom ostatka srpnja i kolovoza povedene su mjere zaštite. Podizali su se kontrolni punktovi na cestama i mostovima te je Narodna zaštita patrolirala noću za potencijalne provokacije iz Bosne. Ključno je bilo rušenje mosta između sela Košutarica i Mlaka 19. kolovoza 1991. koje je provela diverzantska skupina 62. samostalne čete Novska. To je napravljeno kako bi se zaustavio potencijalni napad JNA iz sela Mlaka koje se već ranije otvoreno pobunilo protiv hrvatskih vlasti i priključilo SAO Zapadna Slavonija. Početkom rujna dolazi do zaoštavanja odnosa.¹³⁵

Otvorena provokacija srpskih snaga iz SR Bosne i Hercegovine započela su početkom rujna, a vrhunac su bili minobacački napadi na selo Uštica. Dana 6. rujna 1991. pod nerazjašnjenim okolnostima, u Jasenovcu je nestao civil Nikola Turčić, a dva dana kasnije otet je i drugi civil, Mirko Piktija. Turčić nikad nije pronađen pa je proglašen mrtvim, a Piktija je odveden u JNA logor Manjača kod Banja Luke.¹³⁶ Zbog toga je 13. rujna 1991. u Jasenovcu organizirana evakuacija starijih osoba i djece. Isto tako u ispomoć dolazi 130 pripadnika Jedinice za posebne namijene Policijske uprave Kutina, a 18. rujna 1991. osniva se i krizni štab Jasenovac.¹³⁷ Dodatni strah nastao je nakon pada Kostajnice i Dubice. Vjerovalo se kako će JNA napasti selo Tanac iz osvojene Hrvatske Dubice jer je činilo zadnju liniju obrane Jasenovca prema Hrvatskoj Dubici. To se na kraju i dogodilo 24. rujna 1991. Iz pravca SR Bosne i Hercegovine granatirani su sela Tanac i Uštica.¹³⁸ Krizni štab Novska donio je idućeg dana odluku o uzvraćanju vatre ukoliko se ona ponove. Istoga dana, 25. rujna, ponovljen je minobacački napad na Tanac, Ušticu i ovoga puta Jasenovac. U napadu je ranjen jedan gardist, a načinjena je materijalna šteta. Među oštećenim kućama nastradala je i pravoslavna crkva u Jasenovcu.¹³⁹ Na ovaj napad hrvatske snage su odgovorile te spriječile pokušaj prelaska JNA iz Draksenića preko Save na hrvatski teritorij. Nakon ovog napada, u kasnim večernjim satima,

¹³⁴ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 29.

¹³⁵ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 187.

¹³⁶ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 190.

¹³⁷ Isto.

¹³⁸ Isto.

¹³⁹ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 190-191.

miniran je i srušen glavni most kod Jasenovca prema SR Bosni i Hercegovini. Ovakvu akciju izvela je još jednom diverzantska skupina 62. samostalnog bataljuna, a ovoga puta su korištena dva kamiona i 1500 kg eksploziva.¹⁴⁰ Dan kasnije organizirana je evakuacija ostatka stanovništva Jasenovca, a hrvatske snage iz Tanca, Višnjice i Uštice povukle su se prema Jasenovcu. Selo Jasenovac sada je nova crta obrane. Ukupno je Jasenovac branilo 120 pripadnika hrvatskih snaga, a od težeg naoružanja imali su 3 tenka od kojih je samo jedan bio u uporabi te jedan protuzračni top modela „Bofors“ kojim se nitko nije znao služiti pa je ostao izvan funkcije.¹⁴¹

Idući napad JNA bio je selo Košutarice. Ovo selo napadnuto je bombardiranjem raznih sredstava iz pravca Mlake. Vjerujući kako su Košutarice dobro utvrđene, broj njezinih branitelja se često izmjenjivao. Dana 1. listopada 1991. obranu je sačinjavalo samo 40 ljudi sastavljenih od pripadnika ZNG-a, HOS-a, policije i Narodne zaštite. Svi pripadnici bili su opremljeni samo pješačkim naoružanjem.¹⁴² Vidjevši da je i tamo kritično stanje, zapovjedništvo obrane Novske odlučilo je 5. listopada 1991. iz sela Bročice poslati jedan vod 1. brigade ZNG kao pojačanje. Kada su srpske snage primijetile dolazak pojačanja odlučili su ih zasuti granatama iz SR Bosne i Hercegovine. Pripadnici ZNG-a izgubili su element iznenađenja i bili su prisiljeni povući se natrag prema Bročicama. Istoga dana započeo je topnički, a kasnije i pješački napad na Košutarice iz pravca Mlake. Crta obrane je probijena, a branitelji su imali dva poginula i dva ranjena vojnika.¹⁴³ U poslijepodnevnom satima branitelji su se povukli prema Jasenovcu gdje su organizirali protunapad s jednim tenkom, ali je završio bezuspješno. Košutarice su izgubljene, a crta obrane povukla se do nasipa koji povezuje Jasenovac i Bročice prema Novskoj.¹⁴⁴

Od 27. rujna 1991. počinju uzastopni napadi JNA i pobunjenih Srba na Jasenovac, ali oni su bili slabijeg intenziteta. Međutim, napadi postaju sve žešći od 3. listopada 1991. te se procjenjuje da je dnevno padalo oko 250-300 granata na Jasenovac.¹⁴⁵ Dana 5. listopada 1991. u napadima JNA priključilo se i zrakoplovstvo koje je raketiralo selo. Pored svih ovih napada, branitelji su gubili moral pa je dolazilo do samovoljnih napuštanja obrambenih položaja. Konačno je zapovjednik obrane Jasenovca, kapetan Nikić, donio odluku o povlačenju 7.

¹⁴⁰ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 191.

¹⁴¹ Isto.

¹⁴² Isto.

¹⁴³ Stipčić, Rudi. *Napokon smo krenuli*. Zagreb: Sveučilišna tiskara d.o.o., 1996. str. 24.

¹⁴⁴ Isto.

¹⁴⁵ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 192.

listopada 1991. Branitelji su se povukli prema Bročicama na sjeveru i Drenovom Boku na zapadu. U prazan Jasenovac su 8. listopada 1991. ušle jedinice 11. partizanske brigade JNA iz Prijedora. U okolici Jasenovca zarobljena su tri pripadnika hrvatske policije koji su odvedeni u logore.¹⁴⁶

Tek osnovano Zapovjedništvo Operativne grupe (dalje OG) Posavina vjerovalo je kako je moguće izvesti protunapad i povratiti Jasenovac. Napad je započeo 13. listopada 1991. iz Drenovog Boka i Bročica, a sudjelovali su pripadnici 1. brigade ZNG-a i HOS-a. Kao potporu imali su topničku vatru i 3 tenka modela „T-55“ te 1 borbena oklopno vozilo (dalje BOV). Brojčano nadmoćnije i dobro utvrđene snage JNA uspješno su odbile napad hrvatskih snaga te ih natjerali na povlačenje prema početnim položajima. Pri povlačenju je srušen most na kanalu Strug koji je povezivao Jasenovac i Bročice. U ovom bezuspješnom napadu poginuo je jedan pripadnik HOS-a, a ranjena su 22 branitelja. Osim toga uništen je jedan tenk i jedino BOV koje je sudjelovalo u napadu.¹⁴⁷ Posljednji pokušaj napada na Jasenovac hrvatske snage su izvršile 26. listopada 1991. kod Uštice. Napad je bio slabiji od prethodnog pa je također završio bezuspješno. No ovaj put bez ranjenih i poginulih s hrvatske strane dok su, kako tvrde, ubili oko 16 vojnika JNA. Gubitkom Jasenovca, idući cilj u napredovanju JNA postaje Novska.¹⁴⁸

4.4. Pojačana obrana Novske

Istodobno kada je započeo napad na Jasenovac, JNA je počela intenzivnije granatirati Novsku i okolicu. Iz pravca sela Borovac, tenkovi JNA su 25. rujna 1991. granatirali sela Roždanik, Jazavicu i Gornji Rajić. Ranjena su 4 pripadnika hrvatskih snaga te 1 civil, a počinjena je veća materijalna šteta.¹⁴⁹ U isto vrijeme, minobacačima je granatirano selo Kozarice te sjeverni dio Novske. U večernjim satima dolazi do jačeg granatiranja i raketiranja centra Novske pri čemu su oštećeni stambeni objekti, osnovna škola, policijska stanica, banka i općinska zgrada. Poginulih nije bilo, ali je zato ranjeno 18 pripadnika ZNG-a.¹⁵⁰ Idućeg dana, 26. rujna 1991. sklopljeno je primirje koje su samo hrvatske snage poštivale dok su JNA i

¹⁴⁶ Mijatović, Anđelko. *Otkos-10 prva uspješna oslobodilačka akcija Oružanih snaga Republike Hrvatske u Domovinskom ratu*. Zagreb: Udruga dragovoljaca i veterana Domovinskog rata Republike Hrvatske, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011. str. 165.

¹⁴⁷ Sinković, Silvija i Josip Lucić, ur. *1. gardijska brigada Hrvatske vojske Tigrovi : Monografija*. Zagreb: Znanje, 2015. str. 184.

¹⁴⁸ Stipčić, Rudi. *Napokon smo krenuli*. Zagreb: Sveučilišna tiskara d.o.o., 1996. str. 42.

¹⁴⁹ Preksavec, Zlatko. *Novska – war time*. Novska: Poglavarstvo grada Novske, 1993. str. 37.

¹⁵⁰ Isto.

pobunjeni Srbi nastavili granatiranje i to po Novom Grabovcu, Starom Grabovcu i Novskoj.¹⁵¹ Tog je dana ponovo oboren zrakoplov JNA modela „Super galeb“ koji je raketirao Novsku, a oborio ga je pripadnik 1. brigade ZNG-a s protuzračnom raketom „Strijela 2M“. Predsjednik općinskog Kriznog štaba donio je odluku o javnoj mobilizaciji na području općine Novska. Odaziv je bio masovan, ali je zbog nedostatka oružja dio ljudi vraćen svojim domovima.¹⁵²

Vidjevši da je Novska postala jedna od ključnih točaka u obrani Republike Hrvatske dolazi do pojave prvog težeg oružja. U tom je razdoblju 62. samostalni bataljun opskrbljen dodatnim pješačkim naoružanjem, a iz oslobođene vojarne u Varaždinu dopremljeno je 14 tenkova modela „T-55“. Treba napomenuti da su tenkovi bili polu ispravni, a nedostajalo je municije i ljudi koji znaju rukovati s tenkovima. Problemi su riješeni tako što je skupina tehničara iz Lipovljana i Banove Jaruge nabavila rezervne dijelove i popravila tenkove, a granate su dopremljene iz prethodno oslobođene vojarne u Doljanima. Tenkovske posade su također dopremljene iz drugih dijelova Hrvatske čime ulaze u sastav 1. brigade ZNG-a.¹⁵³ Krajem rujna zatraženo je dodatno naoružanje od oko 200 komada automatskih pušaka raznih modela za 62. samostalni bataljun. Obećano oružje koje je općina platila završilo je u Sisku pa je umjesto toga iz Križevaca dopremljeno 280 komada raznog naoružanja za potrebe obrane Novske.¹⁵⁴

Djelomično riješen problem u ljudstvu i tehnici nije se mogao dovršiti bez zapovjednog kadra. Za obranu Novske nedostajalo je vojno profesionalnih ljudi koji su mogli provesti organizaciju obrane Novske. Stoga je predsjednik skupštine Novska, Zlatko Kos, otišao u Zagreb gdje je susreo bivšeg pilota JNA s činom kapetana, Franju Nikića, koji je bio rodnom iz Novske. Kos je 1. listopada 1991. predao zahtjev Glavnom stožeru Hrvatske Vojske da bi dan kasnije Nikić stigao u Novsku i postao glavni zapovjednik obrane Novske.¹⁵⁵

U Novsku je 30. rujna kao pojačanje također došlo 86 pripadnika 101. brigade HV te jedna četa 65. samostalnog bataljuna ZNG-a iz Ivanić Grada.¹⁵⁶ Davor Marijan u svojoj knjizi upozorava kako je u daljnjem tijeku događaja zavladao kaos u obrani Novske. Vojne jedinice nisu pretjerano komunicirale među sobom, a izvješća o ratnim djelovanjima koja su trebali slati

¹⁵¹ Preksavec, Zlatko. *Novska – war time*. Novska: Poglavarstvo grada Novske, 1993. str. 38.

¹⁵² Sinković, Silvija i Josip Lucić, ur. *1. gardijska brigada Hrvatske vojske Tigrovi : Monografija*. Zagreb: Znanje, 2015. str. 180-181.

¹⁵³ Sinković, Silvija i Josip Lucić, ur. *1. gardijska brigada Hrvatske vojske Tigrovi : Monografija*. Zagreb: Znanje, 2015. str. 70.

¹⁵⁴ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 196.

¹⁵⁵ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 198.

¹⁵⁶ Isto.

u Zagreb su bila nepotpuna ili ih nije bilo te se ponekad nisu mogla poklapati s izvješćima drugih jedinica koje su se tamo nalazile. Kaos koji je tamo zavladao bio je rezultat najžešćih napada JNA i pobunjenih Srba na Novsku. Ovi napadi počeli su početkom listopada i na primjeru Jasenovca bilo je upitno hoće li ista sudbina dočekati i grad Novsku.¹⁵⁷

4.5. Od 1. do 9. listopada 1991: najteži dani obrane Novske

Selo Rajić koje se nalazi 11 kilometara istočno od grada Novske činilo je najosjetljiviju točku njene obrane. Od sredine kolovoza do početka listopada 1991. obrana Rajića sastojala se od dva voda. U jednom su bili pripadnici 1. brigade ZNG-a iz Vinica, a drugi su činili pripadnici 62. samostalnog bataljuna ZNG-a iz Novske.¹⁵⁸ To je ukupno brojalo 60 ljudi koji su cijelo vrijeme bili na svojim obrambenim položajima. Smjene su se odvijale svaka 24 sata što znači da su pripadnici ZNG-a jedan cijeli dan bili na položaju nakon čega bi drugi dan odvojili za odmor. Kako je JNA krajem rujna redovito otvarala vatru na prometnici Novska – Rajić, smjene su se mogle odvijati jedino pješke.¹⁵⁹

Prvog dana u listopadu 1991. JNA je u jutarnjim satima započela žestoku topničku vatru na hrvatske položaje u Rajiću da bi se idućeg dana uključio i tenkovski napad. U napadu su sudjelovala dva tenka JNA. Jedan je bio model „M-84“, a drugi model „T-55“. Prvi je svojim granatiranjem srušio crkveni toranj u središtu Rajića, a drugi tenk se nakon toga probio do crkve pa su branitelji upotrijebili sve protuoklopne rakete koje su imali. Branitelji su uspjeli oštetiti tenk „T-55“ i natjerati ga na povlačenje, ali su pritom ostali bez protuoklopnih raketa. U napadu JNA sudjelovalo je i pješništvo tako da je došlo i do izmjenjivanja vatre iz pješćakog naoružanja.¹⁶⁰ Zbog velikog pritiska JNA i nedostatka pojačanja, branitelji su se povukli do ulaza u Rajić kod sela Roždanik. Pripadnici ZNG-a nisu imali poginulih tog dana, ali su imali 6 ranjenih dok su gubitci JNA nepoznati.¹⁶¹ Istoga dana je općinski Krizni štab uputio novu zamolbu Glavnom stožeru HV-a za potrebom profesionalnih časnika. U toj istoj zamolbi zatražili su da se iz Novske povuče bataljun 1. A brigade zbog kako navode: „Krađa, pucnjave na predsjednika općine Novska, maltretiranja građana hrvatske narodnosti i kršenja norme

¹⁵⁷ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 200.

¹⁵⁸ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 201.

¹⁵⁹ Isto.

¹⁶⁰ Preksavec, Zlatko. *Novska – war time*. Novska: Poglavarstvo grada Novske, 1993. str. 38.

¹⁶¹ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 201.

pravne države za koju se u našoj općini zalažemo“.¹⁶² Iz ovoga se može zaključiti kako su i pored ostalih problema imali i muku s pripadnicima unutar redova ZNG-a koji su dolazili iz drugih krajeva Hrvatske. Daljnje mišljenje Kriznog štaba bilo je da Novsku trebaju braniti domaći građani, ali uz zapovijedanje stručnih vojnih kadrova.¹⁶³

Dana 3. listopada 1991. pripadnici 1. voda 65. samostalnog bataljuna ZNG-a iz Ivanić Grada poslani su u sela Jazavica i Roždanik sa zadatkom pojačavanja obrane na ulazu u selo Rajić iz kojeg su se dan ranije povukli. Na ulazu u Rajić, oko 100 metara od postavljene barikade, jedinicu su dočekali pješački i tenkovski napadi pa su se povukli na početne položaje u selu Roždanik. Zabilježeno je da je samo jedan gardist bio ranjen u ovom napadu.¹⁶⁴ Istoga dana u poslijepodnevnim satima jedinica je ponovo napadnuta višecjevnim raketnim bacačima čime je još jedan pripadnik ranjen, a dio naoružanja i civilnih objekata uništen. Kako pojačanje nije došlo, vod se povukao u selo Jazavica.¹⁶⁵ U kasnim noćnim satima obrana je konsolidirana od sela Voćarica do sela Paklenica prema autocesti Zagreb – Lipovac. U to su uključene lokalne snage 62. samostalnog bataljuna i četa 65. samostalnog bataljuna, a kao rezervne snage bile su jedinice koje su prethodno branile crtu od sela Jazavica do sela Roždanik. Dragovoljačka satnija 101. brigade imala je zadatak čuvati prostor sjeverno od sela Jazavica kako bi zaštitili branitelje u samom selu od potencijalnog napada s boka.¹⁶⁶

Idućeg dana, 4. listopada 1991. godine, došlo je do novog napada JNA na hrvatske položaje u Jazavici. Dan je započeo snažnom topničkom vatrom nakon čega su uslijedili napadi manjom tenkovskom jedinicom iza koje se kretalo pješastvo. Hrvatski branitelji su odbili ovaj napad pri čemu su uspjeli uništiti dva tenka modela „T-55“. Poginuo je jedan, a ranjena su četiri branitelja.¹⁶⁷ Ubrzo je uslijedio novi val topničkih napada zbog čega su se pripadnici 65. samostalnog bataljuna povukli, ali su se intervencijom svog zapovjednika kasnije vratili na početne položaje. U večernjim satima su se pripadnici 1. bataljuna 101. brigade isto tako povukli u Novsku dobivši netočnu informaciju kako su se ostale jedinice povukle iz Novske prema Kutini.¹⁶⁸

¹⁶² Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 204.

¹⁶³ Isto.

¹⁶⁴ Janković, Ivan, Gordan Leš i Leo Ordanić. *Otok Ivanić u ratu : Monografija 65. bataljuna*. Zagreb: Nova knjiga Rast, 2012. str. 58.

¹⁶⁵ Janković, Ivan, Gordan Leš i Leo Ordanić. *Otok Ivanić u ratu : Monografija 65. bataljuna*. Zagreb: Nova knjiga Rast, 2012. str. 59.

¹⁶⁶ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 207.

¹⁶⁷ Preksavec, Zlatko. *Novska – war time*. Novska: Poglavarstvo grada Novske, 1993. str. 39-40.

¹⁶⁸ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 209.

U popodnevnim satima istoga dana, došla je Jedinica za posebne namijene Policijske uprave Kutina. Oni su se grupirali u centru Novske tj. kod zgrade policijske postaje Novska gdje se vršio sastanak zapovjedništva obrane Novske. Osim zapovjednika 62. i 65. samostalnog bataljuna, sastanku je prisustvovao pukovnik Santini kao zapovjednik Operativne grupe koja se tek osnivala i pukovnik Ivan Tonković kao predstavnik Glavnog stožera HV-a i stručnjak za protuoklopnu borbu. Dok je sastanak trajao, iznad Novske su se u tom trenutku pojavila dva zrakoplova JNA koji su počeli s raketiranjem.¹⁶⁹ Napadnut je gradski centar, a rakete su pogodile zgradu Sekretarijata za narodnu obranu, gradsko kino, prostor ispred gradskog kina te parkiralište ispred zgrade Privredne banke Zagreb. U napadu je poginulo devet vojnika i jedan civil dok je 18 ljudi teže ili lakše ranjeno.¹⁷⁰ Sumnja se kako ovo nije bio slučajan napad te se vjeruje kako je netko dojavio JNA i pobunjenim Srbima za okupljanje hrvatskih snaga. Ukupno su toga dana bila četiri zračna napada JNA pa se zapovjedništvo 62. samostalnog bataljuna premjestilo u privatnu kuću na brdu Samar, na sjevernom dijelu grada Novske.¹⁷¹

4.6. Osnivanje 125. brigade Hrvatske Vojske – Novska

U jeku najžešćih napada na općinu Novska dolazi do reorganizacije hrvatskih snaga. Još početkom rujna, kada je JNA započela s otvorenom agresijom na Republiku Hrvatsku, ZNG je prebacio svoju službu iz MUP-a u ministarstvo obrane republike Hrvatske (MORH) te je i formalno stvorena Hrvatska vojska. Nakon prvog vala stvaranja brigada, koji se provodio krajem lipnja i početkom srpnja, sada je započeo proces osnivanja novih brigada ZNG-a. Ovaj drugi val formiranja brigada trajao je od kraja rujna do početka listopada 1991.¹⁷²

Kako je općina Novska tada bila jedna od najosjetljivijih obrambenih točaka, odlučeno je da se tamo osnuje brigada. Prvu zapovijed za osnivanje brigade u Novskoj potpisao je zamjenik ministra obrane, Ivan Milas, 2. rujna 1991. Temeljni preduvjet za osnivanje brigade bili su: oružje, oprema i ljudstvo.¹⁷³ Na dan 4. listopada 1991. godine, istoga dana kada je JNA izvršila napad, u Novsku dolazi Andrija Aganović. On je vršio funkciju zamjenika načelnika

¹⁶⁹ Pasarić, Dragutin. *56. bojna – Ponos Kutine*. Kutina: Spiritus Movens, 2006. str. 47-48.

¹⁷⁰ Mijatović, Anđelko. *Otkos-10 prva uspješna oslobodilačka akcija Oružanih snaga Republike Hrvatske u Domovinskom ratu*. Zagreb: Udruga dragovoljaca i veterana Domovinskog rata Republike Hrvatske, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011. str. 163.

¹⁷¹ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 211.

¹⁷² Nazor, Ante. *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011. str. 61.

¹⁷³ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 57.

Uprave za vojnu obvezu i mobilizaciju MORH-a, a u Novsku je stigao sa zadatkom da ispita jesu li ostvareni uvjeti za formiranje brigade.¹⁷⁴ Vrativši se u Zagreb, Aganović je predlagao prekid osnivanja brigade u Novskoj te se zalagao da se ona provede u Kutini. Njegov prijedlog odbio je sekretar Sekretarijata za narodnu obranu, Zlatko Preksavec. Preksavec je to argumentirao činjenicom da su gotovo sva poduzeća u Novskoj zatvorena ili uništena, a tadašnja Narodna zaštita brojala je oko 3000 pripadnika.¹⁷⁵ To znači da je postojao veliki potencijal za formiranje brigade po pitanju ljudstva. Time bi se isto tako spriječio proces masovnog iseljavanja stanovništva koje se zbog ratnih zbivanja više nikad ne bi vratilo u svoj rodni kraj nakon rata.¹⁷⁶

Konačnom odlukom MORH-a donesena je zapovijed o osnivanju 125. brigade ZNG-a Novska unutar Hrvatske vojske. Zapovijed je u Novsku stigla 9. listopada 1991. koju je osobno donio pukovnik Rudi Stipčić. Stipčić je bio izabrani zapovjednik nove operativne grupe (dalje OG) „Posavina“ osnovane dan ranije. U sastavu OG Posavina nalazile su se općine Kutina, Novska i Nova Gradiška, a sjedište je bilo u selu Lipovljani koje se nalazi između Kutine i Novske. Tamo je smješten i zapovjedni centar 125. brigade. Zapovjednik brigade bio je pukovnik Dane Pavičić koji je na toj funkciji ostao do 13. siječnja 1992. godine.¹⁷⁷

Brigada se formirala od dotadašnjeg 62. samostalnog bataljuna u formaciji 100.200 što je bila standardna formacija za tadašnje brigade HV. Srž 125. brigade tvorili su 62. bataljun, 63. bataljun i 64. bataljun ZNG-a, naoružani lakim pješačkim naoružanjem i nekoliko strojnica.¹⁷⁸ Osim pješaštva u 125. brigadi nalazila se i topnička potpora koja je sastojala od jedne minobacačke baterije i jedne haubičke baterije. Ostale jedinice koje su ulazile u sastav 125. brigade bile su: jedna baterija protuzračne obrane, jedan inženjerski vod, jedan vod vojne policije, jedna satnija HOS-a koja je brojala 50 pripadnika te garnizonska služba. Svrha ove službe bilo je obavljanje raznih neborbenih zadaća. Radilo se o poslovima kao što su: organiziranje smještaja za postrojbe, osiguranje vojnih skladišta, nabava ogrjeva za grijanje i građevinskog materijala, prikupljanje dokumentacije te pronalazak i otklanjanje posmrtnih ostataka poginulih vojnika.¹⁷⁹

¹⁷⁴ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 57.

¹⁷⁵ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 58.

¹⁷⁶ Isto.

¹⁷⁷ Mijatović, Anđelko. *Otkos-10 prva uspješna oslobodilačka akcija Oružanih snaga Republike Hrvatske u Domovinskom ratu*. Zagreb: Udruga dragovoljaca i veterana Domovinskog rata Republike Hrvatske, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011. str. 169.

¹⁷⁸ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 60.

¹⁷⁹ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 62.

Brojno stanje 125. brigade redovito se mijenjalo. Od 17. listopada 1991. brigada je brojala ukupno 887 pripadnika. Do 13. listopada 1991. ta se brojka popela na 1585 pripadnika, a mjesec dana kasnije na 2020 pripadnika. Vrhunac brojnog stanja bilo je 29. prosinca 1991. kada se u brigadi nalazilo 2103 pripadnika.¹⁸⁰ Ustroj 125. brigade trajao je ukupno 12 dana, ali je svečana prisega obavljena tek 2. veljače 1992. u Lipovljanima. Tijekom i nakon njenog ustroja, brigada se našla pred svojim najvećim izazovima koji su slijedili u zadnjim mjesecima 1991. godine.¹⁸¹

4.7. Nastavak najtežih borbi za Novsku

Nakon što je JNA raketirala centar grada Novske 4. listopada 1991. najistočnija crta obrane koju su držali pripadnici HV-a tada bila je izlaz iz sela Voćarica i ulazu u selo Paklenica. Osim ovih sela čuvala se i prometnica autoceste od Novske do Okučana tj. Južno od Paklenice gdje su se nalazili razrušeni moteli „Sjever“ i „Jug“.¹⁸²

Dana 5. listopada 1991. hrvatske položaje u Voćarici napada 343. motorizirana brigada JNA uz koju su prisustvovala i četiri bataljuna pobunjenih Srba tj. TO Zapadne Slavonije. Hrvatske snage koje su tamo brojale samo 100 pripadnika našle su se u poluokruženju i bile su prisiljene povući se prema zapadu u selo Stari Grabovac.¹⁸³ Pri povlačenju pripadnici ZNG-a našli su se u zasjedi koju su organizirali pobunjeni Srbi. U ovim borbama poginulo je 6 pripadnika ZNG-a dok ih je 3 ranjeno.¹⁸⁴ Istoga dana, JNA je topničkim napadima granatirala grad Novsku pri čemu je poginuo jedan pripadnik MUP-a te jedan civil. Kompletno zapovjedništvo općine Novska kao i Centar za obavještanje te Policijska stanica Novska premješteno je u Lipovljane. U Novskoj su ostali samo Sekretarijat za narodnu obranu te Krizni štab općine Novska.¹⁸⁵

Dana 6. listopada 1991. godine, 16. proleterska motorizirana brigada JNA izvršila je napad s tenkovima i pješaštvom na hrvatske položaje kod autoceste Novska-Okučani odnosno

¹⁸⁰ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 68.

¹⁸¹ Isto.

¹⁸² Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 213.

¹⁸³ Mijatović, Anđelko. *Otkos-10 prva uspješna oslobodilačka akcija Oružanih snaga Republike Hrvatske u Domovinskom ratu*. Zagreb: Udruga dragovoljaca i veterana Domovinskog rata Republike Hrvatske, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011. str. 163.

¹⁸⁴ Sinković, Silvija i Josip Lucić, ur. *1. gardijska brigada Hrvatske vojske Tigrovi : Monografija*. Zagreb: Znanje, 2015. str. 183.

¹⁸⁵ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 213.

kod motela „Sjever“ i „Jug“.¹⁸⁶ Moteli su zauzeti bez borbe čime su se jedinice ZNG-a na izlazu iz Starog Grabovca i ulazu u Paklenica nalazile u poluokruženju. Zapovjednik obrane Novske, kapetan Frane Nikić, našao se u posve nepovoljnoj situaciji. Gubitkom motela na autocesti ugrožene su snage u Paklenici, a pojavile su se dojave kako je JNA okupirala Voćaricu. Padom sela Košutarice na južnom sektoru bilo je pitanje vremena kada će pasti i Jasenovac. Treba još dodati da je selo Paklenica naseljeno s većinskim srpskim stanovništvom što je izazvalo nepovjerenje između lokalnih seljaka i pripadnika ZNG-a koji su se tamo nalazili. Zbog opisane situacije, Nikić je izdao naredbu o povlačenje hrvatskih snaga iz Jasenovca u Bročice kao iz Voćarice i Paklenice u Stari Grabovac.¹⁸⁷

U isto vrijeme Radio postaja Novska iz Lipovljana je izvijestila o zapovijedi za evakuaciju civilnog stanovništva iz Novske i okolnih sela prema Lipovljanima.¹⁸⁸ Osim civila, iz Novske su se povlačili i pripadnici ZNG-a uključujući i visoke časnike koji su napustili Novsku bez da su ikoga od nadređenih o tome obavijestili. Zavladao je potpuni kaos i činilo se kako će JNA i pobunjeni Srbi okupirati Novsku. U samom gradu ostalo je tek nekolicina hrvatskih branitelja i civila koji nisu željeli napustiti svoje domove. Od viših časnika u Novskoj je ostao samo Milan Čorak, zapovjednik 62. bataljuna.¹⁸⁹ I dok su ulice grada Novske postale puste, Čorak je poslao izvještaj Glavnom stožeru HV-a gdje zahtjeva da se svi vojnici i visoki časnici vrate u Novsku. Glavni stožer je odgovorio tako što je 8. listopada najavio dolazak pukovnika Rudija Stipčića kao novog zapovjednika OG Posavina u Novsku.¹⁹⁰ Osim dolaska Stipčića i povratka potpukovnika Pećenika i Nikića, Glavni stožer je donio odluku o povlačenju pripadnika 1. brigade ZNG-a iz Novske, a ostalim jedinicama treba dodijeliti „potrebne količine naoružanja, municije i opreme za kompletno formiranje novih jedinica, popunjenih od mjesnog stanovništva“.¹⁹¹ To se ostvarilo idućih nekoliko dana i u tome je osobno sudjelovao potpukovnik Alojzije Pećenik. Od 9. listopada 1991. može se reći da je najkritičnije razdoblje u obrani Novske završilo jer nakon tog dana JNA i pobunjeni Srbi više

¹⁸⁶ Mijatović, Anđelko. *Otkos-10 prva uspješna oslobodilačka akcija Oružanih snaga Republike Hrvatske u Domovinskom ratu*. Zagreb: Udruga dragovoljaca i veterana Domovinskog rata Republike Hrvatske, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011. str. 165.

¹⁸⁷ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 217.

¹⁸⁸ Preksavec, Zlatko. *Novska – war time*. Novska: Poglavarstvo grada Novske, 1993. str. 42.

¹⁸⁹ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 218.

¹⁹⁰ Mijatović, Anđelko. *Otkos-10 prva uspješna oslobodilačka akcija Oružanih snaga Republike Hrvatske u Domovinskom ratu*. Zagreb: Udruga dragovoljaca i veterana Domovinskog rata Republike Hrvatske, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011. str. 169.

¹⁹¹ Isto.

neće postići teritorijalna osvajanja u općini Novska. Spletom okolnosti te odlučnosti pojedinaca, grad Novska je ostao u rukama Hrvatske.

4.8. Reorganizacija obrane

Selo Stari Grabovac koje se nalazi svega 4 kilometara od centra grada Novske postalo je najistočnija crta obrane u cijeloj općini. U selo su 7. listopada 1991. poslane jedinice 1. brigade ZNG-a kao ispomoć u obrani, a idućeg dana dopremljen je i tzv. netrzajni top za protuoklopnu borbu.¹⁹² Dana 8. listopada 1991. općina Novska pretrpjela je posljednji veliki teritorijalni gubitak kada su toga dana jedinice JNA ušle i okupirale Jasenovac. Za JNA, pobunjene Srbe i političare u Beogradu ova pobjeda bila im je od velikog simboličkog značenja.¹⁹³

Kao što smo u prethodnim poglavljima spomenuli, u Novsku je 9. listopada 1991. napokon stigao pukovnik Rudi Stipčić kao novi zapovjednik OG Posavina.¹⁹⁴ Njegov prvi korak bio je obilazak terena i slanje izvještaja o stanju na bojišnici Glavnom stožeru HV-a. To je bio prvi detaljni izvještaj koji je prikazivao opće i stvarno stanje u Novskoj. Odmah nakon toga započeo je proces popunjavanja ljudstva u 125. brigadi kao i unošenje dodatne vojne opreme. U ispomoć je došla haubička baterija 127. brigade HV-a iz Virovitice koja se smjestila u selu Stara Subocka.¹⁹⁵ Isto tako je 140 pripadnika novljanske policije organizirano u četu spremnu za borbena djelovanja na brdu Samar u sjevernom dijelu grada Novske.¹⁹⁶ Od 10. listopada 1991. banjalučki korpus JNA je zaustavljen na svim pravcima u zapadnoj Slavoniji što je cijeloj OG Posavina davalo predah.¹⁹⁷

Nakon što se obrana stabilizirana došlo je i do prvih protunapada HV-a koji su posve iznenadili JNA. Prvi takav protunapad bio je 14. listopada 1991. kada je HV izvršila napade na Jasenovac u južnom sektoru i selo Bujavice na sjevernom sektoru. Iako je pokušaj povratka

¹⁹² Sinković, Silvija i Josip Lucić, ur. *1. gardijska brigada Hrvatske vojske Tigrovi : Monografija*. Zagreb: Znanje, 2015. str. 183.

¹⁹³ Mijatović, Anđelko. *Otkos-10 prva uspješna oslobodilačka akcija Oružanih snaga Republike Hrvatske u Domovinskom ratu*. Zagreb: Udruga dragovoljaca i veterana Domovinskog rata Republike Hrvatske, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011. str. 170.

¹⁹⁴ Stipčić, Rudi. *Napokon smo krenuli*. Zagreb: Sveučilišna tiskara d.o.o., 1996. str. 23.

¹⁹⁵ Stipčić, Rudi. *Napokon smo krenuli*. Zagreb: Sveučilišna tiskara d.o.o., 1996. str. 27.

¹⁹⁶ Isto.

¹⁹⁷ Stipčić, Rudi. *Napokon smo krenuli*. Zagreb: Sveučilišna tiskara d.o.o., 1996. str. 37.

Jasenovca propao, napad na selo Bujavice završio je vrlo uspješno.¹⁹⁸ Sudjelovala je četa 56. samostalnog bataljuna Kutina potpomognuta topničkom vatrom. U popodnevним satima srpske snage TO zapadna Slavonija povukle su se iz Bujavice u susjedno selo Lovska čime je Bujavica i danas poznata kao prvo naselja oslobođeno u Domovinskom ratu. Pripadnici 56. samostalnog bataljuna Kutina imali su samo 3 ranjena gardista i bez poginulih dok su gubitci sa srpske strane nepoznati.¹⁹⁹ Odgovor JNA uslijedio je vrlo brzo.

U poslijepodnevним satima 16. listopada 1991. izvršili su napad na hrvatske položaje u naselju Stari Grabovac pri čemu su korišteni i tenkovi, a minobacači i topovi su granatirali grad Novsku. Hrvatske snage su uspješno odbile ovaj napad. U izvještaju se navodi kako je u napadu sudjelovalo 5 tenkova od kojih su 2 uništena, 2 oštećena i 1 zarobljen te se procjenjuje kako je ubijeno 20-30 neprijateljskih boraca dok ih je desetke ranjeno.²⁰⁰ Novi napad na Stari Grabovac uslijedio je dva dana kasnije pri čemu je JNA koristila istu taktiku. Napad je započeo s topničkim granatiranjem nakon kojeg bi uslijedilo napredovanje tenkova i pješništva. Pripadnici 1. brigade koji su već upoznati s ovom taktikom uspjeli su odbiti napad a zbog jačine napada koju JNA koristi odlučeno je kako će pripadnici ove brigade ipak ostati u općini Novska. U napadu su hrvatske snage brojale 4 poginula i 26 ranjena vojnika dok je u borbama poginulo i 5 civila. Broj poginulih i ranjenih u JNA je nepoznat, ali se u izvješću spominje kako su uništena 3 tenka i dva motorna vozila dok je 1 tenk zarobljen.²⁰¹ Iako nemamo podatke o gubitcima JNA i pobunjenih Srba lako je naslutiti da se radi o velikoj brojci. O tome govori činjenica kako JNA od 18. do 29. listopada 1991. nije vršila napade u općini Novska. Umjesto toga povremeno su se koristila topnička i minobacačka granatiranja te snajperska vatra pri čemu su i dalje ginuli vojnici i civili.²⁰²

Od druge polovice listopada 1991. godine napadačke sposobnosti JNA i pobunjenih Srba počele su slabiti u cijeloj zapadnoj Slavoniji dok su hrvatske snage svakog dana jačale. Imajući ovu činjenicu u vidu, Glavni stožer HV-a odlučio je pokrenuti prve oslobodilačke akcije u Domovinskom ratu s ciljem zatvaranja zapadnoslavonskog bojišta. To su bile operacija

¹⁹⁸ Mijatović, Anđelko. *Otkos-10 prva uspješna oslobodilačka akcija Oružanih snaga Republike Hrvatske u Domovinskom ratu*. Zagreb: Udruga dragovoljaca i veterana Domovinskog rata Republike Hrvatske, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011. str. 170-171.

¹⁹⁹ Pasarić, Dragutin. *56. bojna – Ponos Kutine*. Kutina: Spiritus Movens, 2006. str. 49, 51.

²⁰⁰ Stipčić, Rudi. *Napokon smo krenuli*. Zagreb: Sveučilišna tiskara d.o.o., 1996. str. 40.

²⁰¹ Sinković, Silvija i Josip Lucić, ur. *1. gardijska brigada Hrvatske vojske Tigrovi : Monografija*. Zagreb: Znanje, 2015. str. 184.

²⁰² Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 229.

„Otkos-10“, operacija „Orkan-91“ te operacija „Papuk-91“. Od ove tri oslobodilačke akcije za novljansko bojište najvažnija je bila operacija „Orkan-91“.

4.9. Operacija „Orkan-91“

Nedugo nakon osnutka OG Posavina od 15. listopada 1991. započele su pripreme za izvođenje oslobodilačkih akcija na prostoru Lipika i Pakraca odnosno sjeverni sektor novljanskog bojišta. Kako bi se to ostvarilo od velike je važnosti bilo zauzeti sporednu prometnicu Bosanska Gradiška - Okučani - Daruvar odnosno cestu koja je povezivala Okučane s Lipikom i Pakracem.²⁰³ Taj zadatak trebale su postići pripadnici hrvatske vojske iz Novske i Nove Gradiške, odnosno OG Posavina, dok je zadatak Operativne zone (OZ) Bjelovar bio razbiti protivničke jedinice oko Lipika i Pakraca. Kao dodatnu podršku u izvođenju operacija, na novljansko bojište poslani su 105. brigada HV-a iz Bjelovara te topovi haubice kalibra 122 mm iz Daruvara.²⁰⁴ Načelnik Glavnog stožera HV-a, general Anton Tus odobrio je 25. listopada 1991. provođenje ove operacije koju su nazvali „Orkan-91“.²⁰⁵

OG Posavina, čije se zapovjedništvo nalazilo u Lipovljanima, zaprimilo je zapovijed o izvršavanju napadačkih operacija 27. listopada 1991.²⁰⁶ Plan izvedbe ove operacije sastojao se od tri etape. U prvoj etapi, koja bi trajala jedan do dva dana, predviđao je izvršiti napade u sjevernom sektoru novljanskog bojišta i osvojiti sela Lovska i Bair te motel „Trokut“ koji se nalazi na prometnom križanju između ova dva sela. Druga etapa planirala je zauzimanje prometnice između Okučana i Lipika koju bi istodobno zauzele hrvatske snage iz Novske i Nove Gradiške. Treća etapa zahtijevala je da se prethodno osvojena prometnica obrani od napada JNA i pobunjenih Srba iz Okučana i tako dopusti Operativnoj zoni Bjelovar napade i eliminaciju opkoljenih jedinica u Lipiku i Pakracu. Početak operacija planiran je u večernjim satima 28.10.1991.²⁰⁷

²⁰³ Mijatović, Anđelko. *Otkos-10 prva uspješna oslobodilačka akcija Oružanih snaga Republike Hrvatske u Domovinskom ratu*. Zagreb: Udruga dragovoljaca i veterana Domovinskog rata Republike Hrvatske, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011. str. 229.

²⁰⁴ Karaula, Željko. "105. brigada Hrvatske vojske iz Bjelovara na zapadno-slavonskom bojištu tijekom 1991. godine." *Zbornik Janković IV*, br. 4 (2019): 511-550. <https://doi.org/10.47325/zj.4.4.18> str. 520.

²⁰⁵ Mijatović, Anđelko. *Otkos-10 prva uspješna oslobodilačka akcija Oružanih snaga Republike Hrvatske u Domovinskom ratu*. Zagreb: Udruga dragovoljaca i veterana Domovinskog rata Republike Hrvatske, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011. str. 229.

²⁰⁶ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 231.

²⁰⁷ Karaula, Željko. "105. brigada Hrvatske vojske iz Bjelovara na zapadno-slavonskom bojištu tijekom 1991. godine." *Zbornik Janković IV*, br. 4 (2019): 511-550. <https://doi.org/10.47325/zj.4.4.18> str. 531.

Prvu etapu planirane operacije trebala je izvršiti 105. brigada HV-a iz pravca sela Bujavica, Novi Grabovac i Brestača dok je za drugu etapu zadužena 1. brigada ZNG-a.²⁰⁸ Oni su svoj napad trebali započeti sjevernoistočno od grada Novske tj. Sjeverno od sela Stari Grabovac čime bi zaobišli dobro utvrđena sela Paklenica, Voćarica i Rajić pod kontrolom JNA i pobunjenih Srba. Zadaća 125. brigade Novska bila je podijeljena. Pripadnici 62. bataljuna su trebali koordinirano djelovati između 1. brigade ZNG-a i 105. brigade HV-a dok je 63. bataljun djelovao kao podrška 105. brigadi u prvoj etapi. Glavnina 125. brigade tj. 64. bataljun s dijelovima 63. bataljuna i vodom HOS-a imala je za zadaću u južnom sektoru novljanskog bojišta napasti Košutarice i Jasenovac iz sela Bročice i Drenov Bok. Krajnji cilj bilo je zauzimanje Košutarice, a ako situacija bude povoljna i Jasenovac.²⁰⁹

Izazovi s kojima se nosila OG Posavina bili su veliki. Konkretno, radilo se o dva problema. Prvo je vrijeme obavljanja priprema za operaciju koje je bilo iznimno kratko i nedovoljno da se te pripreme obave u potpunosti, a drugo je nepotpuno poznavanje neprijateljskih snaga što je jedan od ključnih čimbenika za provođenje vojnih operacija.²¹⁰ Zbog nekoliko manjih poteškoća, početak operacije odgođen je za 29. listopada 1991. Među pripadnicima 125. brigade vladao je tada strah. Treba uzeti u obzir da se radi o tek formiranoj brigadi koja se još uvijek oporavljala od gubitaka nanesenim početkom listopada, a koja je isto tako iskusila vatrenu moć JNA.²¹¹

Dana 29. listopada 1991. započela je operacija „Orkan-91“. U prvim satima operacije dijelovi 1. brigade ZNG-a osvojili su brda iznad sela Voćarica, Roždanik i Gornji Rajić, ali na sporednoj prometnici kroz ova sela i na autocesti nisu postignuti nikakvi uspjesi. Nedostatak komunikacije sa 62. bataljunom 125. brigade HV-a, natjerale su hrvatske snage na prekid djelovanja kod istočnog sektora.²¹² U južnom sektoru su pripadnici 125. brigade došli pred Košutarice i Jasenovac te nanijeli gubitke protivničkoj strani, ali su sela i dalje ostala u rukama JNA i pobunjenih Srba. Kao razlog navodi se nizak moral i nedostatak komuniciranja između bataljuna.²¹³

²⁰⁸ Karaula, Željko. "105. brigada Hrvatske vojske iz Bjelovara na zapadno-slavonskom bojištu tijekom 1991. godine." *Zbornik Janković IV*, br. 4 (2019): 511-550. <https://doi.org/10.47325/zj.4.4.18> str. 532.

²⁰⁹ Gašparović, Željko. „OG Posavina“, *Novljanski vjesnik*, listopad 2019. str. 8-9.

²¹⁰ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 234.

²¹¹ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 235.

²¹² Sinković, Silvija i Josip Lucić, ur. *1. gardijska brigada Hrvatske vojske Tigrovi : Monografija*. Zagreb: Znanje, 2015. str. 198, 200.

²¹³ Stipčić, Rudi. *Napokon smo krenuli*. Zagreb: Sveučilišna tiskara d.o.o., 1996. str. 56.

Jedini pravi uspjeh postignut je tada na sjevernom sektoru. Do poslijepodnevnih sati pripadnici 105. brigade i 63. bataljuna 125. brigade uspjeli su zauzeti selo Bair, ali zbog neuspješnog osvajanja motela „Trokut“ te nedostatka pomoćnih vojnih jedinica, morali su zaustaviti napredovanje.²¹⁴ Podaci o neprijateljskim gubicima nisu sasvim poznati, ali Marijan u svojoj knjizi navodi kako je JNA u Voćarici imala 13 ranjenih i 17 poginulih vojnika.²¹⁵ Pobunjeni Srbi navode kako su kod Baira tog dana imali identične gubitke kao JNA u Voćarici po brojnosti. S druge strane, hrvatske snage nisu prošle bez gubitaka. Poginula su 24, a ranjeno 80 vojnika.²¹⁶ OG Posavina procijenila je kako su vojne jedinice djelovanje puno slabije od onoga što su predviđali te da se od njih previše tražilo. Pa ipak postignut je psihološki uspjeh jer su tada prvi put hrvatske snage prešle iz obrane u napad. Osim toga, zarobljen je kapet JNA od kojeg je OG Posavine dobila detaljne informacije o položajima i brojnom stanju protivničke vojske. Od Glavnog stožera zatražena je municija za topove, minobacačke i raketne lansere kako bi se za daljnje operacije mogli koristiti efikasnije.²¹⁷

Na iznenadne napade HV-a, JNA je odgovorila jakim topničkim, pješačkim i zrakoplovnim napadima. Dana 30. listopada 1991. prvo je napadnuto selo Drenov Bok, a napad je odbijen. Osim napada na borbene položaje HV-a, zrakoplovstvo JNA raketiralo je Novsku, Kutinu, Lipovljane, Brestaču i Bročice. Poginulo je nekoliko civila i počinjena je velika materijalna šteta.²¹⁸ Najžešći napad odvijao se kod sela Bair koje su branili pripadnici 105. brigade, a 4. studenog 1991. kao zamjena im dolaze pripadnici 117. brigade HV-a iz Križevaca.²¹⁹ Napadi JNA i pobunjenih Srba počeli su 6. studenog 1991. na Bair. Pripadnicima 117. brigade pao je moral jer su u napadu imali 3 poginula i 11 ranjenih pripadnika. Zbog toga je započelo samovoljno povlačenje pa je Bair do kraja dana ponovno u rukama JNA i pobunjenih Srba.²²⁰

OG Posavina imala je veliki problem s moralom hrvatskih snaga. Dobar dio vojnika bio je na položajima 15-20 dana. Konkretno, radilo se o pronalaženju smještaja za vojnike, a nedostajalo je i tople zimske odjeće te osnovnih higijenskih potreština. Vojnici su dosta često znali dezertirati sa svojih položaja ili se ne bi odazvali na mobilizaciju kada bi bila izdana, a

²¹⁴ Karaula, Željko. "105. brigada Hrvatske vojske iz Bjelovara na zapadno-slavonskom bojištu tijekom 1991. godine." *Zbornik Janković IV*, br. 4 (2019): 511-550. <https://doi.org/10.47325/zj.4.4.18> str. 535.

²¹⁵ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 237.

²¹⁶ Isto.

²¹⁷ Stipčić, Rudi. *Napokon smo krenuli*. Zagreb: Sveučilišna tiskara d.o.o., 1996. str. 59.

²¹⁸ Preksavec, Zlatko. *Novska – war time*. Novska: Poglavarstvo grada Novske, 1993. str. 66-67.

²¹⁹ 117. brigada zapravo je osnovana u Koprivnici, ali je jedan od njenih bataljuna formiran u Križevcima.

²²⁰ Peklić, Ivan. *Križevci u Domovinskom ratu do 15.1.1992*. Križevci: Branitelji Hrvatske, Gradska podružnica, 2000. str. 93.

sankcija protiv toga gotovo da i nije bilo.²²¹ Svime ovim najviše je pogođena 105. brigada čiji je zapovjednik smijenjen. Kasnije će se pripadnici 105. brigade povući, a 117. brigada preuzima njihovu ulogu.²²²

Vidjevši da su navije uspjeha u prvom napadu hrvatske snage postigle na sjevernom sektoru novljanskog bojišta, zapovjedništvo OG Posavina odlučilo se za pripreme novog napada s ciljem da težište ovoga puta bude tamo usmjereno. Planovi su rađeni 6. studenog 1991., a konačna zapovijed izdana je 12. studenog 1991. Početak ovih operacija predviđen je za 15. studeni 1991.²²³ U borbena djelovanja koriste se samo 117. brigada, 125. brigada i 56. samostalni bataljun HV-a. Zadaća 117. brigade bila je napasti i ponovo zauzeti selo Bari te se probiti do ulaza u selo Brezovac Subocki (istočno od sela Bair). Također su trebali napasti i pokušati osvojiti motel „Trokut“ koji je spajao Bair i Lovsku. U drugoj fazi bi brigada napala selo Brezovac Subocki i napredovala do ulaza u sela Kričke i Subocka. Pripadnici 125. brigade imali su za zadaću vezati uz sebe JNA i pobunjene Srbe na južnom sektoru te pojačati obranu kod kanala Strug sjeverno od Jasenovca tj. u šumi između Bročica i Drenovog Boka. Dio je također stavljen u rezervu kako bi pomogao nekim borbenim točkama ukoliko bi došlo do poteškoća. Kod 56. samostalnog bataljuna bila je samo jedna zadaća. Demonstrativno napasti selo Lovska iz Bujavice i Novog Grabovca. Radi se o lažnom napadu za kojeg bi protivnik pomislio kako je tamo glavni udar gdje bi najviše fokusirao svoje snage. Za potrebe ove operacije postavljeni su topovi većeg kalibra poput haubica 122 mm, raketni lanseri tj. višecjevni raketni bacači (dalje VRB), a isto tako su na autocesti postavljeni protuoklopni topovi ukoliko JNA odgovori s tenkovima.²²⁴

Nastavak operacije „Orkan-91“ počeo je u jutarnjim satima 15. studenog 1991. Napad je započeo bez topničke potpore s ciljem postignuća elementa iznenađenja. Istoga dana OG Posavina je u poslijepodnevnom satima poslala izvještaj Zapovjedništvu OZ Zagreb. U izvještaju se navodi kako su jedinicama JNA i pobunjenih Srba naneseni veliki gubitci te da su oslobođena sela Bair i Popovac Subocki. Dok se za točne gubitke protivničke strane nije znalo.²²⁵ U redovima HV-a su toga dana poginula 3 vojnika dok ih je 7 ranjeno.²²⁶ JNA je u

²²¹ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 245.

²²² Karaula, Željko. "105. brigada Hrvatske vojske iz Bjelovara na zapadno-slavonskom bojištu tijekom 1991. godine." *Zbornik Janković IV*, br. 4 (2019): 511-550. <https://doi.org/10.47325/zj.4.4.18> str. 544.

²²³ Stipčić, Rudi. *Napokon smo krenuli*. Zagreb: Sveučilišna tiskara d.o.o., 1996. str. 62-63.

²²⁴ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 249.

²²⁵ Mijatović, Anđelko. *Otkos-10 prva uspješna oslobodilačka akcija Oružanih snaga Republike Hrvatske u Domovinskom ratu*. Zagreb: Udruga dragovoljaca i veterana Domovinskog rata Republike Hrvatske, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011. str. 237.

²²⁶ Preksavec, Zlatko. *Novska – war time*. Novska: Poglavarstvo grada Novske, 1993. str. 81.

večernjim satima još istoga dana započela žestoke topničke i zrakoplovne napade, pogotovo u selima Bair i Popovac Subocki. Očito su željeli povratiti izgubljena sela. Koliko su napadi JNA bili jaki, govori drugi izvještaj OG Posavine poslan Zagrebu gdje izražavaju zabrinutost o očuvanju borbene linije.²²⁷ U noći sa 15. na 16. studeni 1991. grade se obrambeni položaju u Bairu i Popovcu Subockom te su poslana svježe snage kao ispomoć.²²⁸

Idućeg dana, 16. studenog 1991., hrvatske snage oslobađaju sela Brezovac te bez borbe ulaze u selo Livađane koje su protivničke snage napustile. U borbama za Brezovac poginuo je jedan pripadnik HV-a, a ranjen je isto tako jedan pripadnik. Obojica iz redova 1. brigade ZNG-a.²²⁹ Idućeg dana, 17. studenog 1991. nema pomaka na bojišnici, ali je JNA ponovno granatirala i raketirala Novsku te cijeli sjeverni sektor. Poginuo je jedan hrvatski vojnik, a četvero ih je ranjeno, sve pripadnici 125. brigade.²³⁰ Novi uspjeh HV-a postignut je 18. studenog 1991. kada su pripadnici 56. samostalnog bataljuna osvojili selo Lovska. Osvajanje Lovske bilo je vrlo bitno jer je time rasterećen lijevi bog sjevernog sektora, a odatle su pripadnici JNA i pobunjenih Srba redovito iz minobacača i topova manjeg kalibra redovito granatirali Novsku i okolna sela.²³¹ JNA i pobunjeni Srbi su pokušali povratiti selo Lovska, ali im ni ovi protunapadi nisu pošli za rukom. Posljednji uspjeh HV-a u ovoj fazi operacije „Orkan-91“ bilo je 19. studenog 1991. Tog dana su pripadnici 56. samostalnog bataljuna i 117. brigade HV-a uspjeli osvojiti motel „Trokut“ te širu okolicu oko motela. Osvajanje ovog motela značilo je uspostavu cestovne komunikacije između oslobođenih sela u kojima se nalazila HV, a time je otvoren i direktan napadni put iz Novske prema Lipiku.²³²

Nakon značajnih uspjeha koje su pripadnici HV-a postigli u Novsku je 21. studenog 1991. stigla 8. brigada TO Republike Hrvatske iz Samobora.²³³ Zadaća 8. brigade bila je zamijeniti na svim položajima pripadnike 125. brigade, 117. brigade i 63. bataljuna HV-a kako bi se odmorile za daljnja operativna djelovanja.²³⁴

²²⁷ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 250.

²²⁸ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 252-253.

²²⁹ Sinković, Silvija i Josip Lucić, ur. *1. gardijska brigada Hrvatske vojske Tigrovi : Monografija*. Zagreb: Znanje, 2015. str. 200.

²³⁰ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 254.

²³¹ Pasarić, Dragutin. *56. bojna – Ponos Kutine*. Kutina: Spiritus Movens, 2006. str. 58.

²³² Stipčić, Rudi. *Napokon smo krenuli*. Zagreb: Sveučilišna tiskara d.o.o., 1996. str. 64.

²³³ Kasnije 151. brigada HV-a Samobor.

²³⁴ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 255.

4.10. Nastavak prve faze „Orkan-91“

Još istoga dana, kada je na borbene položaje stigla na zamjenu 8. brigada TO iz Samobora, Zapovjedništvo OG Posavina odlučilo se za pripremu daljnjih borbenih djelovanja na sjevernom sektoru novljanskog bojišta. Da bi se to odradilo što efikasnije potrebno je bilo izvidjeti bojišnicu i prikupiti podatke o protivničkim snagama. Ta zadaća pripala je 1. i 125. brigadi HV-a. Iako jednostavan zadatak pokazao se na kraju tragičnim za pripadnike 125. brigade. U poslijepodnevni satima 22. studenog 1991. pripadnike 2. čete 62. bataljuna napale su iz zasjede protivničke snage kod mjesta Crkvište. U zasjedi se našlo 36 vojnika HV-a dok je broj protivničkih vojnika bio nepoznat. Na licu mjesta ubijena su 3 hrvatska vojnika, a 18 ih je zarobljeno.²³⁵ Ostatak čete uspio se povući do jedinica 1. brigade na Novska brdu. Od zarobljenih vojnika jedan je ubijen u logoru Stara Gradiška dok su ostali razmijenjeni kod Karlovca u prosincu 1991.²³⁶

Usprkos ovom tragičnom događaju, zapovjedništvo OG Posavina odlučilo je nastaviti planiranje daljnjih operacija. Plan je predviđao zauzimanje sela: Donja i Gornja Subocka, Donji Čaglić, Gornje Kričke i Kričko brdo. Krajnji cilj bilo bi presijecanje cestovne komunikacije između Okučana i Lipika nakon čega bi se dio jedinica prebacio na južni i istočni sektor. Te jedinice pokušale bi osloboditi Jasenovac na jugu i potisnuti protivnika do sela Rajić na istoku. Predviđeno djelovanje ove operacija bilo je 2-3 dana.²³⁷

Napad je započeo 23. studenog 1991. Zabilježeni su početni uspjesi ali je otpor i protunapad protivničkih snaga obustavio operativna djelovanja HV-a. Usprkos manjim teritorijalnim dobitcima ni jedno od navedenih sela nije oslobođeno.²³⁸ Dolaskom jesenskim kiša operativna djelovanja HV-a su odgođena, a napadi pobunjenih Srba i JNA bili su rijedi. To su hrvatske snage iskoristile kako bi se njeni pripadnici odmorili, a u ispomoć im dolaze pripadnici 53. samostalnog bataljuna iz Dugog Sela i 153. brigade HV-a iz Velike Gorice.²³⁹ U zadnjim danima mjeseca studenog, protivnička snaga je pokušala povratiti izgubljeni teritorij, ali su svi napadi odbijeni. Procijenivši da su protivničke snage oslabile, pripadnici HV-a iskoristili su priliku i 28. studenog 1991. su zauzeli Kričko brdo, smješteno točno između

²³⁵ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 256.

²³⁶ Isto.

²³⁷ Stipčić, Rudi. *Napokon smo krenuli*. Zagreb: Sveučilišna tiskara d.o.o., 1996. str. 67-68.

²³⁸ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 258-259.

²³⁹ Mijatović, Anđelko. *Otkos-10 prva uspješna oslobodilačka akcija Oružanih snaga Republike Hrvatske u Domovinskom ratu*. Zagreb: Udruga dragovoljaca i veterana Domovinskog rata Republike Hrvatske, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011. str. 237.

Novske, Okučana i Lipika. Zauzimanjem Kričkog brda, započele su i pripreme za drugu fazu operacije.²⁴⁰

4.11. Vrhunac i kraj operacije „Orkan-91“

Početak prosinca zapovjedništvo OG Posavina željelo je ponovo realizirati napade iz 23. studenog 1991. Iz Zagreba je stigla informacija kako JNA planira dovući svježije snage s kojima bi pokušali osvojiti Novsku, Pakrac, Daruvar i Novu Gradišku.²⁴¹ Cilj je ostao isti. OG Posavina trebala je presjeći prometnicu između Okučana i Lipika dok bi OG Bjelovar oslobodila Lipik i razbila protivničke snage oko Pakraca. Dolaskom svježih i bolje opremljenih snaga tj. 53. samostalnog bataljuna i 153. brigade omogućile su OG Posavina jače napadačke sposobnosti. Zadaća 125. brigada HV-a Novska bila je držati položaje na južnom sektoru kod Bročica i Drenovog Boka. Time bi spriječili potencijalne napade JNA i pobunjenih Srba iz Jasenovca da se rastereti sjeverni sektor na kojem je bilo težište napada HV-a.²⁴²

Od 6. do 9. prosinca hrvatske snage postigle su nove uspjehe na sjevernom sektoru novljanskog bojišta. Nakon višednevnih borbi, pripadnici 117. brigade konačno su 6. prosinca 1991. osvojili selo Korita čime je selo Jagma postala jedina prepreka između HV-a i Lipika kojeg su istog dana oslobodili pripadnici OG Bjelovar.²⁴³ U noći sa 7. na 8. prosinac 1991. jedinica 56. samostalnog bataljuna na prepad je ušla i u vrlo kratkoj borbi zauzela selo Kukunjevac, sjeverno od Jagme i zapadno od Lipika.²⁴⁴ Konačni udar zadali su pripadnici 1. brigade ZNG-a koji su 8. prosinca 1991. nakon žestokih borbi osvojili Jagmu, a dan kasnije zauzeli su sela Gornja i Dolnja Subocka te Gornje Kričke.²⁴⁵

Svi ovi napadi te uspjesi hrvatskih snaga u drugim dijelovima zapadnoslavonskog bojišta zadali su velike gubitke JNA i pobunjenim Srbima u ljudstvu i teritoriju. TO SAO Zapadna Slavonija dovedena je do potpunog raskola tako da je JNA ostala jedina koja je

²⁴⁰ Stipčić, Rudi. *Napokon smo krenuli*. Zagreb: Sveučilišna tiskara d.o.o., 1996. str. 69.

²⁴¹ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 263.

²⁴² Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 266.

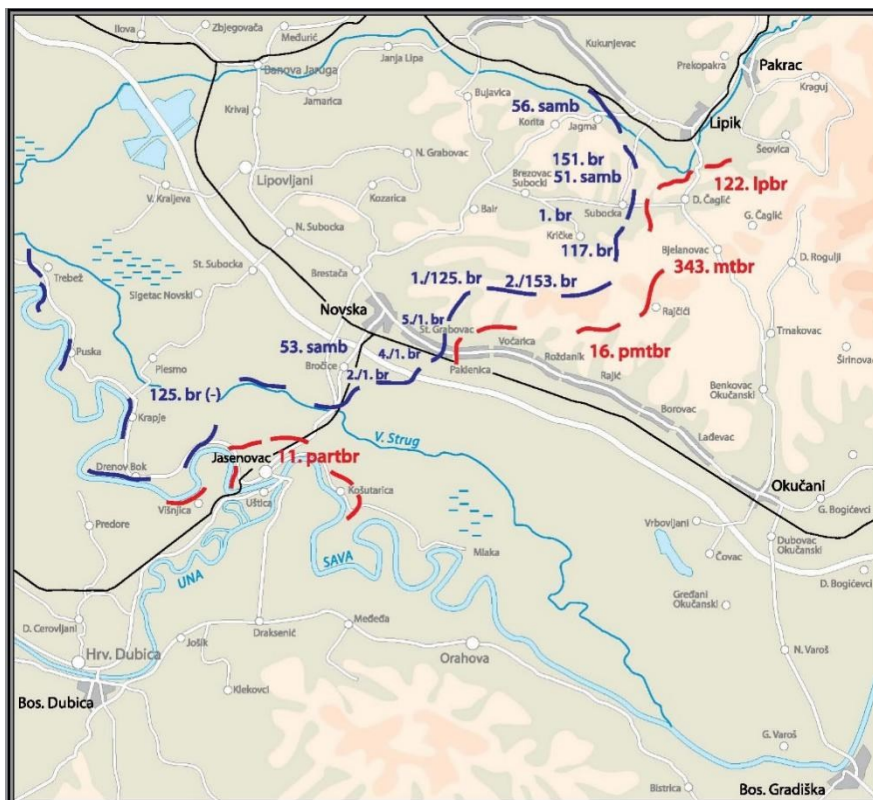
²⁴³ Pasarić, Dragutin. *56. bojna – Ponos Kutine*. Kutina: Spiritus Movens, 2006. str. 59.

²⁴⁴ Pasarić, Dragutin. *56. bojna – Ponos Kutine*. Kutina: Spiritus Movens, 2006. str. 60.

²⁴⁵ Stipčić, Rudi. *Napokon smo krenuli*. Zagreb: Sveučilišna tiskara d.o.o., 1996. str. 72-73.

poduzimala borbena djelovanja. Zapovjedništvo OG Posavina željelo je iskoristiti ovu priliku pa su vrlo brzo krenuli s realiziranjem nastavka operacije „Orkan-91“.²⁴⁶

Druga faza operacije „Orkan-91“ započela je u jutarnjim satima 10. prosinca 1991. kod sela Donji Čaglić, južno od Lipika. Ovo selo bilo je od strateške važnosti zato što se nalazilo na glavnoj cesti koja je povezivala Lipik i Okučane. Treba napomenuti da su se borbe odvijale u brdovitom krajoliku prekrivenim gustim šumama, a početkom druge faze „Orkan-91“ pojavio se i snijeg tako da su operativna djelovanja obiju strana svedena na minimum. Hrvatske snage uspjele su zauzeti ključne pozicije oko Donjeg Čaglića, ali samo selo nisu mogli osvojiti.²⁴⁷



Slika 1.1. Karta novljanskog bojišta 3. siječnja 1991.²⁴⁸

Od 10. pa do kraja prosinca, na novljanskom ratištu nije dolazilo do promjene bojišnice. Hrvatske i protivničke snage redovite su izmjenjivale topničku i minobacačku paljbu s time da je OG Posavina nedostajalo granata i raketa za intenzivnije djelovanje. Jedinice JNA i pobunjenih Srba povučene sa Bilogore i daruvarske bojišnice dodatno su ojačale svoju poziciju

²⁴⁶ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 275.

²⁴⁷ Sinković, Silvija i Josip Lucić, ur. *1. gardijska brigada Hrvatske vojske Tigrovi : Monografija*. Zagreb: Znanje, 2015. str. 204.

²⁴⁸ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 289.

na novljanskom ratištu i time otežali HV-u operativna djelovanja. Treba napomenuti kako su i dalje tokom prosinca granatirani Novska i okolna sela gdje su ginuli vojnici i civili. Posljednji pokušaj HV-a da zauzme selo Donji Čaglić bio je 22. prosinca 1991. i 3. siječnja 1992. Napad je završio bezuspješno, a poginuo je jedan vojnik dok ih je pet ranjeno.²⁴⁹

Toga dana u 18 sati, stupilo je na snagu primirje koje su u Sarajevu dan ranije potpisali predstavnici Republike Hrvatske i JNA. Danas je taj događaj u javnosti poznat kao „Sarajevsko primirje“ i često se tumači kao završetak agresije JNA i pobunjenih Srba na Republiku Hrvatsku.²⁵⁰ Što se tiče novljanskog bojišta, primirje se prvih pola sata nije poštivalo od strane JNA, ali su nakon toga sva oružja utihnula. JNA i pobunjenim Srbima ostalo je pod kontrolom oko 40% općine Novska.²⁵¹ Razaranja i ubijanja su napokon prestala. Crta bojišnice, prikaza na slici 1.1., ostala je tako nepromijenjena do proljeća 1995. godine kada je oslobodilačkom operacijom „Bljesak“ došlo do novih borbi između hrvatskih i srpskih snaga u općini Novska.

5. Hrvatski mediji do 1990. godine

Tokom raspada Jugoslavije i stvaranja Republike Hrvatske jedan on nezaobilaznih društvenih elemenata koji je polazio kroz političke promjene bili su mediji. U socijalističkoj Jugoslaviji, nakon 1945. medijski sustav je funkcionirao po uzoru na Sovjetski Savez. Radilo se o tome da su sve medijske kuće bile u vlasništvu države, a posao novinara bio je prenijeti informacije od strane vlasti upućene stanovništvu. Glavna svrha bila je nerijetko propaganda koja bi širila političku ideologiju.²⁵² Ipak treba naglasiti da je novinarstvo u SFRJ bilo liberalnije u usporedbi s drugim socijalističkim zemljama istočnog bloka, ali nikad na razini standarda kritičkih medija na zapadu.²⁵³

Do 1989. godine u Jugoslaviji je postojalo ukupno 9 televizijskih postaja, po jedna za svaku republiku i autonomnu pokrajinu i jedna specijalno namijenjena talijanskoj nacionalnoj

²⁴⁹ Sinković, Silvija i Josip Lucić, ur. *1. gardijska brigada Hrvatske vojske Tigrovi : Monografija*. Zagreb: Znanje, 2015. str. 205-206.

²⁵⁰ Mijatović, Anđelko. *Otkos-10 prva uspješna oslobodilačka akcija Oružanih snaga Republike Hrvatske u Domovinskom ratu*. Zagreb: Udruga dragovoljaca i veterana Domovinskog rata Republike Hrvatske, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011. str. 259.

²⁵¹ Marijan, Davor, *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009. str. 288.

²⁵² Novak, Božidar. *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*. Zagreb: Golden marketing–Tehnička knjiga, 2005. str. 429.

²⁵³ Thompson, Mark. *Kovanje rata: Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*. Zagreb: Hrvatski helsinški odbor, 1995. str. 5.

manjini u Sloveniji i Hrvatskoj. Također su ukupno postojale 202 radio postaje od kojih je samo jedna pokrivala teritorij cijele Jugoslavije, ali se ona emitirala na stranim jezicima (Radio Jugoslavija). Šest radio postaja emitiralo se na republičkoj razini dok su ostale bile lokalne stanice.²⁵⁴ Od novina koje su izlazile u državi ukupno je bilo 27 dnevnih listova. Dva su bila isključivo namijenjena sportu te jedan privredi. Kao u slučaju televizije i radija, novine su također bile potpuno ograničene na razini republika. Iznimke su bile novine „Borba“ te partijsko glasilo „Komunist“ koje su izlazile u cijeloj državi. U SR Hrvatskoj najčitanije novine bile su „Vjesnik“ dok su to u SR Srbiji bile „Politika“.²⁵⁵

Početakom 80-ih godina mediji se počinju koristiti u političke svrhe za nacionalne obračune. Prvi ozbiljni primjer toga bilo je 1981. godine kada je dio srpskih medija počeo otvoreno pisati i izvještavati protiv albanskog stanovništva na Kosovu. Djelovanjem rukovodstva SK Srbije to je ubrzo zaustavljeno.²⁵⁶ Nakon objave „Memoranduma“ SANU 1986. te dolaska Slobodana Miloševića na Kosovo 1987. godine, započinje novi val nacionalnih tenzija u srpskim medijima koju je Milošević podržavao. Uvidjevši koliko su mediji jak politički alat, bio je među prvima koji je iskoristio medije za sukobe protiv opozicije te postizanje vlastitih političkih ciljeva. Od 1989. godine na udaru srpskih medija počela se nalaziti i Hrvatska.²⁵⁷

S druge strane u Hrvatskoj dolazi do drugačije promjene u novinarstvu. Od sredine 80-ih godina zahvaljujući postupnom liberalizacijom, dolazi do pojave kritičkog novinarstva. Najpoznatiji i najozbiljniji primjer takvog novinarstva bio je zagrebački tjednik „Danas“. Nakon neočekivanih kritika upućenih SK 1983. došlo je do smjene urednika „Danas“ te je tjednik postao mediji sklon vlasti.²⁵⁸ Samo dvije godine kasnije ponovno je došla smjena uredništva, a novo rukovodstvo se vratilo kritičkom novinarstvu. Time je naklada tjednika počela ponovo rasti.²⁵⁹ Do 1990. godine „Danas“ je ostao zapamćen kao jedine hrvatske novine koje su otvoreno kritizirale politiku Slobodana Miloševića.²⁶⁰

²⁵⁴ Isto.

²⁵⁵ Marijan, Davor. *Hrvatska 1989.-1992. Rađanje države*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017. str. 65.

²⁵⁶ Jović, Dejan. *Jugoslavija – država koja je odumrla: uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije (1974.–1990.)*. Zagreb: Prometej, 2003. str. 371.

²⁵⁷ Malović, Stjepan. "Mediji u ratu ili rat medija?." *Politička misao* 36, br. 2 (1999): 103-113. <https://hrcak.srce.hr/32020> str. 106.

²⁵⁸ Novak, Božidar. *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*. Zagreb: Golden marketing–Tehnička knjiga, 2005. str. 802.

²⁵⁹ Novak, Božidar. *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*. Zagreb: Golden marketing–Tehnička knjiga, 2005. str. 803.

²⁶⁰ Marijan, Davor. *Hrvatska 1989.-1992. Rađanje države*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017. str. 71.

5.1. Promjene u Hrvatskoj 1990.

S pojavom prvih višestranačkih izbora u Hrvatskoj 1990. godine, paralelno su se odvijale i gospodrske reforme koje je provodio Ante Marković. Donošenjem saveznog zakona o privatizaciji, brojna poduzeća, uključujući i medijska, trebali su prijeći iz državnog u privatno vlasništvo kako bi se oporavilo gospodarstvo SFRJ.²⁶¹ Dotadašnje „tabu“ teme u Hrvatskoj poput ubojstva Andrije Hebranga počele su izvirati na površinu, a cenzura koja je još uvijek zakonski postojala, prestala se prakticirati.²⁶² Kao i ostale političke stranke, HDZ je u svojoj političkoj kampanji obećao slobodu govora u svim medijima. Međutim, kada je HDZ pobijedio na izborima, a Tuđman postao predsjednik SR Hrvatske od toga se gotovo odustalo.²⁶³

Dolaskom na vlast, novoizabrani politički vrh preuzeo je kontrolu nad svim ključnim medijima poput Miloševića u Srbiji. Članovi HDZ-a dovedeni su na ključne pozicije u medijskim kućama, a prethodni zakon o privatizaciji je djelomično ukinut. Uvodi se djelomična kontrola medija u kojoj se svaka kritika protiv predsjednika Tuđmana karakterizira kao antidomoljublje jer je politika Franje Tuđmana bila okrenuta prema napuštanju socijalističkog sustava. Drugim riječima, Tuđman i HDZ preuzeli su prijašnju ulogu SKH prema glavnim medijima s time da se promoviralo hrvatstvo i otpor srpskom nacionalizmu.²⁶⁴

Među novinarima dolazi do podjele u dvije grupacije. Jedna grupa se zalaže za maksimalnu slobodu govora i otvorene kritike dok je kod druge grupa značajnije domoljublje tj. hrvatstvo te im ideja demokracije nije u prvom planu.²⁶⁵ Donošenjem prvog Ustava Republike Hrvatskog krajem 1990. dogadio se paradoks. I dok s jedne strane u ustavu piše da je zajamčena sloboda govora te je uvedena zabrana medijskog monopola u praksi je bilo drugačije. Televizija Zagreb koja se preimenovala u Hrvatsku radio-televiziju (HRT) bila je pod državnom vlašću i kontrolirala je sve tri televizijske frekvencije koje su se tada emitirale u Hrvatskoj.²⁶⁶

²⁶¹ Goldstein, Ivo. *Povijest Hrvatske 1945-2011*. sv. 2. Split: Slobodna Dalmacija, 2011. str. 133.

²⁶² Marijan, Davor. *Hrvatska 1989.-1992. Rađanje države*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017. str. 72.

²⁶³ Novak, Božidar. *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*. Zagreb: Golden marketing–Tehnička knjiga, 2005. str. 979.

²⁶⁴ Thompson, Mark. *Kovanje rata: Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*. Zagreb: Hrvatski helsinški odbor, 1995. str. 120.

²⁶⁵ Marijan, Davor. *Hrvatska 1989.-1992. Rađanje države*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017. str. 565.

²⁶⁶ Thompson, Mark. *Kovanje rata: Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*. Zagreb: Hrvatski helsinški odbor, 1995. str. 124.

Kontroverzne točke Ustava po pitanju medija bili su članak 17. i članak 101. Člankom 17. se dozvoljava predsjedniku republike ograničiti ustavna prava i slobode u slučaju proglašavanja ratnog stanja ili neposredne ugroženosti države, a članak 101. daje predsjedniku ovlasti ograničiti slobodu medija u slučaju ratnog stanja.²⁶⁷ Ove točke su 1992. uklonjene iz Ustava, ali su se 1991. prakticirale. Jedine novine koje su u Hrvatskoj otvoreno kritizirale HDZ i Franju Tuđmana bio je tjednik „Danas“. Eliminacijom nekadašnjeg SKH i dominacijom drugih medija „Danas“ je postupno gubio financijska sredstva i broj čitatelja pa je tjednik prestao izlaziti 1992. godine.²⁶⁸

5.2. Hrvatska izvještajna novinarska agencija, Hrvatska radio-televizija i Vjesnik

Jedan od primjera političkog alata u hrvatskim medijima bila je Hrvatska izvještajna novinska agencija (HINA), osnovana 26. srpnja 1990. u Zagrebu.²⁶⁹ Njezina glavna svrha bila je prikupljanje informacija i njihovo objavljivanje hrvatskim i stranim medijima. Država je bila vlasnik te je pokrivala 55% financija dok su ostatak financija činili pretplatnici. Direktora HINA-e imenuje vlada, a prvi direktor bio je Josip Šentija, ugledni novinar Radio-televizije Zagreb i sudionik Hrvatskog proljeća te glavni urednik Opće enciklopedije (1977.-1988.).²⁷⁰ Zanimljiva je činjenica da se HINA često citirala kao izvor u novinama „Vjesnik“ koji je pomogao u osnivanju HINA-e sa svojom dokumentacijom i unutarnjom organizacijom. Prema izvještaju jednog francuskog tjednika smatra se da je samo 40% informacija koje je HINA izvještavala bilo točno no konkretnih dokaza za ovu tezu nije bilo.²⁷¹ Osnivanje HINA-e kasnije će se u Domovinskom ratu pokazati vrlo bitnim jer se svjetska javnost mogla upoznati sa medijskim događajima iz hrvatske perspektive, a do tada je sve išlo preko Beograda.²⁷²

Osim HINA-e, drugi svakako važan mediji bila je Radio-televizija Zagreb (RTZ). Ubrzo nakon dolaska na vlast, novoizabrani Sabor izglasao je zakon o radio-televiziji. Službeno

²⁶⁷ Marijan, Davor. *Hrvatska 1989.-1992. Rađanje države*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017. str. 125.

²⁶⁸ Novak, Božidar. *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*. Zagreb: Golden marketing–Tehnička knjiga, 2005. str. 999.

²⁶⁹ Novak, Božidar. *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*. Zagreb: Golden marketing–Tehnička knjiga, 2005. str. 1002.

²⁷⁰ Isto.

²⁷¹ Thompson, Mark. *Kovanje rata: Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*. Zagreb: Hrvatski helsinški odbor, 1995. str. 136.

²⁷² Novak, Božidar. *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*. Zagreb: Golden marketing–Tehnička knjiga, 2005. str. 1002.

je promijenjeno ime u Hrvatska radio-televizija (HRT) i prekinula je sve veze s dotadašnjom Jugoslavenskom radio-televizijom (JRT) te Tanjugom.²⁷³ Vlasništvo HRT-a nije se promijenilo. Ono je i dalje ostalo državno poduzeće, a javno će postati tek 2000. godine.²⁷⁴ Novim zakonom uvedeno je kako Sabor ima ovlasti odrediti i smijeniti generalnog direktora, a direktora za radio i direktora za televiziju imenuje također Sabor po prijedlogu generalnog direktora.²⁷⁵ Dotadašnju funkciju generalnog direktora HRT-a vršio je Veljko Knežević, ugledni novinar srpske nacionalnosti, a nakon uvođenja zakona on je smijenjen. Na njegovo mjesto došao je Tomislav Jeličić, istaknuti član HDZ-a s vrlo ograničenim novinarskim iskustvom. Jeličić je vrlo kratko vodio HRT pa je u kratkom razdoblju i on smijenjen. Umjesto njega došao je pisac Hrvoje Hitrec, a od 1991. do 1995. funkciju generalnog direktora HRT-a vršio je glumac i redatelj Antun Vrdoljak, također član HDZ-a.²⁷⁶ Tokom 1990. godine i kasnije, zabilježene su masovne smjene i otkazi na HRT-u. Od ukupno 3500 zaposlenika njih 970 smijenjeno je u razdoblju od 1990. do 1993.²⁷⁷ Razloga je mnogo, ali je činjenica da je dio smijenjenih radnika i novinara bio srpske nacionalnosti dok su ostale činili Hrvati koji nisu otvoreno simpatizirali Tuđmana. S jedne strane to se vrlo lako može protumačiti kao djelovanje diktature. S druge pak strane ono se opravdavalo idejom domoljublja i nepovjerenjem prema starom kadru koje se nije moglo nositi s promjenama u Hrvatskoj i SFRJ. Točan razlog vjerojatno leži negdje između, ali se ne može primijeniti na sve.²⁷⁸

Poduzeće Vjesnik imalo je vlastitu tiskaru i distribucijsku djelatnost koje je izdavalo 18 listova i časopisa. Novine „Vjesnik“ te „Večernji list“ bile su njihove najprodavanije i najčitnije novine distribuirane po cijeloj Hrvatskoj, a koje su bile pod upravom države. Do 1990. Vjesnik je kao javno poduzeće bio u vlasništvu Socijalističkog saveza radnog naroda, a nakon višestranačkih izbora, novoizabrana vlast je započela proces privatizacije izborom novog direktora preko Agencije za restrukturiranje i razvoj.²⁷⁹ Tokom 1991. i 1992. Vjesnik je podijeljen na dva poduzeća, Hrvatska tiskara i Tisak, a jedine publikacije koje su nastavile

²⁷³ Thompson, Mark. *Kovanje rata: Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*. Zagreb: Hrvatski helsinški odbor, 1995. str. 138.

²⁷⁴ Perišin, Tena. *Televizijske vijesti*. Zagreb: Naklada medijska istraživanja, 2010. str. 55.

²⁷⁵ Narodne novine. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1990_06_28_533.html (posjetio 26. lipnja 2021.)

²⁷⁶ Marijan, Davor. *Hrvatska 1989.-1992. Rađanje države*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017. str. 568.

²⁷⁷ Novak, Božidar. *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*. Zagreb: Golden marketing–Tehnička knjiga, 2005. str. 996.

²⁷⁸ Isto.

²⁷⁹ Thompson, Mark. *Kovanje rata: Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*. Zagreb: Hrvatski helsinški odbor, 1995. str. 161.

izlaziti bile su „Vjesnik“, „Večernji list“ i „Arena“ dok su ostale zatvorene.²⁸⁰ Novinar Darko Hudelist opisao je Vjesnik kao realističko-pragmatičke novine. To znači da je Vjesnik nesporno bio mediji u funkciji vlasti gdje se ideološki isticalo domoljublje kao politička ideologija, ali da je u isto vrijeme vladala doza objektivnog realizma i kriticizma. S jedne strane nije prevladavao ekstremni šovinizam i nacionalizam kao u dijelu srpskih medija, ali su se opet suzdržavali od direktnog i oštrog kritiziranja hrvatskih vlasti, ako je za to bilo potrebe.²⁸¹

Ono što se može zaključiti kod sve tri medijske kuće je činjenica kako nije došlo do prave pretvorbe medija iz državnih u javna poduzeća kako je novoizabrana vlast najavila. Ideju Jugoslavije i socijalizma zamijenile su demokracija i domoljublje prema Hrvatskoj, a kritika vlasti ostala smanjena na minimum. Od 1990. do 1992. brojni novinari koji su tamo radili dobili su otkaz, neki opravdano, a neki neopravdano.²⁸² Ovakav odnos prema medijima postala je jedna od kontroverznih aktova politike Franje Tuđmana koji i danas ističu kritičari njegove politike.

5.3. Mediji na početku Domovinskog rata

Do srpnja 1991. prije nego su počeli otvoreni sukobi JNA, u Hrvatskoj dolazi do promjene jezika i tona u izvještavanju hrvatskih medija. Zakonskim odredbama prestaju izlaziti priručnici i rječnici na hrvatsko-srpskom jeziku, a umjesto njih izlaze “Gramatika hrvatskoga književnog jezika” te treća knjiga velike znanstvene gramatike, “Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga jezika”. Zapošljavaju se lektori kojima je zadaća paziti na urednike i novinare da koriste riječi iz novog hrvatskog književnog jezika. Riječi koje su do tada vukle korijenje iz srpskog jezika ili su se zajednički koristile u hrvatsko-srpskom jeziku zamijenile su riječi iz hrvatskog standardnog jezika čemu su se novinari morali prilagoditi.²⁸³

Od 3. svibnja 1991. na HRT-u novinari počinju koristiti termin „Četnik“ kako bi opisali pobunjene hrvatske Srbe.²⁸⁴ Taj datum nije bio slučajan jer je dan ranije izbio oružani sukob u

²⁸⁰ Novak, Božidar. *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*. Zagreb: Golden marketing–Tehnička knjiga, 2005. str. 994.

²⁸¹ Hudelist, Darko. *Novinari pod šljemom*. Zagreb: Globus nakladni zavod, 1992. str. 93-95.

²⁸² Novak, Božidar. *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*. Zagreb: Golden marketing–Tehnička knjiga, 2005. str. 996, 999.

²⁸³ Thompson, Mark. *Kovanje rata: Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*. Zagreb: Hrvatski helsinški odbor, 1995. str. 164.

²⁸⁴ HINA. „Ugušena teroristička pobuna“. *Večernji list*, 1. travnja 1991.

Borovu Selu gdje je poginulo 12 pripadnika hrvatske policije.²⁸⁵ Korištenje ovog naziva nije potpuno pogrešno jer je zaista bilo Srba iz Hrvatske i dragovoljaca iz Srbije, Bosne i Crne Gore koji su se smatrali pripadnicima četničkog pokreta (primjerice Vojislav Šešelj, predsjednik Srpske radikalne stranke), ali mnogi hrvatski Srbi koji su služili u miliciji i Teritorijalnoj obrani SAO Krajine nisu se nazivali „Četnicima“. Osim pojma „Četnik“ za pobunjene hrvatske Srbe koristi se i izraz „srpska vojska“ ili jednostavno samo „Srbi“.²⁸⁶ Ovakav načinom izražavanja možemo smatrati korektnijim od prethodnog, ali se i dalje to smatralo kolektivnom osudom svih Srba u Hrvatskoj čime su se najviše našli ugroženi hrvatski Srbi koji nisu sudjelovali ili podržavali oružanu pobunu.²⁸⁷

28. kolovoza 1991. HTV je svojim novinarima objavio „dekret“ od 13 točaka koji je trebao poslužiti kao kodeks o načinu izvještavanja. Te točke bile su:

- 1. Izvještaji moraju započeti s najnovijom informaciju, a tek poslije toga može se dati pregled dnevnih zbivanja.*
- 2. Ne izvještavati o budućim akcijama MUP-a i Garde.*
- 3. Ne prikazivati slike ljudi koji plaču i jadikuju.*
- 4. Ne emitirati slike ljudi koji su izgubili živce, teške ranjenike i ustrijeljene hrvatske vojnike (pripadnike Narodne Garde i policajce), kao ni izjave ranjenih.*
- 5. Ne koristiti termine „četnici“ i „ekstremisti“, već samo „srpski teroristi“.*
- 6. JNA imenovati samo kao „srbokomunističku okupacijsku armiju“.*
- 7. Ne koristiti termin „mupovci“, nego „policija“.*
- 8. Ne spominjati imena ljudi kojima je kuća dignuta u zrak.*
- 9. Podatke o palim gardistima i policajcima mora se neizostavno popratiti riječima „pali za slobodu Hrvatske“, „dali svoj život za obranu domovine“, „junaci u obrani domovine“.*
- 10. Iz izvještaja izostaviti komentare, prenijeti samo činjenice.*
- 11. Ne prikazivati poraze na bojištu, već istaknuti brojnost neprijateljskih postrojbi i njihovu bezkrupuloznost, izvještaje uvijek završiti optimističkim izjavama („ali mi ćemo povratiti*

²⁸⁵ Marijan, Davor. *Hrvatska 1989.-1992. Rađanje države*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017. str. 499.

²⁸⁶ Primjer: Maričić, Miro. „Uzelčeva vatrena sjetva“. *Vjesnik*, 15. studenog 1991.

²⁸⁷ Thompson, Mark. *Kovanje rata: Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*. Zagreb: Hrvatski helsinški odbor, 1995. str. 164.

slobodu našem Kijevu“, na primjer). Posebnim programima poslati izvještaje o uspješno obranjenim gradovima. Oni koji se ne budu pridržavali ovih uputa suočit će se s odgovarajućim profesionalnim i zakonskim posljedicama.

12. Tražimo od vas da se s posebnom ozbiljnošću pridržavate ove uredbe i da vodite računa o tome da je DANAS stupio na snagu Zakon o informiranju u ratnim uvjetima.

13. U skladu s ovom uredbom, filmske materijale prije emitiranja more pregledati i odobriti urednik.²⁸⁸

Treba naglasiti da ovaj dekret nije bio nametnut novinarima pa ga se nisu morali strogo pridržavati, ali se vrlo jasno može iščitati u kojem pravcu je vlast željela izvještavati javnost kada je počeo otvoreni sukob.²⁸⁹ U daljnjim poglavljima vidjet ćemo kako su hrvatski mediji izvještavali o Domovinskom ratu na primjeru općine Novska 1991.

6. Novska u Vjesniku

Vjesnik je od ljeta 1991. gotovo svakodnevno izvještavao o sukobima u Hrvatskoj, ali uz poneku iznimku gotovo nikada ta izvještavanja nisu osvanula na naslovnoj strani novina. U prvom planu uvijek su bila politička zbivanja unutar Hrvatske dok su se ratna zbivanja tiskala od druge do četvrte stranice. Kako je rat tada zahvatio 1/3 teritorija Hrvatske postojalo je i velik broj informacija koje su novine morale pokriti. Od svih članaka koji su pisali o ratu u Hrvatskoj najveća pažnja bila je posvećena velikim gradovima poput Osijeka, Splita, Dubrovnika, Šibenika i Zadra. S druge strane, manji gradovi i naselja poput Novske nisu ulazili kao najbitnije ili udarne vijesti, ali su se skromno izvještavale.

Prva zbivanja u Novskoj spominju se u Vjesniku tek 19. kolovoza 1991. kada je vlak s vojnom opremom JNA stao kod Novske zbog dojave o navodno miniranoj prugi.²⁹⁰ U tekstu se također navodi postavljanje barikada kod ulaza u Rajić koju su čuvali pripadnici MUP-a. Tekst je napisan vrlo kratko i skromno. JNA se navodi samo kao „vojska“ dok se hrvatsko

²⁸⁸ Thompson, Mark. *Kovanje rata: Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*. Zagreb: Hrvatski helsinški odbor, 1995. str. 147-148.

²⁸⁹ Thompson, Mark. *Kovanje rata: Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*. Zagreb: Hrvatski helsinški odbor, 1995. str. 148.

²⁹⁰ HINA. „Vojska stala u Novskoj“. *Vjesnik*, 19. kolovoza 1991.

stanovništvo u Rajiću i Borovcu naziva „žitelji hrvatske nacionalnosti“. ²⁹¹ Sljedeće spominjanje Novske u Vjesnik bilo je tek početkom Rujna.

Dana 8. rujna 1991. u Vjesniku izlazi novi članak pod nazivom „Vojna artiljerija bombardirala auto-cestu“. ²⁹² U tekstu se spominje prvi sukob između JNA i pripadnika MUP-a te ZNG-a kod Rajića. Za razliku od prethodnog ovaj članak je bio opširniji, ali to je zato što su novinari pisali srednje veliki članak čiji je tekst pokrивao pola stranice novina. Teritorijalno se članak okupljao oko zbivanja u Novskoj, Okučanima i Novoj Gradiški tj. Posavini kao cjelini. Glavnina članka bila je o tome gdje se odvijaju borbe te broj nastradalih s hrvatske strane bez spominjanja imena. Ovje također imamo primjer gdje se pobunjene Srbe u članku naziva „teroristima“ što bi se moglo ocijeniti kao politički korektnija opcija od „četnici“ ili samo „Srbi“. ²⁹³

Sljedeći članak sličnih dimenzija bio je iz 22. rujna 1991., a naslov je glasio „S braniteljima Novske: Uništeno sve hrvatsko“. ²⁹⁴ Članak piše o trenutku kada je predsjednik Franjo Tuđman posjetio Novsku i selo Rajić kod kojeg su se odvijale tadašnje borbe. U tekstu članka govori se i sljedeće:

Među braniteljima većina je Varaždinaca, koji su se raspitivali o razaranjima u njihovom gradu. Bilo im je žao što ne mogu braniti svoj grad, ali su svjesni da i na ovom položaju brane svoju Domovinu. ²⁹⁵

Ova rečenica lako se može protumačiti prizivom domoljublja, aludirajući na to da im je cijela Hrvatska važnija, a ne samo rodni grad. Jesu li to zaista bile riječi branitelja ili politički dodatak redakcije Vjesnika, to nije poznato, ali svakako je ideja domoljublja upravo ono što su hrvatski mediji podržavali. U nastavku članka spominje se:

Također, u jedinici zbora narodne garde u Gornjem Rajiću razgovarali smo s „dvanaesticom žigosanih“ kako sebe naziva 12 Zagrepčana iz Dubrave koji su u četvrtak iza neprijateljskih linija otela jedan kombi... „Poručujemo im da ćemo im u sljedećem pokušaju oteti i tenk!“, ispričali su nam gardisti. ²⁹⁶

²⁹¹ HINA. „Vojska stala u Novskoj“. *Vjesnik*, 19. kolovoza 1991.

²⁹² Šobat, Rajko. „Vojna artiljerija bombardirala auto-cestu“. *Vjesnik*, 8. rujna 1991.

²⁹³ Isto.

²⁹⁴ Jambrović Mladen. „S braniteljima Novske: Uništeno sve hrvatsko“ *Vjesnik*. 22. rujna 1991.

²⁹⁵ Isto.

²⁹⁶ Isto.

Osim domoljublja u ovom dijelu članka vidimo i isticanje hrabrosti te požrtvovnosti hrvatskih branitelja s ciljem podizanja morala i povjerenja dok se protivnička strana indirektno ismijava kao nesposobna iako su tehnički bolje opremljeni.

Posljednji članak iz rujna bio je 26. rujna 1991. nazvan „Ne prestaju napadi armije i terorista na općinu Novska: Svake minute šest mina“.²⁹⁷ Članak informativno izvještava o napadima na Jasenovac iz pravca SR Bosne i Hercegovine te koliko je protivničkih jedinica sudjelovalo i koliki je broj nastradalih. Autor članka se ne navodi već umjesto toga piše HINA, a u tekstu piše da je informacija dobivena iz Kriznog štaba općine Novska. Ovo je primjer česte prakse koju je Vjesnik koristio kada se želi izvještavati o ratu zahvaćenim općinama kao što je Novska, a da tada nisu imali vlastitih novinara na terenu.

Od 7. listopada 1991., u Vjesniku počinju češće izlaziti članci vezani za Novsku. Zanimljivo kako od 1. do 7. listopada 1991. nije izlazio niti jedan članak o Novskoj. To i ne treba biti začuđujuće jer u tom periodu JNA potisnula hrvatske snage iz Jasenovca, Rajića i drugih sela, a porazi hrvatske vojske nisu bili poželjna tema. Članci iz listopada mogu se podijeliti u dvije vrste. Jedna je vrsta članaka koju pišu novinari Vjesnika. Takvi članci su opsežniji, ali su svrstani uz zbivanja u Novoj Gradiški gdje su novinari Vjesnika boravili na terenu. Primjer takve vrste članka imamo iz 15. listopada 1991. pod nazivom „Uzelčeva „vatrena sjetva“:

S uporišta u Mašičkoj Šagovini, Trnavi, Smrtiću, Dragaliću, Donjim Bogićevcima i s bosanske obale Save zločinci generala Nikole Uzelca, samokomandirajućeg Banjalučkog korpusa, u nedjelju poslije podne, u noći i u ponedjeljak prije podne nastavili su prije točno dva mjeseca otpočeli „sjetvu“ granata, mina i raketnih projektila najjače razorne moći po selima novljanskog i novogradiškog posavlja. Nije pošteđeno ni samo središte Novske i Nove Gradiške, u kojoj je u nedjelju poslije podne među ostalim pogođeno rodilište i gradsko groblje. Poginula su tri civila i jedan gardist, a teže ili lakše je ranjeno još 15-ak civila.²⁹⁸

Druga vrsta Vjesnikovih članaka bila su ona čiji autori nisu nužno bili Vjesnikovi novinari na terenu već HINA koja je podatke prikupila od drugih novinara. Ovakvi članci bili su kraći i čisto informativnog sadržaja, ali je Novska u takvim slučajevima odvojena kao

²⁹⁷ HINA. „Ne prestaju napadi armije i terorista na općinu Novska: Svake minute šest mina“. *Vjesnik*, 26. rujna 1991.

²⁹⁸ Maričić, Miro. „Uzelčeva vatrena sjetva“. *Vjesnik*, 15. studenog 1991.

zasebni članak. Kod ovakve vrste članaka imamo dosta primjera, a jedan od njih je iz 13. listopada 1991. jednostavno nazvanim „U Novskoj – mirno“:

NOVSKA – U subotu je na bojištima u općini Novska vladao relativni mir. Na pojedinačne provokacije neprijatelja, koji preraspoređuje svoje snage, hrvatska vojska poštujući primirje, nije odgovorila vatrom. Nakon tri dana Novska je uz velike napore radnika Hrvatske elektroprivrede dobila električnu energiju, a popravljena je i vodovodna i plinska mreža. Također je uspostavljen željeznički promet između Novske i Zagreba i obratno. (Hina)²⁹⁹

Prvi ozbiljniji i opširniji Vjesnikov članak koji je detaljno pisao o ratnim zbivanjima isključivo u Novskoj bio je članak novinarkice Jasmine Ivančić iz 18. listopada 1991. s naslovom „U „mrtvom kutu“ Novske“. Radi se o detaljnom opisu novinarkice Vjesnika koja je posjetila novljansko ratište i objašnjava što je sve vidjela na terenu. Članak započinje s rečenicom:

Sabljasno prazan i mrtav grad, zapaljeni automobili, razorene kuće, polomljena stabla i fijuk vjetra koji je narušavao prividni mir za vrijeme zračne uzbune, slika je Novske u četvrtak dopodne.³⁰⁰

U nastavku opisuje svoj doživljaj kada je došla u Novsku:

Paljbu koja je sve žešća i sve nam bliža prekida zvuk crkvenog zvona. Podne je. Ipak krećemo prema natrag, jer, gađaju nas i dalje, udara na sve strane. „Tako vam je ovdje svaki dan. To je sada zapravo samo početak nove serije napada. Sinoć su udarili po selu Brestača, kroz koje ste prošli na dolasku...Ovo sada je njihova artiljerijska provokacija“, govori nam slikar Ivo. Povlačimo se prema „sigurnijem“ prostoru, hodamo uz pusta dvorišta... U tom trenutku začuje se opet zvuk „neke granate“, ne znamo kuda će pasti, pa se svi bacamo u travu i jarak uz cestu, blato od prethodne kiše i mokra trava trebali bi nam biti sigurno okrilje... Dok smo čekali odobrenje i upute, razgovaramo s momcima, poznanikom s ratišta oko Daruvara, pitamo ga kako je u Novskoj. „Pa život se vraća u grad, sada kada vi dođete bit će to tri čovjeka u njemu...“ govori nam mladić, upozoravajući na izvjestan način što nas čeka.³⁰¹

Opis koji je novinarka ostavila u članku zasigurno najrealnije opisuje tadašnje stanje u Novskoj. Idućeg dana, 19. listopada 1991. izlazi novi članak o Novskoj s naslovom „Naši

²⁹⁹ HINA. „U Novskoj mirno“. *Vjesnik*, 13. listopada 1991.

³⁰⁰ Ivančić, Jasnima. „U >>mrtvom kutu<< Novske“. *Vjesnik*, 18. listopada 1991.

³⁰¹ Isto.

reporteri na ratištu Novske: Topi se oklop“³⁰² koji je također napisala Ivančić, ali u suradnji s novinarkom Suzanom Kocijan. Članak je ovoga puta više informativnog sadržaja. Navodi se gdje i kada se odvijaju napadu JNA i pobunjenih Srba. Hvali uspješan otpor hrvatskih branitelja i nema negativnih komentara o protivničkoj strani. Ne navode se žrtve sa hrvatske strane ali se spominju mrtvi i uništeni tenkovi s protivničke.

Nakon ovog članka, ostali članci koje je objavljivao Vjesnik bili su slične tematike s razlikom u detaljima. Najviše članaka posvećenih Novskoj izlazili su upravo u listopadu dok je u studenom i prosincu izlazilo manje.

Gotovo svi članci davali su istu vrstu informacija. Pisalo se gdje i u koliko sati su bili napadi ili zračne uzbune te je li bilo žrtava i koliko. Za hrvatske žrtve se davala točna brojka dok se za protivničku stranu često govorilo „neprijatelju su nanesen veliki gubici“.³⁰³ S druge strane, vrlo lako se može iščitati što se nije izvještavalo u Vjesniku. Porazi, povlačenja i propale operacije HV-a bila su potpuno izostavljena, a nije se puno govorilo ni o oslobodilačkim akcijama operacije „Orkan-91“. JNA se počela nazivati „okupatorska vojska“ ili ponekad „jugovojska“ dok se za pobunjene Srbe osim naziva „teroristi“ počeo više koristiti naziv „četnici“. Cjeloviti primjer jednog takvog izvještaja je od 27. prosinca 1991. godine pod jednostavnim naslovom „NOVSKA – Snažne detonacije“:

Na području Novske i novljanskih bojišta nema mira. U četvrtak u 8.45 sati zbog naleta neprijateljskog zrakoplovstva u općini je bila oglašena opasnost od zračnog napada. Istovremeno općinom odjekuju snažne detonacije od eksplozija neprijateljskih granata.

Prema službenim izvješćima iz Zapovjedništva HV, tijekom srijede neprijatelj je civilne objekte i položaje Hrvatske vojske tukao vatrom iz minobacača, tenkova, haubica i višecjevnih bacača raketa. Pored Novske, vatra je otvorena na sela u južnom i sjevernom dijelu općine.

Na neprijateljske napade hrvatski borci odgovorili su topničkom vatrom i vatrom iz višecjevnih bacača raketa, nanijevši neprijatelju značajne gubitke, nakon čega su artiljerski napadi neprijatelja utihnuli. Neprijateljsko zrakoplovstvo u srijedu je po tko zna koji put raketama gađalo već ionako teško oštećene privredne objekte. U napadima neprijatelja u

³⁰² Kocijan, Suzana i Ivančić Jasmina. „Naši reporteri na ratištu Novske – Topi se oklop“. *Vjesnik*, 19. listopada 1991.

³⁰³ Primjer: HINA. „Ušutkani neprijateljski topovi“. *Vjesnik*, 29. studenog 1991.

srijedu poginuo je jedan, dok je jedan hrvatski vojnik ranjen. I na sam Badnjak neprijatelj je topovskom vatrom gađao civilne objekte. (Hina)³⁰⁴

Iz ovoga možemo zaključiti kako su nacionalne novine poput Vjesnika izvještavale često, ali sažeto o novljanskoj bojišnici. Od 18. kolovoza 1991. do 3. siječnja 1992. ukupno je objavljeno 37 članaka koji su direktno ili indirektno posvećeni Novskoj. U idućem poglavlju istražiti ćemo kako je hrvatska televizija tj. HRT izvještavao o ratu u Novskoj 1991. te usporediti sličnosti i razlike.

6.1. Novska u Vijestima Hrvatske radio-televizije

Kao u slučaju Vjesnika, HRT je također počeo svoje prvo izvještavanje o Novskoj 18. kolovoza 1991. Dan kada je transportni vlak JNA stao u Novskoj, a Rajić postao prva crta istočne obrane Novske. Za razliku od Vjesnika, HRT je gotovo sve svoje reportaže objavljivao zahvaljujući novinarima koji su se našli na terenu. Kvaliteta reportaže ovisila je o iskustvu i snalažljivosti novinara, a HRT je u Novsku slao svoje novinare po prilici.

U slučaju prvog izvještavanja za HRT, reportažu je emitirao tada mladi Joško Martinović. U njegovoj reportaži vidi se određena doza kreativnosti kod komentiranja što je nedostajalo drugim HRT-ovim novinarima. Primjerice kod njegovog izvještavanja on govori smirenim tonom i ne ograničava se na nabranje prikupljenih informacija. Dio njegovog izvještavanja može se smatrati subjektivnim i ponekad provokativnim, ali nikako šovinističkim ili nacionalističkim. Koliko je Martinović znao izvještavati vidimo na primjeru transkribiranog dijela njegove reportaže:

Novosti iz Novske nisu nimalo dobroćudne. Jugoslavenska vojska Jutros je gotovo odsjekla dio ove općine. I to točno po liniji Šešelju željene, Velike Srbije. U samoj Novskoj već dva dana traje prava drama na samoj željezničkoj stanici. Petak ujutro, dvije minute prije nego što je kroz niju trebao proći vojni transport iz Slovenije, stigla je dojava da je pruga minirana. Nepredviđeno i nenajavljeno, vlak bez voznog reda još stoji u Novskoj. Ipak nakon razgovora vojske i općinskog Kriznog štaba, postignut je polu dogovor. Vjerovali ili ne, jedinice Jugoslovenske narodne armije i Zbora narodne garde Hrvatske u istom željezničkom vagonu. Ovaj čudni transport pošao je prema Okučanima da ispita da li je pruga minirana. Kako

³⁰⁴ HINA. „NOVSKA – Snažne detonacije“. *Vjesnik*, 27. prosinca 1991.

*saznajemo pruga nije bila minirana, a vlak je stigao u Gradišku iako je s jedne strane tračnica nedostajalo 37cm šime i sve to skupa događa se nedaleko od Jasenovca. Spomenik građen kao kamen spomena, jedan je od novih kamenova smutnje između dva naroda.*³⁰⁵

U izvještaju su snimani i prikazani točno oni kadrovi o kojima se u tom trenutku pričalo. Tako primjerice kada govori o transportnom vlaku JNA prikazuju se snimci spomenutog vlaka kako stoji na željezničkoj stanici u Novskoj, a kada spominje Jasenovac u kadru je prikazano spomen područje u Jasenovcu. Dodatno još možemo napomenuti kako u tom izvještaju tada nema pogrdnih izraza za JNA i pobunjene Srbe.

Već sljedeća reportaža HRT-a bila je drugačija. Radi se o reportaži Vladimira Fajgla, dopisnika hrvatskog radija koji je za HRT 23. kolovoza 1991. izvještavao o prvim sukobima ZNG-a i pobunjenih Srba u Novskoj tj. kod Lovske i Novog Grabovca. Kako je Fajgl bio radijski, a ne televizijski novinar, njegova reportaža prikazana je tako što se telefonski javljao iz Novske dok je cijelo vrijeme u kadru prikazana karta općine Novska. Ovakva reportaža bila je primjer izvještavanja sa terena kada HRT-ovi novinari i snimatelji nisu bili prisutni.

*Kako je danas priopćeno u kriznom štabu općine Novska, sve je više dojava građana iz brdskih sela općine da vojska naoružava srpsko pučanstvo u selima Novi Grabovac, Lovska, Brezovac, Bair, Popovac, Kričke, Rajčići, Donji Rajić i dio sela Borovac. Krizni štab novljanske općine danas je također uputio poziv svim građanima općine da se jave u odrede Zbora narodne garde, kako bi pomogli u obrani općine od četničko-terorističkih i militantnih snaga jugo vojske.*³⁰⁶

Fajglovo javljanje bilo je strogo informativno s time da možemo dodati kako koristi već standardizirane izraze „četnici“ za pobunjene Srbe i „jugo vojska“ za JNA. Osim izvještaja, možemo napomenuti da je Fajgl pročitao i prvi javni poziv Kriznog Štaba Novska o pristupanju u ZNG.

Kao primjer HTV-og novinara koji se tek djelomično držao zadanog kodeksa političke korektnosti, možemo uzeti reportažu novinara Hrvoja Kelčeca. Transkripcija njegovog jedinog javljanja iz Novske u rujnu prikazana je u cijelosti:

Auto-cestom Zagreb - Beograd možete stići jedino do Novske. Promet je prekinut, a nadvožnjak kod Borovca teroristi su minirali. U kriznim štabu u Novskoj, saznali smo također

³⁰⁵ Papo, Radomir, *DANI AGRESIJE - NOVSKA 1991.godine*, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb 1992. 0:33.

³⁰⁶ Papo, Radomir, *DANI AGRESIJE - NOVSKA 1991.godine*, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb 1992. 3:39.

da su Novsku s tri strane opkolili srpsko-komunistička okupatorska vojska i teroristi, a najveći je kažu problem peta kolona, sastavljena od bivših i umirovljenih pripadnika policije i vojske koji neprijatelju dojavljuju položaje i pokrete naših snaga. Na obje je strane dosta mrtvih i ranjenih, a do točnih je podataka nemoguće doći jer je izvlačenje stradalih onemogućeno. Iako su naše snage prošli cijelim terenom i u toku prijepodneva očistile neprijateljska uporišta iz pravca Srbca, vojnim su vozilima dopremljena pojačanja teroristima i okupatorskoj soldateski. Linija fronte na potezu sela Lađevac – Borovac - Donji Rajić, granate više nitko i ne broji, a kažu da padaju u valovima. Stanje otežava i nepristupačan močvarni teren pa je transport oružja, municije i hrane otežan. Iz hrvatskih sela, naseljenih pretežno srpskim stanovništvom, Donjeg Rajića i Kričke, neprestano se puca po Gornjim Rajićima u neposrednoj blizini Novske. Oko 16 sati uništena je i crkva u Gornjim Rajićima. Oglasio se i vječito ugroženi srbo-general Rašeta sa poznatom pričom kako su njegovi sivo maslinasti krvnici opet izazvani i da će oštro odgovoriti ako hrvatske snage ne prekinu vatru.³⁰⁷

Kelčecovo korištenje izraza poput „srpsko-komunistička okupatorska vojska“, „srbo-general Rašeta“ i „sivomaslinasti krvnici“ mogu se vrlo lako protumačiti kao neprofesionalno izražavanje, ali u ratu zahvaćenoj državi takav način izražavanja postao je tolerantan. Spominjanjem „pete kolone“ prikazuje se također loša slika i nepovjerenje prema svim hrvatskim Srbima, uključujući i one koji nisu sudjelovali u oružanoj pobuni. Također možemo vidjeti kako Kelčec predstavlja nepotpune podatke. Osim informacije o uništenoj crkvi u Gornjim Rajićima, ne iznosi točne podatke o tome kada i gdje su se napadi dogodili, koliko je nastradalih te što je od oružja korišteno u napadima. Snimke reportaže nasumice prikazuju dijelove grada Novske, Rajića i pripadnike ZNG-a, a nisu usklađeni s onime što novinar govori u tom trenutku. Ovo je bilo njegovo jedino javljanje u rujno nakon čega su za Novsku počeli izvještavati drugi novinari.

Novinari Alen Milić i Jadran Zdunić snimili su i izvještavali najviše za HRT o novljanskoj bojišnici kroz čitavi rujno i listopad 1991. godine. Njihova izvještavanja bila su iste kvalitete poput Martinovićevid, ali je glavna razlika u tome što su komentari i doživljaji bili manje izraženi. Tokom njihovog boravka u Novskoj prikupljali su informacije iz vojnih i općinskih institucija, razgovarali s braniteljima i civilima te snimali oštećene građevinske objekte.

³⁰⁷ Papo, Radimir, *DANI AGRESIJE - NOVSKA 1991.godine*, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb 1992. 4:25.

U kadru njihovih reportaža prikazane su one scene o kojima izvještavaju od kojih su neke bile šokantne i protiv HRT-ovog kodeksa iz srpnja 1991. Najpoznatiji primjer bili su snimci razorenog centra Novske 4. listopada 1991. kada je zrakoplov JNA raketirao grad. U kadrovima se vide scene zapaljenih automobila, posmrtnih ostataka poginulih civila i vojnika te komentari očevidaca koji su bili bijesni ili u šoku. Primjer njihovog izvještavanja iz 6. listopada 1991., dva dana nakon raketiranja centra Novske predstavljen je u transkribiranom obliku:

U sve potpuno pustoj Novskoj, na koju je prije dva dana izveden žestoki avionski raketni napad. Niti danas nije ništa bolje. Novska je tijekom čitavog dana izložena napadima teške artiljerije, raketnih bacača te aviona koji su bacali kasetne bombe. Selo Gornji Rajići je potpuno uništeno što je na sreću prošlo bez ljudskih žrtava jer su naše snage zauzele nove položaje. Neprijateljske snage su snažnim pješadijskim napadom prišle selu Košutarica kod jasenovca, dok je nedaleko selo Bročice kod Novske gađano danas kazetnim bombama, pri čemu je bilo više ljudskih žrtava, a materijalna šteta je velika.³⁰⁸

Podsjetimo da je toga dana zavladao kaos u redovima hrvatskih snaga što je rezultiralo nekontroliranim povlačenjem civila i vojnika iz Novske. Ovakvo stanje na bojištu nije bilo prikazano u reportaži, a povlačenje iz Rajića i kasnije Jasenovca (7. listopada 1991.) nikada nije spomenuto. Umjesto toga, korstie se termini poput „zauzimanja novih položaja“ ili se spominju uspješne obrane drugih frontova. Primjer kako su novinari „zamaskirali“ gubitke na bojišnici prikazani su u slučaju Jasenovca 7. listopada 1991.:

Nakon više od tjedan dana teških okršaja, pripadnici Hrvatske vojske bili su prisiljeni povući se pred moćnim neprijateljem napuštajući položaj kod sela Košutarice. Naše snage, uz minimalne gubitke, povukle su se prema Novskoj gdje drže položaj kod rijeke Struge. Tijekom protekla dva dana, na Jasenovac je palo više od 2000 granata iz svih vrsta teškog artiljerijskog i pejšadijskog naoružanja praćenih i avijacijskim napadima. Pripadnici Hrvatske vojske tvrde da je Jasenovac posljednjih dana bio izložen daleko najtežim napadima koje su oni do sada doživeli. Podrazumijeva se da četničke snage, udruženje s agresorskom arimjom, ne poštuju primirje, već što više, pojačavaju pritisak na ključne pozicije hrvatskih branitelja.

³⁰⁸ Papo, Radomir, *DANI AGRESIJE - NOVSKA 1991.godine*, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb 1992. 22:00.

Budući da se Novska fronta s istočne i južne strane približila na svega nekoliko kilometara, a neprijateljske granate padaju svakodnevno. Otežavajuća je okolnost što je većina stanovništva evakuirana.

Komanda Hrvatske vojske, poslala je brojne nove svježe snage za obranu tog kritičnog područja.³⁰⁹

Kao što je prikazano, ne spominju se veće promjene na frontu osim povlačenja iz Košutarice. Iako je rečeno kako se linija bojišnice pomakla „na svega nekoliko kilometara“, što je djelomično točno, međutim ne predstavlja se potpuna slika. U izvještaju se također spominje evakuacija civilnog stanovništva, ali je umjesto kolone vozila prema Lipovljanima prikazan samo jedan kamion s namještajem kako se vozi po ulicama grada. Također su prikazane kratke izjave jednog hrvatskog branitelja i jedne žene koja je ostala u Novskoj. Izjava branitelja trebala je poslužiti kao primjer kako JNA krši primirje jer se u tom trenutku razgovora čula detonacija granate. Stanovnica Novske komentirala je kako u gradu nemaju struje i vode te da se ne mogu čuti sa Zagrebom. Cijela reportaža prikazivala je tadašnje stanje u Novskoj kao otežano, ali ne i kaotično, a u isto vrijeme se šalje poruka kako je situacija pod kontrolom što nije bilo sasvim točno.

Ostatak listopada, Milić i Zdunić proveli su u Novskoj izvještavajući o tome kada i gdje se odvijaju napadi JNA i pobunjenih Srba te koliki je broj nastradalih sa hrvatske strane uz poneki komentar hrvatskih branitelja. Kao i u slučaju Vjesnika, uspješni i bezuspješni protunapadi HV-a nisu se spominjali. U danima kada je vladalo kratkotrajno primirje, Milić i Zdunić su isto tako izvještavali komentirajući pritom kako primirju ne treba vjerovati. Primjer jendog takvog izvještaja iz druge polovice listopada 1991.:

Da li radi lošeg vremena, pretrpljenih gubitaka ili pak zbog stvarnog poštovanja primirja agresor danas nije nastavio s razaranjima Novske. Zatišje je sigurno dobro došlo borcima Hrvatske vojske kao i na mučnom stanovništvu koje je danas napokon dobilo priliku za odmor i saniranje hitnih šteta. Od golemih razaranja, koja je ta općina dosad pretrpela prekjucher smo zabilježili, nadamo se posljednje. Pogoni drvne industrije „Trokut“, gađani su granatama iz teško artiljerijskog oružja i potpuno su razoreni čime je industrijska privreda tog

³⁰⁹ Papo, Radomir, *DANI AGRESIJE - NOVSKA 1991.godine*, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb 1992. 25:15.

kraja praktički prestala postojati. Detalje o dobrovoljačkoj Češko-Slovačkoj medicinskoj ekipi koja jučer stigla u sanitetski centar područja Novske rekao nam je gospodin doktor major Bolt: „Nismo znali za njihov dolazak. Oni su za nas bili iznenađenje. U sklopu jednog konvoja Crvenog Križa. Oni su nama objasnili da su se oni nekako izvukli, polu legalno. Da njihove vlasti, službene, još i ne znaju da su tu. Ali da netko mora probiti led jer oni žele pomoći i računaju da će njihovi drugi kolege iz Češke isto tako za njima doći.“³¹⁰

Početkom studenog 1991. i operacije „Orkan-91“, dolazi do zamjene novinara HRT-a. Umjesto Milića i Zdunića, iz Novske je ponovo tjedan dana izvještavao Joško Martinović, a ubrzo je i njega zamjenio reporter Željko Korpar. Martinović i Korpar su imali dulje izvještaje iz Novske jer su osim ratnih zbivanja govorili i o životu običnih ljudi u Novskoj. Objavljivali su snimke života u podrumima i mraku jer su se tada zbog zračnih napada poslije 18h gasila sva svijetla. Osim toga prikazane su i snimke razorene pruge na željezničkoj stanici te kuće koje su zbog oštećenja i jakih kiša poplavljene. Korpar je također bio prvi novinar koji je izvještavao o oslobođenim selima: Bair, Popovac, Lovska, Brezovica, Kričke i motela „Trokut“ na sjevernom frontu novljanskog bojišta. Treba napomenuti da je ta informacija objavljena nekoliko dana nakon što ih je HV zaista oslobodila, a u kadru su zapravo prikazani grad Novska te kratki intervju s jednim hrvatskim braniteljem. Snimke oslobođenih sela i drugih hrvatskih branitelja nisu mogle biti objavljene iz sigurnosnih razloga o kojima će više detalja biti u idućem poglavlju.

Korpar je poput Martinovića boravio samo tjedan dana u Novskoj pa je umjesto njega za HRT izvještavao Hrvoje Kelčec od kraja studenog do sredine prosinca. Kelčecevi izvještaji nisu se puno promijenili od onoga u rujnu. Njegov smiren ton, ali ponekad oštar način izražavanja ostali su isti, a u kadru ponovno nisu prikazani snimci onoga o čemu novinar u tom trenutku govori. Primjer njegovog posljednjeg izvještaja iz 9. prosinca 1991.:

Pobjedničko napredovanje Hrvatske vojske nastavlja se bez predaha. Više od stotinu četvornih kilometar brdskih predjela na novljanskoj fronti ponovno je u našim rukama. Neprijatelj bježi u pravcu Donjih Čaglića i sela Kovačevac Čaglički. No prema saznanjima, glavnina odmetničkih snaga već je pobjegla u Okučane. U takvoj situaciji okupatoru je preostala još jedino dalekometna topnička vatra. Tako su na istočnom dijelu fronte napadnuti

³¹⁰ Papo, Radomir. *DANI AGRESIJE - NOVSKA 1991.godine*, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb 1992. 38:56.

naši položaji u Starom Grabovcu, a ponovno su razarani i civilni ciljevi u Novskoj. Na tu je vatru uspješno odgovorilo naše topništvo ušutkavši neprijatelja. Tom su prilikom uništena i dva okupatorska tenka u blizini sada već bivšeg motela „Novska Jug“ na autocesti također bivšeg bratstva i sadašnjeg nejedinstva. U svim tim akcijama Hrvatske vojska je bila bez gubitaka uz dva ranjenika.³¹¹

U ovom izvještaju cijelo su vrijeme prikazane samo snimke jednog od oslobođenih sela i domaćih životinja. Nigdje se ne pojavljuje snimka uništenog neprijateljskog tenka, hrvatskih branitelja ili razorenih kuća. S druge strane prikazane su snimke posmrtnih ostataka poginulih vojnika JNA i pobunjenih Srba te razbacane municije. Ovi snimci prikazani su u trenutku kada Kelčec govori o odgovoru hrvatskog topništva koje je „ušutkalo neprijatelja“ nakon protivničkih napada. To je najvjerojatnije montirano s ciljem kako bi se poslala poruka o Hrvatskoj vojsci koja odgovara JNA nakon što je granatirala hrvatska mjesta.

Posljednji HRT-ov novinar koji je izvještavao u Novskoj do kraja prosinca bio je Radimir Papo. Njegove reportaže kao i kod prethodnih novinara HRT-a, sadržavale su kratke i osnovne informacije povezane s ratnim zbivanjima što imamo u primjeru:

Agresor je tijekom cijeloga dana, osobito u popodnevnim satima tukao po svim položajima novljanske fronte. Južno i istočno od Novske uglavnom minobacačkim granatama. Sjeverno i sjevernoistočno haubicama i tenkovskim topovima. Na ovim položajima nešto slabije no proteklih dana ne prestaje mitraljeska i ostala pješačka paljba. Poginulih nema, ozljeđenih da, no nema podataka koliko. U smjeru sela Gornje Kričke, okupator s manjim grupama pokušava izvesti proboj. Hrvatski branitelji čvrsto na položajima odbijaju vrlo uspješno takve pokušaje.³¹²

Ovisno o situaciji, Papo je u svojim javljanjima raspolagao i s detaljnijim informacijama, a osim ratnih operacija govorio bi i o drugim temama poput humanitarne pomoći spomenutim u sljedećem primjeru:

Unatoč tome što su dobro zaklonjeni, što je danas na novljanskom bojištu bio mirniji dan. Što su se zrakoplovi zadovoljili prelijetanjem, a ne borbenim djelovanjem. Šest hrvatskih

³¹¹ Papo, Radimir, *DANI AGRESIJE - NOVSKA 1991.godine*, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb 1992., 1:06:25.

³¹² Papo, Radimir, *DANI AGRESIJE - NOVSKA 1991.godine*, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb 1992., 1:13:05.

vojnika je poginulo, a osam ih je ranjeno. To je rezultat neprekidne pucnjave pješачkim oružjem na sjeveru i povremenim, ali cijelodnevnim bombardiranjem sjevernih i istočnih područja. Na prvu borbenu liniju stigle su i predstavnice „Bedema ljubavi“ iz Varaždina. Uz poklone, toplu riječ, naravno uz svijeću, uslijedio je i brz povratak do idućeg posjeta. Stanovništvu i borcima novljanskog kraja pomoć stiže svakodnevno. Danas 20 tona lijekova, hrane, odjeće i obuće iz Švicarske.³¹³

U svojem posljednjem izvještaju iz Novske 29. prosinca 1991. Papo je na poetičan i kretivan način opisao stanje u Novskoj:

*Do prije pola godine ljudi su se ovuda slobodno kretali. Jutarnje živosti ptica i pjetlova bili su prirodni budilnici. Život je bio ispunjen srećom dok nisu stigli napadači. Sada upada u oči odsutnost kretanja. Malo je ovdje životinja, a ljudska bića kao da su sazidana jedino od opreza. U Starom Grabovcu, prvim položajima istočnog ratišta Novske, granate u svom uništavajućem rasprskavanju suočavaju s opasnošću. U treperovom trenu možeš se naći na liniji između života i smrti.*³¹⁴

Ove riječi Papo je izgovarao u isto vrijeme kada je u kadru prikazan snimak ranjenog hrvatskog branitelja u Starom Grabovcu, kojeg njegovi suborci nose na bolničkim nosilima kako bi se udaljili od prve crte. I dok se u pozadini snimke mogu čuti jake detonacije, ranjeni branitelj je snimatelju s krvavom rukom pokazao znak palca prema gore kako bi dao do znanja da je dobro iako krvari. U tom trenutku novinar komentira slijedeće:

*Uništavanje ljudskog života ovaj put nije uspjelo. Životna iskra ne samo da je sačuvana već je u dramatičnoj borbi rasplamsala nepokolebljivu ponosnu i čistu iskru duha.*³¹⁵

S lakoćom se može zaključiti kako je ovo posljednje izvještavanje iz Novske 1991. godine napravljeno s ciljem podizanjem morala među hrvatskim građanima. Prikaz ranjenog hrvatskog vojnika je simbolički prikaz patnje, a njegov znak palca prema gore može se protumačiti kao prikaz otpora i požrtvovnosti hrvatskih branitelja.

³¹³ Papo, Radomir, *DANI AGRESIJE - NOVSKA 1991.godine*, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb 1992., 1:16:47.

³¹⁴ Papo, Radomir, *DANI AGRESIJE - NOVSKA 1991.godine*, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb 1992., 1:21:02.

³¹⁵ Papo, Radomir, *DANI AGRESIJE - NOVSKA 1991.godine*, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb 1992., 1:33:00

Za razliku od Vjesnika, HTV je češće i detaljnije izvještavao o Novskoj u Domovinskom ratu 1991. godine. Snimke razorenog grada kao i hrvatskih branitelja i zabrinutih građana, od kojih su neke bile i šokantne, dale su puno bolju sliku rata nego što su to novine u tekstualnom obliku mogle postići.

6.2. Radio Postaja Novska

Kada je krajem kolovoza 1991. započeo otvoreni oružani sukob između hrvatskih vlasti i pobunjenih Srba te JNA, radio je u tom trenutku postao najkorišteniji mediji uz televiziju. To se pogotovo odnosilo na općine u Hrvatskoj koje su trpjele ratna razaranja kao što je općina Novska. Činjenica da je radio kao uređaj bio jeftiniji i lako prenosiv za razliku od televizora, postao je u nekim trenucima jedini izvor informacija za građane skrivenim u svojim skloništima tijekom ratnih operacija.³¹⁶ Za razliku od Vjesnika i HTV-a koji su izvještavali na nacionalnoj razini, ovoga puta analizirat ćemo radio stanicu u Novskoj koja je pokrivala samo lokalnu sredinu.

Radio postaja Novska (dalje RPN), započela je s javnim emitiranjem 31. srpnja 1991. i bila je jedna od novih radio stanica koje u svom djelovanju nisu imale iskustvo političkih pritisaka lokalne i državne vlasti.³¹⁷ Tada su u RPN-u radila samo četiri novinara, dva tehničara i nekolicina suradnika, a eksperimentalni trosatni program ubrzo se pretvorio u 24 satno emitiranje. Željko Dolgoš, tada mladi novinar bez iskustva, postao je jedan od prvih novinara koji su izvještavali za RPN. Prisjeća se kako su svi djelatnici RPN-a tada bili neiskusni pa su u ograničenom vremenskom periodu to iskustvo stjecali „u hodu“.³¹⁸

Od samog početka djelovanje RPN-a imalo je veliku ulogu u informiranju slušatelja s područja grada Novske te većih sela poput Jasenovca i Lipovljana. S početkom otvorenih napada JNA i pobunjenih Srba na općinu Novska, RPN je također pretrpjela granatiranje i veliku materijalnu štetu u tehnici. Pa ipak treba naglasiti kako RPN, osim nekoliko iznimaka, gotovo nikada nije prestala s emitiranjem svog 24 satnog programa. U vrijeme najžešćih borbi (kraj rujna i početak listopada 1991.) pružala je prve i osnovne informacije slušateljima o obrani novljanskog područja te zbivanjima na bojišnici. Isto tako je svojim glazbenim programom bila velika potpora hrvatskim vojnicima, ali i prognanim građanima koji su zbog neprijateljske

³¹⁶ Mučalo, Marina. *Radio - medij 20. stoljeća*. Zagreb: AGM, 2010. str. 305.

³¹⁷ Grad Novska. <http://novska.hr/hr/ustroj/ustanove-drustva/radio-postaja/> (posjetio 21. svibnja 2020.)

³¹⁸ Željko Dolgoš u razgovoru s autorom, 20. rujna 2020. u Novskoj.

agresije otišli na manje ugrožena područja općine Novska i Kutina.³¹⁹ Iako na prvi pogled RPN kao primjer lokalne radio stanice nije igrala veliku ulogu u Domovinskom ratu, Dolgoš iznosi suprotnu tvrdnju:

Prijelomni događaj za lokalne radio postaje dogodio se 16. rujna 1991. godine kada je helikopter JNA raketirao odašiljač Hrvatskog radija na Sljemenu, a time je od devet odašiljača nacionalnog radija bilo onesposobljeno ili jako oštećeno osam odašiljača, pa je gotovo 90% hrvatskog pučanstva ostalo bez radijskog i televizijskog programa, u potpunoj informativnoj blokadi. Kada se nacionalni radio mogao čuti samo u užem središtu Zagreba stvorena je i gotovo istog trenutka ostvarena zamisao o prebacivanju signala i umrežavanju lokalnih radio postaja u nekoliko prstenova. Te večeri i tih dana, mjesne radio postaje, najsiromašnija i najslabija karika u lancu, dosegle su slavodobitno najvišu razinu svoje važnosti. Postale su jednostavno neophodne, bez njih se nije moglo. Bila je to prva prava pobjeda u Domovinskom ratu koje u tom trenutku nitko nije bio svjestan niti ju je mogao pojmiti u svoj njezinoj snazi.³²⁰

Prostorije radija bile su cilj agresora u nekoliko navrata. Najpoznatiji su bili u Novskoj 4. listopada 1991. i u Lipovljanima 2. siječnja 1992. godine. Emitirali su se programi iz triju lokacija. Dvije su bile u Novskoj, a jedna u Lipovljanima. Tijekom tog perioda i radio i djelatnici radili su u privatnom objektu, gdje se stvarao i emitirao program. Radnici RPN-a su u takvim oklonostima ne samo radili, već su i spavali te provodili slobodno vrijeme skupa.³²¹ Izvještaji koje je RPN slala, bili su informativni poput Vjesnika i tek povremeni osobni komentari novinara. Za razliku od novina, radio je davao detaljnije informacije o ratnim zbivanjima i stradavanjima. Primjer jednog takvog emitiranja iz 4. listopada 1991. za vijesti od prethodnih dana:

Prošle noći u 18.50 dat je znak opće opasnosti zbog mogućeg artiljerijskog i raketnog napada na područje naše općine. Noć je karakterizirala pucnjava na svim dijelovima bojišta na našoj općini – dakle, istočnom, sjevernom i južnom frontu, a pucalo se iz artiljerijskog oružja i minobacača. Tenkovskom vatrom i višecjevnim bacačima, izvršen je napad na položaje hrvatske vojske. Tijekom noći zabilježeno je i prelijetanje helikoptera s ciljem sisanja panike i osmatranja (snimanja) položaja hrvatske vojske.

³¹⁹ Željko Dolgoš. u razgovoru s autorom, 20. rujna 2020. u Novskoj.

³²⁰ Željko Dolgoš. u razgovoru s autorom, 20. rujna 2020. u Novskoj.

³²¹ Željko Dolgoš. u razgovoru s autorom, 20. rujna 2020. u Novskoj.

Prema informacijama Kriznog štaba općine Novska, u jučerašnjim borbama na rajičkoj fronti uništena su dva tenka neprijateljske vojske te velik broj neprijateljskih pješaćkih snaga.

Krizni štab općine Novska je tijekom proteklog dana obavljao poslove na utvrđivanju i prestrojavanju oružanih snaga Republike Hrvatske na području općine Novska, nakon napada agresorskih snaga 2. listopada, kada su trojica pripadnika Hrvatske vojske poginula, a osam ih je ranjeno (od toga su petorica teže ranjena, a trojica lakše). Ukupan broj ranjenih i poginulih hrvatskih boraca kazuje da ratište na području naše općine postaje jedno od najkrvavijih, premda nema dužnu medijsku pažnju. Do sada je na ratištima naše općine poginulo osam boraca. Ranjeni i povrijeđeni zbrinuti su u bolnici Sv. Duh u Zagrebu.³²²

Ovakve slične izvještaje, RPN je redovito izvještavao i tokom najtežih dana za Novsku. Osim vojnih djelovanja i dana kada se poštivalo primirje, radio je redovito upozoravao na zračnu uzbunu. Primjer takvih obavijesti iz 13. listopada 1991.:

Danas u 10 sati i 50 minuta na području cijele općine dan je znak za zračnu opasnost. Područje općine nadlijetali su okupacijski zrakoplovi i zračna uzbuna još uvijek je na snazi te je potrebna puna opreznost svih građana.³²³

U kriznim trenucima, kada se nakon 4. listopada 1991. činilo da će Novska pasti u neprijateljske ruke, RPN je 6. listopada 1991. razglasila obavijest građana koja je glasila:

VAŽNA OBAVIJEST

GRAĐANI!

S obzirom na vrlo česta razaranja iz zraka i raketnim bacačima, Krizni štab općine Novska predlaže stanovnicima Bročica, Grabovca i Novske da se bez panike povuku u zapadne dijelove općine i Kutinu. Prijevoz stanovništva vršiti će se osobnim vozilima i autobusima, koji će za jedan sat biti na lokacijama predviđenim za evakuaciju. Mole se još jednom građani, da bez panike, mirno i dostojanstveno, ponesu sa sobom neophodne stvari i dokumente te da se upute prema tim mjestima. Istovremeno upozoravamo sve muškarce starije od 18 godina da moraju, u skladu sa Zakonom o Narodnoj obrani, ostati na položajima sa kojih će se braniti i obraniti samo mjesto Novska i vlastiti domovi!³²⁴

³²² Preksavec, Zlatko. *Novska – war time*. Novska: Poglavarstvo grada Novske, 1993. str. 39.

³²³ Preksavec, Zlatko. *Novska – war time*. Novska: Poglavarstvo grada Novske, 1993. str. 48.

³²⁴ Preksavec, Zlatko. *Novska – war time*. Novska: Poglavarstvo grada Novske, 1993. str. 42.

Do trenutka uspostave OG Posavina, novinari RPN dobivali su informacije od Kriznog štaba Novska odnosno civilnih vlasti i Policijske postaje Novska. Nakon osnutka OG Posavina, informacije su dolazile direktno iz Ratnog press centra tj. HV-a.³²⁵ Dolgoš se prisjeća kako je odnos između novinara i HV-a bio obostrano korektan te da nikada nije bilo problema. Iznimka su jedino bili poneki nesporedaji koji su se vrlo lako riješavali. Informacije koje su dobivali bile su točne, ali ponekad nepotpune. Detalji poput imena poginulih branitelja ili točne lokacije gdje su stradali morali su biti izostavljeni iz vojnih razloga.³²⁶

6.3. Fotografije i Ratni Press Centar

U informativnom sadržaju, radio je kao i televizija ili novine raspolagao s ograničenim informacijama. Kako je u rujnu 1991. proglašeno ratno stanje u cijeloj Hrvatskoj, državni mediji bili su pod djelomičnom kontrolom. Imena poginulih branitelja te mjesta gdje su poginuli nisu se objavljivala. Umjesto toga govorilo se samo o ukupnom broju poginulih i ranjenih na cijelom području. Nazivi jedinica te brojno stanje i oprema, također su izostavljeni, a snimanje borbenih položaja hrvatskih vojnika i policajaca bilo je strogo zabranjeno. Razlozi za takav potez su isključivo vojni tj. zbog državne sigurnosti.³²⁷

Ratni snimatelj i fotograf, Željko Gašparović, napominje kako je Hrvatska vojska morala pratiti i kontrolirati informacije. Danas dio javnosti često tumači kako su predstavnici hrvatske vlasti i HV-a željeli na taj način potaknuti daljnja ratna zbivanja ili čak prikrivati ratne zločine s hrvatske strane što je potupno netočno. Pravi razlog za puštanje samo djela informacija u javnost bio je vrlo jednostavan. Osim hrvatskih građana, JNA i pobunjeni Srbi također su pratili hrvatske medije kako bi prikupili informacije za buduće napade. Ako bi mediji spomenuli naziv hrvatskih vojnih jedinica, protivnička strana bi znala o kolikom broju ljudi je riječ te što posjeduju od naoružanja.³²⁸ Prve crte bojišnice kao i kuće u kojima su hrvatski branitelji boravili nisu smjeli biti snimani jer je među pobunjenim Srbima bilo i domaćih ljudi iz općine Novska koji bi prepoznali te lokacije i organizirali napade na ta mjesta. Gašparović se prisjeća jednog takvog negativnog primjera:

³²⁵ Stipčić, Rudi. *Napokon smo krenuli*. Zagreb: Sveučilišna tiskara d.o.o., 1996. str. 124.

³²⁶ Željko Dolgoš u razgovoru s autorom, 20. rujna 2020. u Novskoj.

³²⁷ Mučalo, Marina. *Radio - medij 20. stoljeća*. Zagreb: AGM, 2010. str. 308-309.

³²⁸ Željko Gašparović u razgovoru s autorom, 28. listopada 2020. u Novskoj.

Bilo je to u drugoj polovici rujna kad su kolege iz HRT-a željeli posjetiti Jasenovac. Na izlazu iz Novske, prije sela Bročice, naišli su na hrvatski tenk skriven ispod nadvožnjaka autoceste kako ga zrakoplovi i helikopteri JNA ne bi mogli uočiti. HRT-ov snimatelj odlučio je zaustaviti auto i snimiti tenk da bi u svojoj reportaži prikazali snažnu Hrvatsku vojsku. Napravio je kobnu grešku jer u kadru nije bio prikazan samo tenk već i njegova lokacija koju je svatko tko živi u Novskoj i okolici mogao prepoznati. Taj snimak je na kraju ipak bio prikazan u večernjim vjestima. Odmah nakon toga, idućeg dana uslijedili su topnički napadi i to točno na lokaciji gdje se taj tenk nalazio. Na sreću nije bilo poginulih, a tenk je ostao čitav. Nastradao je samo nadvožnjak i kuće koje su se nalazile u neposrednoj blizini. Da se nije radilo o slučajnosti, moram napomenuti kako ta lokacija prije HRT-og izvještaja nikada nije bila napadnuta od početka otvorenih borbi s JNA. Od tog trenutka morali smo paziti što snimamo jer nismo željeli ugroziti živote naših branitelja i sugrađana. Poslije dolaska Stipčića i osnutka OG Posavina morali smo zatražiti dozvolu Hrvatske vojske za snimanje i fotografiranje. Nakon toga smo snimke i fotografije slali Ratnom Press Centru u Lipovljanima koji su to proučili. Oni bi na kraju odredili koje snimke i fotografije mogu u javnost, a koje ne. Novinari i snimatelji koji bi se kretali bez dozvole ili vojne pratnje bili bi uhićeni, ali to se, barem kod nas u Novskoj, nikada nije dogodilo.³²⁹

Gašparović je u početku bio jedan od pripadnika 56. samostalnog bataljuna ZNG-a Novska, a nakon osnutka OG Posavina, preuzima ulogu ratnog snimatelja i fotografa za potrebe Ratnog Press Centra.³³⁰

Ratni Press Centar osnovan je po naređenju Rudija Stipčića 9. listopada 1991. sa središtem u Lipovljanima. Cilj je bio prikupiti što više fotografija i video zapisa s ratišta OG Posavina kako bi se obavijestila javnost o stvarnosti rata te motivirali građane i branitelje.³³¹ Prikljupljanjem i objavljivanjem željenog materijala također se u državi, ali i u svijetu, željela poslati poruka kako je Domovinski rat za Hrvate obrambeni i nametnuti rat koji nisu željeli. Snimke ratom pogođene Novske prikazivale su se na HTV-u, a brojne fotografije korištene su za antiratne i domoljubne plakate.³³² Iako je Gašparović snimio velik broj fotografija, njegove najpoznatije fotografije koje su preuređene u plakate bile su: „Help Novska“, „I moj tata je hrvatski vojnik“ te najznačajnija „Live and let live“ prikazane na slikama 2., 2.1. i 2.2.

³²⁹ Željko Gašparović u razgovoru s autorom, 28. listopada 2020. u Novskoj.

³³⁰ Isto.

³³¹ Stipčić, Rudi. *Napokon smo krenuli*. Zagreb: Sveučilišna tiskara d.o.o., 1996. str. 123-124.

³³² Stipčić, Rudi. *Napokon smo krenuli*. Zagreb: Sveučilišna tiskara d.o.o., 1996. str. 130-131.



Slika 2. Antiradni plakat „I moj tata je hrvatski vojnik“³³³



Slika 2.1. Antiradni plakat „Help Novska“³³⁴



Slika 2.2. Antiradni plakat „Live and let live“³³⁵

³³³ Internet: <https://hrvatski-vojnici.hr/hrvatski-radni-plakat/> (posjetio 12.11.2020.)

³³⁴ Internet: <http://novska.hr/hr/o-novskoj/fotogalerija/domovinski-rat,5.html#ad-image-0> (posjetio 12.11.2020.)

³³⁵ Internet: <http://novska.hr/hr/o-novskoj/fotogalerija/domovinski-rat,5.html#ad-image-1> (posjetio 12.11.2020.)

Sve fotografije koje je Gašparović napravio bile su spontane i ni jedna nije bila namještena ili pripremljena. U antiratnim plakatima Ratnog Press Centra izostavljeni su prikazi JNA i pobunjenih Srba. Razlog tome leži u činjenici kako antiratni plakati nisu željeli slati poruke mržnje ili osvete prema hrvatskim Srbima i srpskom narodu već prestanku rata te ostvarenju samostalne i cjelovite hrvatske države.³³⁶

Fotografije od kojih su napravljeni antiratni plakati Ratnog Press Centra OG Posavina pokazali su se vrlo uspješnima. Tiskano je ukupno 10 000 primjeraka koji su se prikazivali u cijeloj Hrvatskoj, ali i izvan nje. Fotografija „Live and let live“ ostala je zapamćena kao jedna od najpoznatijih prikaza Domovinskog rata i fotografija ratova u 20. stoljeću.³³⁷

7. Zaključak

U slučaju Vjesnika kao nacionalnih novina, HRT-a kao nacionalne televizije, ali i RPN-a kao primjera lokalne radio stanice, možemo zaključiti kako su hrvatski mediji na primjeru ratnih zbivanja u općini Novska, javnosti davane točne, ali nepotpune informacije. S jedne strane govorilo se o mjestu i vremenu napada te broju žrtava ako ih je bilo, ali imena poginulih i nazivi vojnih jedinica kao i snimanje određenih mjesta bili su izostavljeni. Hrvatski policajci i vojnici prikazani su kao heroji koji se uspješno brane od višestruko snažnijeg protivnika. JNA i pobunjeni Srbi s druge strane, prikazani su u negativnom kontekstu kao okupatori. Pa ipak treba jasno naglasiti da se takva negativna slika nije odnosila na cjelokupan srpski narod iako se ponekad tako činilo. Također treba istaknuti kako državna i lokalna politička vlast u Novskoj nisu prikazivani u medijima, već su se samo ponekad spominjali u svrhu slanja apela za pomoć. Umjesto toga primarno su na prvom mjestu gotovo uvijek bili hrvatski branitelji i građani Novske koji nisu željeli napustiti svoje domove.

Na samom kraju možemo konačno zaključiti kako su hrvatski mediji na početku Domovinskog rata u svojim izvještajima sadržavali samo elemente propagande. I dok je s jedne strane vlast imala djelomičnu kontrolu nad medijima te ograničavala njihovu potpunu slobodu govora, oni nisu širili lažne informacije ili manipulirali točnim informacijama kako bi poticali hrvatske građane na ubijanje ili mržnju prema Srbima. Umjesto toga isticala se podrška prema

³³⁶ Željko Gašparović u razgovoru s autorom, 28. listopada 2020. u Novskoj.

³³⁷ Stipčić, Rudi. *Napokon smo krenuli*. Zagreb: Sveučilišna tiskara d.o.o., 1996. str. 137.

Hrvatskoj i njenim braniteljima koji ju hoće zaštititi. Može se reći kako je motiv hrvatskih medija bio ostvarivanje i zaštita samostalne i cjelovite Republike Hrvatske, vođene europskim načelima zapadne demokracije. To je u konačnici i bila glavna ideja koju su hrvatski građani podržavali i za koju su mnogi platili svojim životima. Iako bi neki i dalje kritizirali hrvatsko novinarstvo jer nije dovoljno objektivno izvještavalo o Domovinskom ratu, ne smijemo zaboraviti da se ovdje radi o vojnom novinarstvu. Ugledni hrvatski novinar i pisac, Marko Sapunar u svojoj knjizi „Osnove znanosti o novinarstvu“ objašnjava kako su zataškavanja informacija i subjektivnost novinara česta i gotovo normalna pojava, a pogotovo kada novinari izvještavaju o ratu u kojem je sudionik njihova država. Slaže se kako su hrvatski novinari u Domovinskom ratu bili u sukobu s etikom novinarstva te je samo pitanje koliko su njihovi izvještaji daleko od realnosti. Ključno je napomenuti kako Sapunar zaključuje da je hrvatsko vojno novinarstvo vodilo obrambenu vojnu promidžbu.³³⁸ Iz ovog rada možemo kao primjere za potvrdu ove teze uzeti nazive koje su hrvatski mediji na HRT-u, Vjesniku i RPN koristili za protivničku vojsku kao „okupatorska vojska“, naziv hrvatskih policajaca i vojnika kao „branitelji“ te razne snimke i fotografije koje su korištene kako bi dokazali da JNA i pobunjeni hrvatski Srbi vrše vojnu agresiju na Republiku Hrvatsku.

Zahvaljujući medijima, hrvatski građani ostali su te 1991. ujedinjeni kako bi ostvarili zajednički cilj, a dio hrvatskih Srba odbio je aktivno sudjelovati u vojnoj agresiji. Ne treba zaboraviti da su mediji isto tako zaslužni i za humanitarnu pomoć koja je pristizala u Hrvatsku iz Europe, poput medicinske pomoći iz Čehoslovačke koja je došla u Novsku.³³⁹ Kao konačan uspjeh može se reći da su hrvatski mediji djelomično zaslužni i za međunarodno priznanje Republike Hrvatske jer su brojni hrvatski i strani novinari na bojištu sa svojim izvještajima, snimkama i fotografijama pokazali svijetu stvarnu sliku Domovinskog rata. Ukupno su u Domovinskom ratu ubijena 23 domaća i strana novinara dok ih je stotine bilo ranjeno.³⁴⁰ Za općinu Novska kao primjeru malene sredine koju je taj rat zahvatio mediji su također igrali veliku ulogu. Snimke i fotografije granatiranja i raketiranja Novske natjerale su brojne građane iz drugih krajeva Hrvatske da se dragovoljno priključe u ZNG tj. HV te pomognu u obrani ovog malog Zapadnoslavoskog grada. Kako je jednom prilikom pripadnik 1. brigade ZNG-a za

³³⁸ Sapunar, Marko. *Osnove znanosti o novinarstvu*. 2. izd. Zagreb: Epoha, 1995. str. 267-269.

³³⁹ Papo, Radomir. *DANI AGRESIJE - NOVSKA 1991.godine*, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb 1992. 38:56.

³⁴⁰ Novak, Božidar. *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*. Zagreb: Golden marketing–Tehnička knjiga, 2005. str. 1031.

HRT sa novljanskog ratišta jednom izjavio: „Ovdje branimo Zagreb, ovdje se brani Hrvatska“.³⁴¹

Bibliografija

Literatura:

1. Balog, Zdenko. *Gradovi kontinentalne Hrvatske*. Križevci: Veda d.o.o., 2013.
2. Bilandžić, Dušan. *Jugoslavija poslije Tita (1980-1985)*. Zagreb: Globus, 1986.
3. Buljan, Alojz i Franjo Horvat. *Žrtve Drugoga svjetskog rata i poraća na području Novske, Jasenovca, Lipovljana, Banove Jaruge i Lonje*. 2. izd. Novska: Ogranak Matice hrvatske Novska, 2006.
4. Despot, Zvonimir, Danijel Tatić. *Ideja Velike Srbije: Od Ilije Grašanina do Tomislava Nikolića*. Zagreb: Večernji list d.o.o., 2012.
5. Goldstein, Ivo. *Povijest Hrvatske 1945-2011*. sv. 2. Split: Slobodna Dalmacija, 2011.
6. Hudelist, Darko. *Novinari pod šljemom*. Zagreb: Globus, 1992.
7. Janković, Ivan, Gordan Leš i Leo Ordanić. *Otok Ivanić u ratu : Monografija 65. bataljuna*. Zagreb: Nova knjiga Rast, 2012.
8. Jović, Dejan. *Jugoslavija – država koja je odumrla: uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije (1974.–1990.)*. Zagreb: Prometej, 2003.
9. Karaula, Željko. "105. brigada Hrvatske vojske iz Bjelovara na zapadno-slavonskom bojištu tijekom 1991. godine." *Zbornik Janković IV*, br. 4 (2019): 511-550. <https://doi.org/10.47325/zj.4.4.18>
10. Malović, Stjepan. "Mediji u ratu ili rat medija?." *Politička misao* 36, br. 2 (1999): 103-113. <https://hrcak.srce.hr/32020>
11. Marijan, Davor, *Graničari - Prilog za ratni put 108. brigade Zbora narodne garde Republike Hrvatske, lipanj 1991.- studeni 1992*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, 2006.
12. Marijan, Davor. *Hrvatska 1989.-1992. rađanje države*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017.
13. Marijan, Davor. *Novska u Domovinskom ratu*. Zagreb: HVIDRA Novska, 2009.

³⁴¹ Papo, Radomir. *DANI AGRESIJE - NOVSKA 1991.godine*, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb 1992. 17:40.

14. Marijan, Davor. *Organizacija i djelovanje Jugoslavenske narodne armije i pobunjenih Srba u Zapadnoj Slavoniji tijekom 1991.// Srpska pobuna u Zapadnoj Slavoniji 1990.-1995.: Nositelji, institucije, posljedice*, ur. Ivica Miškulin i Mladen Barač. Slavonski Brod-Zagreb: HMDCDR, 2012.
15. Marijan, Davor. *Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije 1987.-1992.* Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2008.
16. Mijatović, Anđelko. *Otkos-10: Prva uspješna oslobolilačka operacija Oružanih snaga Republike Hrvatske u Domovinskom rat.* Zagreb: Udruga dragovoljaca i veterana Domovinskog rata Republike Hrvatske, 2011.
17. Mučalo, Marina. *Radio - medij 20. stoljeća.* Zagreb: AGM, 2010.
18. Nazor, Ante. *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih.* Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011.
19. Novak, Božidar. *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću.* Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2006.
20. Pasarić, Dragutin. *56. bojna – Ponos Kutine.* Kutina: Spiritus Movens, 2006.
21. Preksavec, Zlatko. *Novska – war time.* Novska: Poglavarstvo grada Novske, 1993.
22. Radelić, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.* Zagreb: Školska knjiga, 2006.
23. Sapunar, Marko. *Osnove znanosti o novinarstvu.* 2. izd. Zagreb: Epoha, 1995.
24. Sinković, Silvija i Josip Lucić, ur. *1. gardijska brigada Hrvatske vojske Tigrovi : Monografija.* Zagreb: Znanje, 2015.
25. *Srpska pobuna u Zapadnoj Slavoniji 1990. – 1995.: Nositelji institucije, posljedice.* zbornik radova, ur. Miškulin, Ivica i Mladen Barač. Slavonski Brod – Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2012.
26. Stipčić, Rudi. *Napokon smo krenuli,* Zagreb: Sveučilišna tiskara d.o.o., 1996.
27. Šetić, Nevio. *Ostvarenje suvremene hrvatske države.* 2. izdanje. Zagreb: Družba „Braća Hrvatskog Zmaja“, 2017.
28. Thompson, Mark. *Kovanje rata: Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.* Zagreb: Hrvatski helsinški odbor, 1995.
29. Viro, Dušan. *Slobodan Milošević: Anatomija zločina.* Zagreb: Profil, 2007.

Novine:

1. Gašparović, Željko, „OG Posavina – zaustavili napad i obranili Hrvatsku u Starom Grabovcu, a do kraja godine oslobođeno više okupiranih područja“, *Novljanski vjesnik*, br. 586, listopad 2019.
2. HINA, „Vojska stala u Novskoj“, *Vjesnik*, 19. kolovoza 1991.
3. HINA, „U Novskoj mirno“, *Vjesnik*, 13. listopada 1991.
4. HINA, „Novska: Snažne detonacije“, 27. prosinca 1991.
5. Ivančić, Jasminka, „U >>Mrtvom kutu<< Novske“, *Vjesnik*, 18. listopada 1991.
6. Jambrović, Mladen, „S braniteljima Novske - Uništeno sve hrvatsko“, *Vjesnik*, 22. rujna 1991.
7. Kocijan, Suzana i Ivančić Jasmina. „Naši reporteri na ratištu Novske – Topi se oklop“. *Vjesnik*, 19. listopada 1991.
8. Maričić, Miro, „Uzelčeva >>vatrena sjetva<<“, *Vjesnik*, 15. listopada 1991.

Film:

1. Papo, Radimir, *DANI AGRESIJE - NOVSKA 1991. godine*, Hrvatska radiotelevizija, Zagreb 1992.
2. *Titoizam – I posle Tita Tito*. Urednik Dragan Kolarević. Radiotelevizija Srbije, 2006. Youtube <https://www.youtube.com/watch?v=edGUIHAYGbI> (posjetio 18.6.2021.)

Internet:

1. Banac, Ivo. *Josip Broz Tito president of Yugoslavia*. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/biography/Josip-Broz-Tito> (posjetio 20. lipnja 2021.)
2. Grad Novska. <http://novska.hr/hr/o-novskoj/fotogalerija/domovinski-rat,5.html#ad-image-0> (posjetio 12. studenog 2020.)
3. Grad Novska. <http://novska.hr/hr/o-novskoj/fotogalerija/domovinski-rat,5.html#ad-image-1> (posjetio 12. studenog 2020.)
4. Grad Novska. <http://novska.hr/hr/ustroj/ustanove-drustva/radio-postaja/> (posjetio 20. lipnja 2021.)
5. Hrvatski Vojnik. <https://hrvatski-vojn timer.hr/hrvatski-ratni-plakat/> (posjetio 12. studenog 2020.)
6. Narodne novine. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1990_06_28_533.html (posjetio 26. lipnja 2021.)

Prilozi

A) Razgovor sa Željkom Dolgošem (Novska, 20. rujna 2020.)

1. Kako bi ste opisali zatečeno stanje na Radio postaji Novska kada ste započeli sa svojim radom 31. srpnja 1991. godine?

Dan je to kada je Radio započeo s radom. Doista prvih dana bilo je to upoznavanje s kolegama, novom opremom, zadacima, ali nije bilo vremena za normalan novinarski rad, jer je već za dva tjedna predratno stanje u Novskoj postalo ratno, prelaskom Banjalučkog korpusa preko Save, i podizanjem barikada, odnosno granične linije u naselju Rajić. Tako da je „civilno” novinarstvo bilo doista kratko. Radio je imao tada 4 novinara, dva tehničara i nekolicinu suradnika, a od eksperimentalnog trosatnog programa, za nekoliko dana se pretvorilo u 24-satno emitiranje. Dakako, nije bilo vremena niti za dodatnu edukaciju, sve se radilo „u hodu”, ili prema trenutnom stanju u gradu, općini i na liniji bojišta.

2. Kako je tekao ratni put RPN od Vašeg dolaska do Sarajevskog primirja 02. siječnja 1992. godine?

Od samog početka djelovanja i emitiranja programa imao je veliku ulogu u informiranju slušatelja s područja grada Novske te općina Jasenovac i Lipovljani, posebice u vrijeme Domovinskog rata. U tom razdoblju Radio je pretrpio granatiranje, veliku materijalnu štetu na tehnici, ali unatoč tome, Radio nije nikada prestao s emitiranjem svog programa. Upravo u vrijeme Domovinskog rata pružao je prve i osnovne informacije slušateljima o obrani našeg područja, o zbivanjima na bojišnici, a također i svojom glazbom bio je velika potpora kako hrvatskim vojnicima, tako i prognanicima koji su s novljanskog područja morali napustiti svoje domove pred neprijateljskom agresijom. Prijelomni događaj za lokalne radio postaje dogodio se 16. rujna 1991. godine kada je helikopter JNA raketirao odašiljač Hrvatskog radija na Sljemenu, a time je od devet odašiljača nacionalnog radija bilo onesposobljeno ili jako oštećeno osam odašiljača, pa je gotovo 90% hrvatskog pučanstva ostalo bez radijskog i televizijskog programa, u potpunoj informativnoj blokadi. Kada se nacionalni radio mogao čuti samo u užem središtu Zagreba stvorena je i gotovo istog trenutka ostvarena zamisao o prebacivanju signala i umrežavanju lokalnih radio postaja u nekoliko prstenova. Te večeri i tih

dana mjesne radio postaje, najsiromašnija i najslabija karika u lancu, dosegle su slavodobitno najvišu razinu svoje važnosti. Postale su jednostavno neophodne, bez njih se nije moglo. Bila je to prva prava pobjeda u Domovinskom ratu koje u tom trenutku nitko nije bio svjestan niti ju je mogao pojmiti u svoj njezinoj snazi. Prostorije Radija bile su cilj agresora u nekoliko navrata, u Novskoj 4. listopada 1991. i na izdvojenoj lokaciji u Lipovljanima 2. siječnja 1992. godine. Nastala je samo velika materijalna šteta, ozlijeđenih nije bilo. Emitirali smo program s tri lokavije, dvije u Novskoj i jedne u Lipovljanima. Tijekom tog perioda i radio i djelatnici su bili u privatnom objektu, gdje se stvarao i emitirao program, ali i živjelo zajedno, odnosno spavalo, objedovalo, provodilo slobodno vrijeme.

3. Objasnite na koje načine ste dolazili do podataka i navedite dva ili tri primjera.

U početku bile su to strukture civilnih vlasni, dok su krizni stožeri imali velike ovlasti. Ustrojem HV-a vojne informacije dolazile su isključivo od njih, dok su podaci, primjerice o prognanim i izbjeglih osobama dolazile putem Crvenog križa, Caritasa i drugih humanitarnih organizacija.

4. Jesu li postojale nekakve smjernice po kojima ste morali raditi i ukoliko jesu, od koga su one dolazile?

Da, postojale su smjernice samo prilikom objave informacija sa samog bojišta, odnosno HV je na novljanskom ratištu ustrojio vlastiti informativni odjel War Press centar Novska, koji je bio zadužen za objavu i distribuciju informacija o dnevnim ratnim događanjima.

5. Koje su ključne razlike između ratnog novinarstva i tradicionalnog novinarstva iz Vašeg iskustva?

Iskreno govoreći, nema većih razlika, osim veće mogućnosti pogibelji u ratnim situacijama. Ma koliko je bilo zadovoljstvo zbog odlaska i rada na terenu u ratnim uvjetima, toliki je bio i jači stres. Osim toga u ratnim uvjetima prilikom izvještavanja samokontrola, ili da je nazovemo samocenzura, ne na sasvim drugoj razini.

6. Kakav je bio Vaš odnos s Hrvatskom vojskom i drugim novinarima (stranim i domaćim)?

U početku odnos je bio zbunjujući pa i konfuzan. Uostalom, svima nam je to bilo prvo ratno novinarko iskustvo, gdje su, očito bila na snazi drugačija pravila. S vremenom suradnja s HV-om, odnosno War Press Centrom Novska, postajao je sve kvalitetniji i sadržajniji. Što se tiče drugih novinara, oni su koristili dobrim dijelom materijale, kako naše, tako i od Wr Press Centra, na obostrano zadovoljstvo, a nama je to bila prilika da svoj rad ponekad prikazemo i na državnoj razini.

7. Zna li primjere novinara koji su se sukobili s vojnim i/ili civilnim vlastima općine Novska te koje su bile posljedice? Jeste li se Vi ikada našli u takvoj situaciji?

Ne, za vrijeme ratnih operacija nisam bio u sukobu niti s civilnim, niti vojnim vlastima. Naravno, nesporazuma je bilo, ali su obostrano bili tolerirani, i u krajnjem slučaju prevaziđeni.

8. Postoje li slučajevi kada ste morali prešutjeti neke detalje u vašim izvještavanjima ili dodati one detalje za koje ste tada ili kasnije saznali da nisu istiniti? Ako da, navedite barem dva takva slučaja.

Mislim da je bilo nekoliko slučajeva, ali oni su bili vezani za vojne detalje, odnosno spominjanje točne lokacije nekog događaja, a za kojeg su u HV-u smatrali da bi bio štetan za javnu objavu.

9. Smatrate li da ste imali neku vrstu političkog pritiska koji je dolazio indirektno iz Zagreba prilikom Vašeg ratnog izvještavanja 1991. godine?

Ne, Zagreb, odnosno tadašnji HTV slao je svoje novinare na Novljansko bojište, koji su u većini slučajeva preuzimali naš video i tonski materijal koji su koristili za izvještavanje, tako da nismo osobno imali doticaj s takvim vrstama pritiska.

10. Novinar Darko Hudelist u svojoj knjizi „Novinari pod šljemom“ iz 1992. godine, tvrdi kako su se Hrvatski novinari našli između sukoba dvaju „istina“. Jedna je strana bila „istina“ prema novinarstvu kao profesiji gdje se očekuje da novinar izvještava i kritizira ono što vidi i čuje, objektivno, bez mržnje i naklonosti. Drugu stranu predstavlja „istina“ prema Domovini u kojoj novinari rade za interese svoga naroda i države. Iz

Vašeg iskustva, slažete li se i Vi s ovom izjavom? Ako da, jeste li i Vi bili u takvom sukobu 1991. godine te kako ste se s time nosili?

Uvažavajući Darka Hudelista i njegovo mišljenje, stava sam da on nije bio nikada u takvom „sukobu”. Jer, raditi neposredno n terenu uz branitelje nije isto kao i izvještavati iz Zagreba. Naime, ako si izvještavao u jesen i zimu '91., kao hrvatski novinar za hrvatsku redakciju, sukob nije postojao. Kome bi trebao biti „naklonjen”? Agresoru?

11. Smatrate li da je Vaš način izvještavanja tada sadržavao djelomično ili u potpunosti elemente propagande? Ako da, mislite li da je to opravdano i zašto?

Svakako da stanje neposredne ratne opasnosti i ratna djelovanja, pogotovo neposredno sudjelovanje zahtijeva prilagodbu, jer izvještavanje, odnosno vijesti, nisu više samo u funkciji objektivnog izvještavanja već i kao dio cjelokupnog doprinosa obrani od agresora. Nazvati to propagandom možda je preteška riječ, ali i novinari na samom terenu osjetili su pritisak tadašnjih vojnih i civilnih struktura da se na određeni način primjenjuje.

B) Razgovor sa Željkom Gašparovićem (Novska, 28.. listopada 2020.)

1. Možete li ukratko opisati kako ste dočekali početak Domovinskog rata u Novskoj 1991. godine?

U početku sam bio jedan od prvih pripadnika Zbora narodne garde u Novskoj da bih početkom listopada saznao kako OG „Posavina“ traži ratnog snimatelja na što sam se odazvao jer sam ranije poznao kako se koristi filmska kamera.

2. Opišite ukratko kako ste obavljali dužnost ratnog snimatelja i fotografa?

U početku sam mislio kako će me dužnost snimatelja i fotografa spasiti od mogućeg pogiblja, ali sam ubrzo shvatio da sam si time zapravo više ugrozio život jer dok su naši vojnici mogli izbjeći borbe, ja sam morao prisustvovati gotovo svakoj od njih. Nije mi bilo lako, ali na kraju sam ipak uspio jer sam se jednostavno naviknuo na takvo stanje.

3. Objasnite kako su nastale vaše tri najpoznatije fotografije koje je „Ratni press centar“ koristio za antiratne plakate.

Nema tu previše objašnjavanja zato što su sve fotografije koje sam uslikao, nastale spontano. Primejrice „Live and let live“ je nastala tako što sam se kretao po Starom Grabovcu gdje sam primjetio hrvatskog branitelja sa strojnicom kako stoji ispred kuće u kojoj piše „Guns n' roses“. Nisam ga nikada prije sreo, ali sam ga zamolio za jednu fotografiju pošto mi se mjesto činilo idealnim. Nakon što sam ga fotografirao počele su po nama padati neprijateljske granate. Ja sam potrčao prema skloništu, a on prema prvoj crti bojišnice. Nakon toga ga više nikada nisam vidio do našeg ponovnog susreta 2019. godine. Isto tako je bilo i za plakate „Help Nowaska“ te „I moj tata je hrvatski vojnik“. Jendostavno sam se kretao po bojišnici i kada bih ugledao nešto što je moglo biti od simboličkog značenja onda bih to i uslikao.

4. Jeste li imali neku vrstu kontrole od strane hrvatskih vlasti?

Na neki način da od strane Hrvatske Vojske, ali moram naglasiti da je to bilo zbog straha kako protivnička strana ne bi prikupljala podatke od naših medija i to zlorabila za napade. Što se tiče pritiska s naše političke strane, ona nije postojala zato što su se i vlast i građani borili za isti cilj, a to je cjelovita, demokratska i samostalna Republika Hrvatska.

4. Možete li navesti neki primjer pogrešnog izvještavanja od strane hrvatskih medija?

Bilo je to u drugoj polovici rujna kad su kolege iz HTV-a željeli posjetiti Jasenovac. Na izlazu iz Novske, prije sela Bročice, naišli su na hrvatski tenk skriven ispod nadvožnjaka autoceste kako ga zrakoplovi i helikopteri JNA ne bi mogli uočiti. HTV-ov snimatelj odlučio je zaustaviti auto i snimiti tenk da bi u svojoj reportaži prikazali snažnu Hrvatsku vojsku. Napravio je kobnu grešku jer u kadru nije bio prikazan samo tenk već i njegova lokacija koju je svatko tko živi u Novskoj i okolici mogao prepoznati. Taj snimak je na kraju ipak bio prikazan u večernjim vjestima. Odmah nakon toga, idućeg dana uslijedili su topnički napadi i to točno na lokaciji gdje se taj tenk nalazio. Na sreću nije bilo poginulih, a tenk je ostao čitav. Nastradao je samo nadvožnjak i kuće koje su se nalazile u neposrednoj blizini. Da se nije radilo o slučajnosti, moram napomenuti kako ta lokacija prije HTV-og izvještaja nikada nije bila napadnuta od početka otvorenih borbi s JNA. Od tog trenutka morali smo paziti što snimamo jer nismo željeli ugroziti živote naših branitelja i sugrađana. Od dolaska Stipčića i osnutka OG Posavina morali smo zatražiti dozvolu Hrvatske vojske za snimanje i fotografiranje. Nakon toga smo snimke i fotografije slali Ratnom Press Centru u Lipovljanima koji su to proučili. Oni bi na kraju odredili koje snimke i fotografije mogu u javnost, a koje ne. Novinari i snimatelji koji bi se

kretali bez dozvole ili vojne pratnje bili bi uhićeni, ali to se, barem kod nas u Novskoj, nikada nije dogodilo.

5. Smatrate li da su vaši snimci i fotografije sadržavali elemente porpagande?

Nedvojbeno je da se moje fotografije i snimke mogu tumačiti kao propagandni alat, ali bih svejedno napomenuo kako nisu davali lažnu sliku rata ili bilo kakvu vrstu šovinizma. Na to smo jako pazili jer smo Europi i svijetu željeli pokazati da smo demokratski i pro-europski orijentirani što je na kraju i bila istina, a ne fašistički kako su nas Sprski mediji prozivali.

Sažetak

Početak otvorene agresije JNA i pobunjenih Srba na Hrvatsku 1991. godine, općina Novska odigrala je malu, ali značajnu ulogu u obrani. Uspješnom organizacijom i suradnjom vojnih i civilnih institucija te hrvatskih građana, zaustavljen je napad 5. korpusa JNA iz Banja Luke koji se želio probiti do Virovitice i Varaždina te odsjeći Slavoniju od ostatka Hrvatske. Gubitkom Novske, protivničke snage bi učvrstile svoj položaj u Zapadnoj Slavoniji i tako ugrozile daljnja mjesta, pogotovo općinu Kutina. Malobrojni i slabije naoružani hrvatski branitelji žestoko su pružali otpor kako se ovi ciljevi ne bi ostvarili. Iako su početkom listopada 1991. JNA i pobunjeni Srbi postigli neke teritorijalne uspjehe i ugrozili Novsku sa sjevera, istoka i juga, ali sam grad nikada nije dospio u njihove ruke. Formiranjem OG Posavina te uvođenjem u borbu svježih snaga i oružja, obrana se stabilizirala i to u onom trenutku kada je to bilo najpotrebnije. Nakon zaustavljanja daljnjeg napredovanja protivnika započele su i prve oslobodilačke akcije na prostoru cijele Zapadne Slavonije od kojih je za Novsku izuzetno bitna operacija „Orkan-91“. Dolaskom zime, jakom otporu protivničkih snaga te iscrpljenosti hrvatskih vojnika konačni ciljevi poput oslobađanja Jasenovca i presjecanja Okučana od Lipika i Pakraca nisu ostvarena, ali je zato oslobođen sjeverni sektor općine Novska koja se ponovo povezala s općinom Pakrac i rasteretila granatiranja iz tih područja na sam grad Novsku. Potpisivanjem Sarajevskom primirja 3. siječnja 1992. prestaju ratne operacije obje strane čime su općina Novska i njeni građani pošteđeni daljnjih razaranja i ubijanja.

Domovinski rat 1991. godine bio je glavna i nezaobilazna tema u hrvatskim i stranim medijima tada. Od sredine 80-ih godina hrvatsko novinarstvo prolazilo je kroz postupnu liberalizaciju čiji je vrhunac bio 1990. tijekom prvih višestranačkih izbora. Nakon dolaska HDZ-a na vlast i pobjede dr. Franje Tuđman kao predsjednika Republike Hrvatske, javni mediji su se ponovo našli pod direktnom ili indirektnom kontrolom nove državne vlasti. Umjesto

komunizma i Jugoslavije počela se javljati ideja demokracije i samostalne hrvatske države. Od kraja ljeta 1991. dolazi do proglašenja ratnog stanja gdje se odvija kontrola informacija koje hrvatski mediji izvještavaju. U općini Novska to je bio Ratni Press Centar pod upravom HV-a.

Summary

At the beginning of Croatian war of independence or „Homeland war“ as it's known in Croatia the Yugoslav peoples army and croatian Serbs started an open military aggression against Croatia in 1991. The small county of Novska in Western Slavonia front played a small but significant role in it's defense. With the successful organization and cooperation of military and civilian institutions and Croatian citizens, the attack of the JNA's 5th Corps from Banja Luka, which wanted to break through to Virovitica and Varaždin and cut off Slavonia from the rest of Croatia, was stopped. With the loss of Novska, the opposing forces would strengthen their position in Western Slavonia and thus endanger further places, especially the county of Kutina. The small and poorly armed Croatian defenders fiercely resisted attacks in order to prevent these goals from ever being achieved. Although in early October 1991 the JNA and croatian Serbs achieved some territorial successes and threatened Novska from the north, east and south, the town itself never fell into their hands. With the formation of Operational group or OG „Posavina“ and the introduction of fresh forces and weapons into the fight, the defense stabilized at the moment when it was most needed. After stopping the further advance of the opponents, the first liberation actions began in the entire area of Western Slavonia, of which Operation "Hurricane-91" is most important for Novska. With the arrival of winter, strong resistance from enemy forces and the exhaustion of Croatian soldiers, the final goals such as the liberation of Jasenovac and the intersection of Okučani from Lipik and Pakrac were not achieved, but the northern sector of Novska county was liberated and re-connected with Pakrac. By signing the Armistice in Sarajevo on January 3rd, 1992. the war operations of both sides ceased, thus finally saving the county of Novska and its citizens from further destruction and killing.

The Homeland War in 1991 was a major and unavoidable topic in the Croatian and foreign media at the time. Since the mid 1980s, Croatian journalism has undergone gradual liberalization, culminating in 1990 during the first multi-party elections. After Croatian Democratic Party (HDZ) won the first multiparty elections and Franjo Tuđman got elected as

President of the Republic of Croatia, the state media had found themselves again under the direct or indirect control of the new state government. Instead of communism and Yugoslavia, the idea of democracy and an independent Croatian state began to emerge. Since the end of the summer of 1991, a state of war has been declared, where the control of information reported by the Croatian media has taken place. In the case of Novska county, it was the „War Press Center“ run by Croatian army. In the examples of Croatian national television or HRT, public newspapers „Vjesnik“ and local radio station from Novska we have multiple examples of information that were given partially to public at the time. This is easily explained since JNA and Croatian Serbs could gather information and use it for future assaults. It is important to note that political message behind those information were not pro war or anti Serbian. Instead they were motivated to achieve peace and make Croatia fully independent and democratic country that is run under western European principles.